

(”Se yksinkertainen kiitollisuus siitä et se on ohi”)

– Entisten lainrikkajien diskursiivisten identiteettien jäljillä

OIKARI ELISA
Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos
Sosiaalityön pro gradu- tutkielma
Huhtikuu 2008

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

OIKARI, ELISA: ”Se yksinkertainen kiitollisuus siitä et se on ohi”
– Entisten lainrikkojien diskursiivisten
identiteettien jäljillä

Pro gradu-tutkielma, 79 s. + 2 liites.

Sosiaalityö

Huhtikuu 2008

Pro gradu -tutkielmani tarkoitus oli tutkia entisten lainrikkojien haastattelutilanteessa tuottamia diskursiivisia identiteettejä sekä pohtia niitä muutoksen mahdollisuuksia, joita näihin diskursiivisiin identiteetteihin liittyy. Tutkimukseni teoreettinen viitekehys oli sosiaalinen konstruktionismi. Tukeuduin pro gradu -tutkielmassani myös diskursiivisen psykologian traditioon. Tutkimusaineistoni keräsin haastattelemalla kahdeksaa entistä lainrikkojaa. Tutkimukseni analyysimenetelmänä käytin diskurssianalyysiä.

Tutkimuksen ensimmäisessä analyysiosassa analysoin aineistossa esiintyviä identiteettipuhetapoja, tapoja perustella identiteettipuhetta sekä niitä kulttuurisia merkityksiä, joita identiteetteihin liittyy. Löysin aineistostani viisi erilaista identiteettiä: ongelmanuoren, päihteidenkäyttäjän, menestyvän rikollisen, tavallisen ihmisen sekä hyvän ihmisen identiteetit. Näitä identiteettejä haastateltavat perustelivat neljällä erilaisella tavalla. Nimesin perustelutavat seuraavasti: kontekstiperustelu, toimijuusperustelu, diagnostinen perustelu ja luonneperustelu. Kulttuuriset merkitykset, joihin identiteettipuhetavat tukeutuivat, ovat kulttuurisesti jaettuina tapoja ymmärtää muun muassa rikollisuus, poikkeavuus ja tavallinen elämä. Myös eronteko valtaväestöön eli marginaalisuus suhteessa valtaväestön elintapaan oli keskeinen kulttuurinen merkityskokonaisuus, jonka avulla entiset lainrikkoajat puhuivat itsestään ja yhteiskunnallisesta asemastaan.

Toisessa analyysiluvussa pohdin niitä muutoksen mahdollisuuksia, joita päihteidenkäyttäjän ja menestyvän rikollisen identiteetteihin liittyy. Muutoksen mahdollisuus edellyttää identiteetin kriisiytymistä ja sitä, ettei se enää palvele henkilöä halutulla tavalla. Käytännön toimilla, kuten päihdehoitoon hakeutumisella on yksilön kannalta suuri merkitys siinä, kuinka muutosprosessi etenee yksilön elämässä – omaksuuko lainrikkoja entisen lainrikkoajan identiteetin ja mitä mahdollisuuksia muutos hänelle tarjoaa.

Avainsanat: Diskursiivinen identiteetti, lainrikkoja, muutos ja marginalisaatio

University of Tampere
Department of Social Policy and Social Work

OIKARI, ELISA: "Se yksinkertainen kiitollisuus siitä et se on ohi"
– Entisten lainrikkojine diskursiivisten
identiteettien jäljillä

Master's thesis, 79 p + 2 addp.

Social Work

April 2008

The aim of my master's thesis was to study former lawbreakers and their discursive identities which are produced in an interview situation. I also research alterations in discursive identities after a former lawbreaker's life has changed. My theoretical frame is the social constructionism and discursive psychology. I lean to social constructionism's idea on how identities are developed in interaction. I collected my data by interviewing eight former lawbreakers and used the methodology of discourse analysis to analyze the data. Discursive identities that occur in my material are: a troublesome child, a substance abuser, a successful criminal, an ordinary person and a good man. I analyzed every interview carefully and looked for justifications for identities and also relevant cultural meanings. I named four different ways of explaining identities: context explanation, natural explanation, actor explanation and diagnostic explanation. Marginalization and deviation were the most common cultural meanings that former lawbreakers used when talking about themselves. I also analyzed what were the possible changes which are founded in former lawbreakers' talk about the past and the future. I also wanted to know how those five discursive identities have changed. I found out that identity has to face some kind of crisis before changes can occur. A rehab was one way to change a substance abuser's identity. When a criminal life seemed not to be profitable anymore, it was about to break the successful identity, and so the identities of an ordinary person and a good person were results of a change process.

Keywords: discursive identity, change, marginalization, law breaker

1. Johdanto	1
2. Lainrikkoisuuden määrittelyä ja kulttuurisia käsityksiä	4
2.1. Rikoksen ja lainrikkojan määrittelyä	4
2.2 Lainrikkojuuteen liitettävät kulttuuriset käsitykset	11
3. Diskursiivinen identiteettitutkimus	19
3.1 Identiteetti diskursiivisena tutkimuskohteena	19
3.2 Muut tavat lähestyä identiteettiä	23
4. Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset	29
4.1 Aineiston keruu.....	29
4.2 Eettisiä pohdintoja	31
5. Diskurssianalyysi diskursiivisen identiteetin tutkimusvälineenä	35
5.1 Sosiaalinen konstruktionismi	35
5.2 Diskurssianalyysi analyysin apuvälineenä.....	38
5.3 Aineiston analyysi: diskurssitaulukoita ja perusteluja	42
6. Lainrikkojuuteen liittyvät diskursiiviset identiteetit	45
6.1 Ongelmanuoren identiteetti	45
6.2 Menestyvän rikollisen identiteetti.....	49
6.3 Päihteidenkäyttäjän identiteetti.....	52
6.4 Tavallisen ihmisen identiteetti	55
6.5 Hyvän ihmisen identiteetti	57
7. Diskursiivisiin identiteetteihin liittyvät muutoksen mahdollisuudet	60
7.1 Päihteidenkäyttäjän identiteettiin liittyvät muutoksen mahdollisuudet.....	61
7.2 Menestyvän rikollisen identiteettiin liittyvät muutoksen mahdollisuudet.....	62
7.3 Tavallisen ihmisen ja hyvän ihmisen identiteetit muutosprosessin tuloksena.....	64
8. Johtopäätökset	67
9. Pohdintaa	72
Lähteet	74
Liite 1	

1. Johdanto

Se, miten me näemme itsemme vaikuttaa paljon siihen, mitä muut ihmiset meistä ajattelevat. Näkemys siitä kuka minä olen ja mihin pystyn määrittelee yksilön arkea. Identiteetti sisältää merkityksiä siitä keitä me olemme (Castells 1997, 6). Tässä pro gradu-tutkielmassani perehdyn siihen, miten entiset raskaankin rikostaustan omaavat lainrikkoajat puhuvat itsestään silloin, kun rikollinen elämä on heille menneisyyttä ja he suuntautuvat toisenlaiseen elämään. Tarkastelen sitä, millaisia diskursiivisia identiteettejä entiset lainrikkoajat tuottavat puhuessaan haastattelutilanteessa menneisyydestään ja nykyisyydestään. Lähdän siitä, että puhe on tavoitteellista, ja on mielenkiintoista, mitä entiset lainrikkoajat viestivät kuulijalle valinnoillaan, joita he tekevät puhuessaan itsestään tietyllä tavalla. Lähestyn ilmiötä pro gradu -tutkielmassani diskursiivisen identiteetin käsitteen avulla. Käytän tutkielmassani käsitettä identiteetti synonyyminä diskursiiviselle identiteetille.

Mielenkiintoni lainrikkojia kohtaan heräsi syventävien opintojen harjoitteluni aikana. Tein harjoitteluni Kriminaalihuoltolaitoksessa. Kriminaalihuoltotyön juuret ovat vapaaehtoistyössä. Ensimmäisenä Suomessa toimi yksityinen Vankeinhoitoyhdistys, joka myöhemmin muuttui julkisoikeudelliseksi Kriminaalihuoltoyhdistykseksi. Vankilasta vapautuvien vankien valvonta on kuulunut kriminaalihuoltotyöhön jo 1930-luvulta ja ehdollisesti rangaistujen nuorten valvonta 1940-luvulta saakka. Kriminaalihuoltoyhdistys loi Suomeen aluetoimistoverkoston ja useimpien aluetoimistojen yhteydessä oli myös asuntoja vankilasta vapautuville henkilöille. Tästä asumispalvelusta kuitenkin luovuttiin 1990-luvulla, eikä Kriminaalihuoltolaitoksella ole enää omia asuntoja vaan asuntojen järjestäminen on kuntien vastuulla. (Heikkinen 2002, 250.)

Harjoitteluni jälkeen jäin tekemään sijaisuuksia Kriminaalihuoltolaitokseen ja koen työn omakseni. Pidän tavasta, jolla Kriminaalihuoltolaitoksessa kohdellaan asiakasta ja niistä työtavoista joita siellä käytetään. Työskennellessäni pohdin useasti sitä, miksi ihmiset niin usein lähtevät siitä, että rikollinen on aina rikollinen, jolloin rikollisuuden katsotaan olevan yksilön pysyvä tila. Rikollisuus on jotakin, joka kiehtoo ja pelottaa ihmisiä. Tämä saattaa osaltaan selittää ihmisten epäluuloja lainrikkojia kohtaan. Suomen rikostilanne on tällä hetkellä vakaa ja kansainvälisissä vertailuissa on todettu Suomen rikoslukujen olevan

alhaiset. Suomen rikosluvut ovat laskeneet 1990-luvun alkuvuosista. Osittain tämä kehitys selittyy tulojakojen tasaantumisella sekä koulutus- ja työmahdollisuuksien parantumisella. (Oikeusministeriö 2007.) Suomen vankiluku on Euroopan pienempiä, vain muiden pohjoismaiden suhteellinen vankiluku on samaa tasoa kuin Suomen. Jos verrataan Suomen rikos- ja vankilukuja esimerkiksi Venäjän tai Amerikan lukuihin, on Suomessa suhteellisesti katsottuna kymmenen kertaa vähemmän vankeja. (Rikosseuraamusvirasto 2006, 35.) Suomessa rikollisuuteen törmääminen onkin valtaväestölle harvinaista. Usein arkikeskustelussa lainrikkojiin liitetään poikkeavia ominaisuuksia ja heitä leimataan yhteiskunnan ongelmatapauksiksi. Meidän on helpompi ajatella, että esimerkiksi yksityiselämän ongelmat ajavat ihmisen alkoholistiksi, mutta vaikeampaa on ajatella, että myös rikoksien pariin ajautumisella on muitakin syitä kuin ihmisen poikkeava persoonallisuus ja moraalittomuus. Haluan tutkielmassani kiinnittää huomiotani niihin lainrikkojiin, joiden elämässä rikollisuus on menneisyyttä ja nostaa näin keskusteluun muutoksen mahdollisuuden rikollisen elämässä. Tutkimukseni on haastattelututkimus. Haastattelukysymykset koskivat entisten lainrikkojien menneisyyttä, nykysyyttä sekä tulevaisuutta.

Kriminaalihuoltolaitoksen kanssa tekee tiiviisti yhteistyötä kolmannen sektorin yhdistys, Kris Ry. Yhdistys on hyvä esimerkki työstä, jota tehdään muutoksen mahdollistamiseksi vangin elämässä siviiliin pääsyn jälkeen. Yhdistys on rantautunut Suomeen Ruotsista. Yhdistys toimii vertaistukiperiaatteella ja yhdistyksen työntekijät aloittavat työskentelyn lainrikkojien eli tuettavien kanssa jo heidän vankeusaikanaan. Yhdistyksen tavoitteena on auttaa vankilasta vapautuneita integroitumaan takaisin yhteiskuntaan. Kris ry:llä on paljon yhteistyökumppaneita, jolloin tukiverkoston rakentaminen vapautuneelle on helpompaa. Yhteistyökumppaneiden suuri määrä kertoo osaltaan siitä, että yhteiskunnassa on herätty myös vankien kohdalla ehkäisevän työn tärkeyteen. Kris ry:n toiminnassa mukana olevat henkilöt tietävät mistä puhuvat ja mitä tekevät oman kokemuksensa perusteella. Heistä jokainen on ollut joskus samassa pisteessä kuin heidän tuettavansa. Tämä onkin yhdistyksen valttikortti ja tämä helpottaa myös vapautuneita luottamaan yhdistykseen ja työntekijöiden lainrikkojatausta helpottaa ottamaan apua vastaan. Kris ry:llä on toimipisteitä ympäri Suomea ja myös tuettavia on paljon. Vuonna 2007 heitä oli noin 60. (Kris ry., 2008)

Tarkastelen kysymystä entisten lainrikkojien identiteetistä ja muutoksesta tukeutuen diskurssianalyttiseen lähestymistapaan. Työni pohjaa diskursiivisen psykologian ajatuksiin puheessa ja tilanteissa rakentuvasta identiteetistä. Erittelen analyysiosassa niitä diskursiivisia identiteettejä, joita haastateltavat tuottivat haastattelutilanteessa itsestään. Pohdin myös niitä tilannekohtaisia identiteettejä, joita haastattelutilanteessa muodostuu. Analyysiosassa erittelen lisäksi niitä kulttuurisia merkityksiä joita lainrikkojuuteen liittyy. Etsin myös erilaisia perustelutapoja, joiden avulla haastateltavat rakentavat puheessaan identiteettejä. Tutkimukseni koostuu kahdesta tutkimuskysymyksestä, joihin vastaan kahdessa analyysiluvussa. Ensimmäinen analyysilukuni on perinteinen diskurssianalyttinen analyysiluku. Toinen analyysilukuni, joka käsittelee muutosta ja sen mahdollisuutta erilaisissa diskursiivisissa identiteeteissä, nojaa enemmän omaan pohdintaani.

Tutkimukseni rakenne koostuu alun teoriaosuudesta, jossa olen pohtinut lainrikkojuuteen liitettäviä kulttuurisia käsitteitä sekä käsitellyt rikoksen ja lainrikkoja käsitteiden erilaisia määrittelytapoja. Kulttuurisina merkityksinä tarkastelen poikkeavuuden, marginaalisuuden sekä syrjäytymisen käsitteitä. Kappaleessa kolme esittelen oman näkemykseni identiteetistä ja esittelen myös siitä eroavia tapoja tutkia identiteettiä. Koin tärkeäksi nostaa oman identiteettinäkömykseni rinnalle myös muita näkökulmia, jotta lukija saisi käsityksen siitä, kuinka monisävyinen on identiteettitutkimuksen kenttä. Pohdin lyhyesti myös sitä, millaisia erilaisia näkemyksiä lainrikkojuuteen ja lainrikkojan identiteettiin olisi mahdollista saada, jos identiteetin määrittely nojautuisi johonkin muuhun tapaan nähdä ja tutkia identiteettiä. Tämän jälkeen syvennyn tutkimukseni tavoitteeseen ja tutkimuskysymyksiini tarkemmin sekä kerron työni metodologian ja teoreettisen viitekehyksen. Työni teoreettisena viitekehyksenä on sosiaalinen konstruktionismi, johon myös käyttämäni diskursiivinen psykologia ja diskursiivinen identiteetti tutkimus nojautuu.

2. Lainrikkoisuuden määrittelyä ja kulttuurisia käsityksiä

Tutkimukseni lähtökohtana on lainrikkoisuus ja siihen liittyvät kulttuuriset merkitykset. Lainrikkoajat puhuvat itsestään suhteessa niihin yleisiin kulttuurisiin merkityksiin, joita rikollisuuteen liittyy. Rikollinen ja lainrikkoaja ovat käsitteinä kulttuurisesti latautuneita ja niihin liittyy negatiivisia mielikuvia. Lainrikkoajan stereotypiaan liittyy mielikuvia syrjäytyneestä, antisosiaalisesta henkilöstä, joka ei piittaa yhteiskunnan normeista eikä hänellä ole moraalialta omaatuntoa. Tästä syystä otan käsitteen tarkemman tarkastelun alle ja tuon esille niitä kulttuurisia merkityksiä, joita käsitteisiin liittyy. Näin syntyy kuva siitä kulttuurisesta kontekstista, josta käsin ja jota vastaan lainrikkoajat puhuvat itsestään. Uskon, että entisten lainrikkoajien on elämänmuutoksessaan ainakin jossain määrin asetettava suhteeseen ja otettava kantaan yleisiin rikollisuuskäsityksiin.

2.1. Rikoksen ja lainrikkoajan määrittelyä

Tarkastelen lainrikkoisuuden ja rikoksen käsitteitä siksi, että ne muodostavat sen kulttuurisen taustan, johon analyysiosassa esiin tulevat identiteetit kiinnittyvät. Käsitteiden kulttuurinen tausta on ikään kuin peilinä ja resurssina tuleville diskursiivisille identiteeteille. Haasteltavat käyttävät ja uusivat puheessaan tätä kulttuurista taustaa ja sitä kautta rakentavat itselleen diskursiivisia identiteettejä.

Tavat ymmärtää rikoksen käsite vaihtelevat paikallisesti sekä historiallisesti. Rikollisuus on aina kulttuurisesti tuotettu ja merkityksellistetty yhteiskunnallinen ilmiö. Esimerkiksi yhteiskuntarakenne vaikuttaa siihen, millaisia ovat maakohtaiset rikosluvut. On väitetty, että rangaistuksia suosiva postmoderni yhteiskunta tuottaa korkeampia rikoslukuja kuin esimerkiksi sallivampi ja hyvinvointinäkökulmapainotteisempi yhteiskunta, jossa yksilön omaa vastuuta ei korosteta yhtä paljon kuin rangaistuskeskeisessä yhteiskunnassa. (Kääriäinen 1994, 16–19.) Yhteiskunnat eroavat toisistaan sen suhteen, kuinka paljon niissä panostetaan ennalta ehkäisevään työhön. Esimerkiksi perinteisesti hyvinvointivaltioissa on keskitytty enemmän ehkäisevää työhön kuin rangaistusten koventamiseen. Tällöin esimerkiksi nuoria pyritään pitämään poissa kaduilta erilaisten kampanjoiden ja nuorisolle suunnattujen aktiviteettien eikä nuorisovankiloitten avulla.

Kaiken kaikkiaan kuntoutus – on se sitten päihdetyön muoto tai kohdistettu pitkäaikaistyöttömiin – on saanut yhteiskunnassamme suuren jalansijan osana sosiaali- ja terveystalvvelujamme. Voidaan ajatella, että jos yhteiskunta kohdentaa toimenpiteitä niihin seikkoihin, jotka altistavat rikollisuudelle, näkyy tämä suoraan myös kansallisissa rikostilastoissa.

Rikos myös on poliittinen käsite ja teko. Päätöksentekijät ratkaisevat, mitkä asiat määritellään rangaistaviksi ja millaisten lainkohtien valvontaan panostetaan. (Kääriäinen 1994, 16–19.) Siten on vaikea tarkalleen määrittää, miten paljon yhteiskunnassa esiintyy rikollisuutta. Erilaiset tilastot kertovat vain poliisin tietoon tulleiden rikosten määrän. Rikollisuudesta, joka ei tilastoidu puhutaan piilorikollisuutena. (Laitinen & Aromaa 2005, 204.) Esimerkiksi perheväkivaltatapauksista suurin osa ei koskaan tule poliisin tietoon. Myös huumausainerikokset ovat suurimmaksi osaksi piilorikollisuutta. Voimme myös kärjistetysti sanoa, että jokainen meistä rikkoo lakia jossakin elämän vaiheessa, esimerkiksi kävelemällä punaisia päin tai ajamalla ylinopeutta. Suurin osa suomalaisista on siis osa piilorikollisuusilmiötä ja yhteiskunnassa käydäänkin jatkuvia neuvotteluja siitä, mikä on rikos ja mikä esimerkiksi vahinko tai piittaamattomuutta.

Eräs tapa määritellä rikoksen käsite on tarkastella teon ja toiminnan suhdetta virallisenormeihin. Näin päädytään kahdenlaisiin rikoksiin: yhtäältä sellaisiin, jotka määritellään ja kuvataan laissa, ja toisaalta sellaisiin, joiden määrittelyssä käytetään lainmukaisuuden lisäksi myös muita kriteereitä. Ensimmäiseksi mainittua kutsutaan rikoksen legaaliseksi määritelmäksi ja jälkimmäistä sosiologiseksi määritelmäksi. (Laitinen & Aromaa 2005, 12.) Esittelen seuraavassa lyhyesti kyseiset määritelmät.

Rikoksen legaalinen määritelmä

Rikoksen legaalinen määritelmä on lähellä sitä, mitä yleensä arkikielessä tarkoitamme rikoksella. Rikos on siis laissa rangaistavaksi määritelty teko. (Laitinen & Aromaa 1994, 13.) Kun puhumme rikoksesta legaalisessa merkityksessä, rikoksina pidetään kaikkia niitä tekoja, jotka ovat määritelty rangaistavaksi. Sillä ei ole merkitystä, onko rikos määritelty rikokseksi rikoslaisa vai jossakin muussa laissa tai onko rikos käynyt ilmi vai jäänyt piilorikokseksi. Rikoksia ei sanan legaalisessa merkityksessä ole kuitenkaan esimerkiksi pysäköintisakot. Legaalinen määritelmä jättää ulkopuolelleen teot, joissa rangaistusten

sijaan sovelletaan hallinnollisia maksuja. (Anttila & Törnudd 1983, 15–16.) Paheksuttavasta ja poikkeavasta käyttäytymisestä sen sijaan tulee yhteiskunnassa rikos, kun enemmistö tulkitsee sen lainvastaisena ja siitä tuomitaan rangaistus (Kääriäinen 1994, 16).

Rikoksen legaalisen määritelmän piirissä on myös erilaisia tapoja määritellä rikos. Esimerkiksi Yhdysvalloissa on aikanaan ollut osassa osavaltioista tapana jakaa rikokset uhrittomiin sekä uhririkoksiin. Ensimmäiseksi mainitulla käsitteellä on perinteisesti tarkoitettu sellaista rikosta, jossa ei ole välitöntä ihmisuhria. Nämä rikokset ovat usein niin sanottuja moraalirikoksia, joihin ovat kuuluneet muun muassa juopuneena esiintyminen yleisillä paikoilla tai homoseksuaalisuus. (Anttila & Törnudd 1983, 17.) Näillä esimerkkitapauksilla ei enää ole rikosstatusta suurimmassa osassa maista.

Rikokset loukkaavat oikeushyviä, joita ovat yksityisen henkilön kannalta muun muassa henki, terveys, varallisuus, kunnia, koskemattomuus sekä kotirauha. Rikoksen määrittelyn sitominen voimassa oleviin virallisiin normeihin tuntuu selvältä, koska tällöin rikollisuuden rajat voidaan määritellä täsmällisesti. Kuitenkin rikoksen legaaliseen määrittelyyn liittyy myös ongelmia. Ongelmat liittyvät rikoksen kuvaamiseen, selittämiseen ja yhteiskunnallisen luonteen ymmärtämiseen. Koska rikollinen käyttäytyminen määritellään usein poikkeavaksi tai haitalliseksi, tulee pystyä myös kuvaamaan, millainen käyttäytyminen määritellään poikkeavaksi tai haitalliseksi. Erityisesti tiettyjen organisaatorikosten kannalta legaalinen määritelmä rikoksista on ongelmallinen, koska 1990-luvulle saakka on katsottu rikoksen syntyvän vain luonnollisen henkilön tekemänä. (Laitinen & Aromaa 2005, 12–14.)

Rikoksen sosiologinen määritelmä

Sosiologit ovat laajentaneet rikoksen määritelmää siten, että se käsittää muutakin kuin laissa määriteltyä normien rikkomista. Syy tähän on konkreettinen ja käytännönläheinen. Lainsäädäntö vaihtelee maittain, ja eri asiat ovat eri maissa laissa tuomittuja tekoja. Esimerkiksi kansainvälisten tutkimuksien tekeminen on ongelmallista silloin kun lainsäädäntö on jokaisessa maassa erilainen. Legaalinen määritelmä on ongelmallinen myös esimerkiksi silloin kun tutkitaan alkukantaisia yhteisöjä, joissa ei ole modernia lainsäädäntöjärjestelmää. (Kyntäjä 1998, 213.)

Sosiologisen näkemyksen mukaan tulisi pohtia sitä, keiden intresseihin perustuvat voimassaolevat lainsäädäntöpäätökset. Tietyt rikokset, kuten murhat, ryöstöt ja yleensäkin kaikki suoraan yksilöön kohdistuvat rikokset, ovat kaikissa maailmankolkissa tuomittavia. (Laitinen & Aromaa 2005, 14.) Eroavaisuuksia taas löytyy rangaistuskäytännöissä muun muassa huumausaine- ja liikenne rikosten kohdalla. Poliittisten tekojen rangaistavuudesta ihmisillä saattaa olla erilainen käsitys sen mukaan mihin ryhmään he ovat itse sitoutuneet. Eikä rikoksen määrittelemisen myöskään sen perusteella, miten yleisesti tai voimakkaasti tekoa paheksutaan, ole yksiselitteistä. Siten jokaisen maan lainsäädännöstä löytyy tekoja, jotka ovat menettäneet rikosmerkityksensä, eikä niistä siten enää rangaista vaikka ennen kyseessä olisikin ollut vakava rikos. (Anttila & Törnudd 1983; ref. Laitinen & Aromaa, 2005, 15.)

Sosiologisessa keskustelussa on useita erilaisia traditioita rikoksen määrittelyyn. Otan esille kaksi erilaista näkemystä, jotka lähestyvät rikosta vuorovaikutuksellisesta ja kulttuurisesta näkökulmasta. Nämä näkemykset ovat symbolinen interaktionismi ja etnometodologia. Symbolisessa interaktionismissa lähdetään siitä, että rikollisuus ja rikokset ovat sosiaalisen merkitystenannon tulosta. Rikoksiin liitettävät merkitykset syntyvät vuorovaikutuksen tuloksena. Kun olemme sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, tulkitsemme tilanne- ja toimintatasolla muiden käyttäytymistä ei-rikolliseksi tai rikolliseksi. Määrittelemme rikollisuutta usein siten, että pohdimme, miten muut arvioisivat meitä ja toimintaamme. Asettumalla muiden asemaan, voimme myös nähdä oman toimintamme rikollisena. (Hester & Egling 1992, 11–16.) Symbolisen interaktionismin mukaan ihmiset siis määrittelevät rikollisuutta yhdessä ja rikollinen käyttäytyminen on sosiaalisten merkitystenantojen tulos. Esimerkiksi huumeidenkäyttäjien keskuudessa eivät käyttäjät määrittele aineiden käyttöään ensisijaisesti rikolliseksi toiminnaksi vaan elämäntavakseen tai riippuvuudeksi.

Etnometodologia määrittelee rikoksen kuten symbolinen interaktionismikin siten, että se on sosiaalisten määrittelyprosessien tulosta. Kuitenkin etnometodologia keskittyy siihen, miten ihmisten käytännön toiminta ja käytännössä toteutuvat erilaiset merkitystenannot määrittävät rikollisuutta. (Hester & Egling 1992, 11–16.) Etnometodologian mukaan siis konstruomme tilannetasolla muiden ihmisten käyttäytymistä rikolliseksi. Otan esimerkiksi ylinopeuden ajamisen. Jos itse ajamme tai ystävämme ajaa ylinopeutta kiirehtiessämme

yhteiseen illanviettoon, emme tällöin katso ylinopeutta rikolliseksi käyttäytymiseksi, koska toimintamme tavoitteena on ehtiä ajoissa paikalle. Kun taas itse ajamme liikenteessä rajoitusten mukaisesti ja ohitsemme ajaa jonkin tuntematon henkilö ylinopeutta, tällöin todennäköisemmin pidämme hänen toimintansa rikollisena. Näkemykseemme vaikuttaa se, että emme tiedä, ajaako hän lujaa ehtiäkseen esimerkiksi sairaalaan vai vaan siksi, että hän ei välitä liikennesäännöistä. Kyse on siis rikoksen tilannekohtaisesta määrittelystä.

Myös silloin kun rikos nähdään moraalisenä ja eettisenä kysymyksenä, on rikoksen määrittely tilannekohtaista. On monia normeja, joiden rikkominen on rikoslaisissa määritelty rangaistavaksi, mutta toisaalta yhteiskunnassa on myös paljon normeja, joista ei ole säädetty laissa, eikä niiden noudattamatta jättäminen ole rikos. Yhteiskunnan jäsenten toimintaa ohjaavat sekä oikeudelliset normit että epäviralliset, kulttuuriset normit. Legaalinen tuomitseminen sisältää aina myös eettisen ja moraalisen tuomitsemisen. Näin ei välttämättä kuitenkaan ole moraalisen tuomitsemisen kohdalla. Syy tähän on se, että yhteiskunnassa vallitsee monia erilaisia käsityksiä oikeasta ja väärästä. Esimerkiksi ammattiryhmillä on eettiset ohjeet, joiden mukaan työtä tulee tehdä. (Laitinen & Aromaa 2005, 21–27.) Näiden ohjeiden noudattaminen on tärkeää ja niiden rikkominen on paheksuttavaa. Kuitenkaan läheskään kaikkien ammatillisten ohjeiden kohdalla ei noudattamatta jättämisestä seuraa oikeustoimia. Siten on kyse eettisen normiston rikkomisesta.

Lainrikkojan käsite tutkimuksessani

Käytän tutkimuksessani rikollisen käsitteen sijaista lainrikkojan käsitettä. Mielestäni lainrikkojan käsite on neutraalimpi ja sisältää vähemmän yleisiä ennakkoluuloja kun ilmaus rikollinen. Käsitteenä lainrikkoja on myös uudempi kuin rikollinen, ja se on vakiinnuttamassa paikkaansa yhteiskunnallisessa keskustelussa. Tarkastelen aluksi yleisemmällä tasolla lainrikkojan käsitteeseen liitettäviä merkityksiä. Liitän määritelmäni lainrikkojuudesta myös kulttuurisen ja yhteiskunnallisen ulottuvuuden.

Lainrikkoja on sukupuolineutraali yleiskäsite, ja se jakautuu useisiin ala-käsitteisiin. Puhumme esimerkiksi talousrikollisista, seksuaalirikollisista tai liikennerikollisista. Lainrikkojan käsitteeseen liitetään usein etuliite, joka kertoo rikoksen tyyppin. Tämän lisäksi

puhumme lainrikkojatyypeistä. Tällöin jaottelu on enemmän ihmiskohtainen ja rikos mielletään ihmisen piirteeksi, jolloin rikos personoituu. Nämä erilaiset lainrikkojatyypit ovat myös hierarkkisessa järjestyksessä rikosmaailmassa. Työskennellessäni Kriminaalihuoltolaitoksessa laitoin merkille sen, miten asiakkaani puhuivat muista rikollisista. Esimerkiksi seksuaalirikollisia lähes poikkeuksetta halveksuttiin, kun taas tietyissä rikospiireissä esimerkiksi huumekauppiaita kunnioitettiin ja pelättiin.

Juha Kääriäisen (1994) tekemä jaottelu lainrikkojatyypeistä on laajalti tunnettu. Kääriäinen jakaa vankilapopulaatiosta tehdystä tutkimuksessaan lainrikkojat viiteen erilaiseen lainrikkojatyypiin. Tämä jaottelu koostuu nuorista seikkailijoista, nuorista lainrikkojista, väkivaltamiehistä, moniongelmaisista sekä ammattimaisista rikollisista. (Kääriäinen 1994, 60.) Nuoriksi seikkailijoiksi Kääriäinen luonnehtii niitä nuoria, joiden rikosten luonnetta kuvaa seikkailun- ja kokeilunhalu. Tyypillisiä nuorten seikkailijoiden tekemiä rikoksia ovat autovarkaudet sekä alkoholin- ja huumausaineiden käyttörikokset. Näiden nuorten seikkailijoiden maailmankuva muodostuu jännityksen hausta, vallitsevien arvojen kyseenalaistamisesta sekä kapinoinnista aikuisia ja ehkä menestyneempiä nuoriakin vastaan. (Emt., 1994, 60.)

Nuoret lainrikkojat eroavat nuorista seikkailijoista siinä, että heidän toimintansa on suunniteltua ja jopa järjestelmällistä. He ovat nuoresta iästään huolimatta valinneet rikollisen uran ja vastakulttuurissa elämisen. Nuorten lainrikkojien elämä ei koostu enää ns. nuoruuteen kuuluvasta kapinoinnista vaan tietoisista valinnoista. Nämä nuoret ovat usein tutustuneet vanhempiin ja kokeneempiin rikollisiin rikosuransa varhaisessa vaiheessa. Näiden kokeneempien rikollisten kautta alakulttuuriin pääseminen on käynyt helposti. (Kääriäinen 1994, 60.)

Kääriäinen (1994) nimittää väkivaltamieheksi niitä rikollisia, joiden kynnys turvautua väkivaltaan päihteiden vaikutuksen alaisena on matala. He myös syyllistyvät herkästi erilaisiin varkauksiin ja ryöstöihin. (Kääriäinen 1994, 60.) Väkivaltamiehillä on usein puutteelliset ongelmanratkaisutaidot ja he ovat tottuneet ratkaisemaan ongelmiaan väkivallan keinoin eikä esimerkiksi keskustelemalla. Ammattimaiset lainrikkojat taas toteuttavat rikoksia toimeentulon saamiseksi. Rikokset ovat hyvin suunniteltuja ja toteutettuja. Ammattimaisilla rikollisilla tavoitteena ovat suuret saaliit ja mahdollisimman suuri taloudellinen hyöty. Rikosten tekeminen on kuin työtä ja tätä kautta

kokonaisvaltainen elämäntapa. (Emt., 1994, 60.)

Moniongelmaiset lainrikkoajat kärsivät akuutista päihdeongelmasta ja syyllistyvät pääasiallisesti omaisuusrikoksiin, jotka ovat huonosti suunniteltuja ja taloudellisesti kannattamattomia. Rikokset ovat tällöin seurausta päihteidenkäytöstä. Näiden ihmisten elämä koostuu päihteiden käytöstä sekä niiden hankinnasta. Päihdeongelma ja rikosten teko kulkevat käsi kädessä. (Kääriäinen 1994, 60.) Jokainen haastateltavani kuului moniongelmaisten rikollistyyppiin. Tämä yllä oleva jaottelu rikostyypeistä on hyvin karkea, mutta se kuvaa silti minusta hyvin lainrikkojiin liitettäviä kulttuurisia merkityksiä. Oman työkokemukseni perusteella katson, että suuri osa Kriminaalihuollon asiakaskunnasta kuuluu Kääriäisen viimeiseen lainrikkoajatyyppiin eli moniongelmaisiin. Päihteidenkäyttö on suuri ongelma lainrikkojien keskuudessa ja vankilatkin ovat vaikeuksissa koettaessaan pitää huumeet poissa osastoilta.

Tarkoitan lainrikkojalla tutkimuksessani henkilöä, joka on syyllistynyt tekoon, joka lainsäädännössä määritellään rangaistavaksi eli teko on kriminalisoitu (Laine 1991, 25). Tältä osin määritelmäni lainrikkojasta on sidoksissa aikaisemmin esittelemääni rikoksen legaaliseen määrittelyyn. Haastateltavieni rikostaustat olivat osin samankaltaiset ja he voisivat olla karkeasti luokiteltavissa moniongelmaisiksi lainrikkojiksi. En kuitenkaan tutkielmassani kiinnity vahvasti tiettyyn lainrikkoajatyyppiin vaan ymmärrän lainrikkoisuuden laaja-alaiseksi ilmiöksi.¹

Määritän lainrikkojuutta lain vastaisten tekojen lisäksi myös tiettyinä elämäntapana. Rikollisuudesta puhuttaessa elämäntapa ymmärretään usein alakulttuuriksi, joka koostuu yksilön tavoista ja käyttäytymissäänöistä, joiden noudattamista rikollinen yhteisö valvoo. Alakulttuuriin liittyy myös oma sosiaalinen verkostonsa, jota määrittää yhteisön lainvastainen luonne. Alakulttuuri on yhteisöllinen perusta rikosten tekemiselle ja samalla suoja ja tukiverkosto yhteiskunnan kontrollia vastaan. (Kääriäinen 1994, 72.) Alakulttuuri ja siihen kuuluvat ihmissuhteet ovat usein ainoita kiinnekohtia, joita lainrikkojalla on. Tästä

¹ Michael Foucault (1975) pohtii lainrikkojuutta teoksessaan Tarkkailla ja Rangaista. Hän kiinnittää erityisesti huomiota siihen, että lainrikkojien elinolosuhteet ovat vankilasta vapautumisen jälkeen puutteellisia, jonka seurauksena he ajautuvat usein takaisin rikoksien pariin. Foucault nostaa esiin muun muassa työnsaannin mahdottomuuden, joka on myös Suomessa vankilasta vapautumisen jälkeen hankalaa. Foucault katsoo myös vankilan itsessään tuottavan ja vahvistavan lainrikkojuutta. Vankilassa satunnaisesta lainrikkojasta tulee tavanomainen rikollinen, hänen uusintariskinsä kasvaa koska verkostoituminen muiden lainrikkojien kanssa on helppoa. (Foucault 1975, 365–372.)

syystä ei voida mitätöidä tai ohittaa tämänkaltaisen verkoston merkitystä yksilölle. Myös haastattelutilanteessa haastateltavieni tietty puhetapa, heidän asioilleen antamat nimet ja merkitykset ovat sidoksissa heidän aikaisempaan lainrikkoja taustaansa. Lainrikkojen tapa käyttää alakulttuurin sanavarastoa ja käsitteitä puhuessaan itsestään, on mielestäni tärkeä osa lainrikkoisuuden määrittelemistä, sillä näiden käsitteiden avulla ihminen itse rakentaa omaa lainrikkoisuuttaan.

Tavoittelen tutkielmassani kokonaisvaltaista lähestymistapaa lainrikkoja käsitteeseen ja lainrikkojen todellisuuteen. Lainrikkoista syntyy esimerkiksi osin erilainen kuva sen mukaan, määritelläänkö ilmiötä valtaväestön vai alakulttuurin näkökulmasta. Siten lainrikkojen käsite sisältää aina rajanvetoja tavallisuuden ja marginaalisuuden välille. Lainrikkoisuus hajoaa puheessa useisiin erilaisiin osiin. Jos tarkastelemme lainrikkoisuutta alakulttuurin näkökulmasta, on kyse elämäntavasta, joka ei välttämättä määrity marginaalisena vaan tarjoaa rikolliselle resurssit menestykseen. Lainrikkoisuus esiintyy yhteiskunnan näkökulmasta aivan toisenlaisena ilmiönä. Kyse on yhteiskunnan lakien ja asetusten rikkomisesta, ja tätä kautta yhteiskunnallisesti tuomittavasta elämäntavasta. Tällöin keskustelussa asetetaan rikollinen marginaaliseen asemaan suhteessa valtaväestön elämäntapaan ja normaaliuteen.

2.2 Lainrikkoisuuden liitettävät kulttuuriset käsitykset

Tässä luvussa avaan niitä erilaisia tapoja, joilla rikokset ja lainrikkoisuus ymmärretään laajemmin yhteiskunnassa. Erilaiset puhetavat rikollisuudesta ovat sidonnaisia vallitsevaan kulttuuriin, sen arvoihin ja normeihin sekä ovat osa kulttuurista merkitysvarastoa. Koska rikosten tekeminen on yhteiskunnassa kriminalisoitua, on lainrikkoisuudesta puhuminen usein ongelmakeskeistä. Tällöin lainrikkoisuutta otetaan haltuun marginaalisuuden ja poikkeavuuden käsitteiden avulla. Poikkeavuus- ja marginaalisuuskeskustelu heijastavat ennen kaikkia valtaväestön käsityksiä lainrikkoisuudesta. Lainrikkojat itse puhuvat ja määrittelevät itseään myös monien muiden käsitteiden kautta. Kaikki lainrikkojat eivät katso olevansa marginaalissa tai syrjäytyneitä. Osa lainrikkojista on sisäistänyt alakulttuurin elämäntavan, eikä haluakaan luopua siitä. Esimerkiksi ns. ”bisnesrikolliset” eli ammatilliset rikolliset, jotka ”elävät leveästi” ja rikastuvat rikoksilla, tuskin näkevät

itseään syrjäytyneinä. Heille rikoksien tekeminen on elinkeino ja jopa monessa tapauksessa hyvinkin tuottoisa sellainen. En kuitenkaan paneudu tutkielmassani näihin ”valkokaulusrikollisiin”, sillä haastatteleman entiset lainrikkoajat olivat eläneet pikemmin päihdeongelmaisen arkea. Joten pohdin työssäni syrjäytymistä, marginaalisuutta ja poikkeavuutta yhteiskunnallisina ilmiöinä. Nämä teemat nousivat esiin myös haastatteluiden yhteydessä. Haastateltavat neuvottelivat suhteestaan valtaväestöön ja osin jakoivat valtaväestön näkemykset tavoiteltavasta ilmiöstä. Lähden liikkeelle poikkeavuudesta, joka on ehkä vanhin tapa selittää rikollista käyttäytymistä.

Poikkeavuuden käsitteen jäljillä

Lainrikkojuuteen liitetään usein kulttuurissamme poikkeavuuden merkityksiä. Poikkeavuuden näkökulmasta on tutkittu rikollisuuden lisäksi myös päihteiden käyttäjiä sekä mielenterveysongelmaisia. Poikkeavuus suhteutuu aina normaaliuden käsityksiin. Tällöin korostuu jälleen lainrikkoisuuden tilannekohtainen määrittäminen, koska joissain tilanteissa poikkeava käytös voi olla täysin normaalia käytöstä ja päinvastoin. Poikkeavuus on myös suhteessa aikaan ja paikkaan. Eri maissa eri asiat määritellään poikkeaviksi, samoin eri aikakausina asioilla on erilainen merkitys. Suomen kontekstissa hyvä esimerkki on alkoholinkäyttö, joka aikaisemmin oli salassa pidettävä asia ja johon liittyi merkityksiä henkilön poikkeavasta käytöksestä ja persoonasta. (Nouko-Juvonen 1999, 231–232.) Nykyisin taas alkoholin käyttö on yhteiskunnassamme normaali tapa, eikä alkoholin käyttöä useinkaan tarvitse salailta tai hävetä. Poikkeavuus ja normaalisuus saavat sisältönsä, ja käsitteiden välinen rajakäynti syntyvät siis ihmisten toiminnan, keskinäisen vuorovaikutuksen ja tulkinnan tuloksena (Pösö 1993, 15).

Normaaliuden käsite rinnastuu normiin. Normilla tarkoitetaan yhteisön tai yhteiskunnan käyttäytymissääntöjä. Normit eivät välttämättä ole aina lakeja tai säädöksiä vaan usein ne ovat niin sanottuja epävirallisia normeja. Normista tekee vakavasti otettavan käyttäytymissäännön sosiaalinen kontrolli. Tämä tarkoittaa, että käyttäytymissääntöjen noudattamista valvoo ihmisten muodostama yhteisö. Kontrolliin liittyy tiukasti erilaiset sanktiot eli rangaistukset normien rikkomisesta. Poikkeavuus on siten normien rikkomista. (Laine 1991, 16–17.) Lainrikkojia määritellään poikkeaviksi usein juuri tästä näkökulmasta käsin. He rikkovat yhteiskuntamme normeja ja tästä syystä heidän katsotaan olevan poikkeavia verrattuna valtaväestöön. Kuitenkin on ongelmallista katsoa asiaa pelkästään

normien rikkomisen näkökulmasta, koska tällöin pitäisi ottaa huomioon kaikki yhteiskuntamme normit, jolloin meistä jokainen voitaisiin määritellä poikkeavaksi (Emt., 1991, 17).

Sosiologiassa poikkeavuutta on tutkittu erilaisten teorioiden kautta. Näistä tunnetuin on leimaantumisteoria. Leimaantumisteoria ymmärtää poikkeavuutta siten, että kyse on sosiaalisista prosesseista, joiden kautta ihmisiä luokitellaan ja ryhmitellään poikkeaviksi. Kun jokin ryhmä leimataan rikolliseksi, vahvistaa tämä leima myös ryhmän tai yksittäisen henkilön rikollisia piirteitä. Leimaantumisteoria ottaa huomioon myös sosiaaliseen kontrolliin siten, että sosiaalinen kontrolli luo leimautumista. Kun ihmisen käyttäytyminen leimataan lähiyhteisössä rikolliseksi, aletaan henkilöä pitää myös poikkeavana. Tämä taas johtaa siihen, että muut alkavat vieroksua henkilöä ja vain esimerkiksi muut rikolliset hyväksyvät henkilön seuraansa. Tuntiessaan itsensä rikolliseksi, alkaa henkilö myös käyttäytyä rikollisen tavoin. (Nouko-Juvonen 1999, 66.) Leimaantumisteorian mukaan ihmiselle annettu leima tai stigma voi muodostua keskeiseksi osaksi yksilön identiteettiä. Tällöin leimasta tulee ikään kuin suodatin, jonka läpi yksilö tarkastelee itseään ja suuntaa toimintaansa jatkossa. (Burr 2004, 109.)

Myös ammatillistuneet poikkeavuuden määrittely- ja hallintakeinot ovat yleistyneet. Eri ammattiryhmät luovat erilaisia poikkeavuuden määritelmiä lähtien oman ammattikuntansa käsitteistä ja lähtökohdista. (Pösö 1983, 18.) Sosiaalityöntekijät tekevät omassa työssään myös ammatillisia määrittelyjä, vaikka niiden tarkoitus ei ole välttämättä suoranaisesti määritellä asiakasta poikkeavaksi. Esimerkiksi asiakkuus sosiaalitoimistossa tai Kriminaalihuollossa luo itsessään tietynlaista poikkeavuutta suhteessa valtaväestöön. Sana asiakkuus sisältää poikkeavuuden merkityksiä silloin kun asiakkuus kohdistuu auttamis- tai huolto-organisaatioon. Ammattiauttajien näkökulmasta ihmisen arjessa on jotakin poikkeavaa, koska hän on joutunut hakeutumaan avun piiriin. Asiakkaat eivät silti välttämättä määrittele itseään poikkeavaksi suhteessa valtaväestöön.

Kun puhumme sukupuolesta, rikollisuudesta ja poikkeavuudesta, on mielenkiintoista, että ammattiauttajat useimmiten psykologisoivat ja moralisoivat naisten tekemiä rikoksia, heidän sukupuoleensa liitettyjen kulttuuristen odotusten pohjalta. Naisten vankeusrangaistukset ovat myös herkästi enemmän kuntouttavia kuin miesten. Rikosoikeudellisessa järjestelmässä miehen taas katsotaan olevan usein poikkeavuuden

perustyyppi. Mies on se, joka tekee rikoksia, on uhri, uhkaa ja tulee rangaistuksi. (Pösö 1983, 20.) Naisen katsotaan useimmin olevan uhrina ja naisten tekemään rikollisuuteen liitetään usein mielenterveydellisiä ongelmia. Myös omassa työssäni olen nähnyt paljon sellaisia naisrikollisia, joiden rikos liittyy jollakin tavalla itsepuolustukseen ja väkivallan uhkaan. Usein uhkaavana osapuolena on ollut mies. Yhteiskunnassa naisen tekemä itsepuolustusrikos on hyväksyttävämpi teko kuin jos vastaavan teon olisi tehnyt mies naisen uhatessa hänen koskemattomuuttaan.

Poikkeavuuden käsite kuvaa mielestäni hyvin niitä mielikuvia, joita meillä on lainrikkojista. Nämä mielikuvat vahvistuvat esimerkiksi median vaikutuksesta. Elokuville ja tv-sarjoissa rikolliset kuvataan usein murhanhimoisiksi psykopaateiksi, jotka herättävät jo pelkällä olemuksellaan kauhua. Arkinen todellisuus Kriminaalihuollon asiakkailla on usein kuitenkin hyvin erilainen. En kiistä sitä, ettei lainrikkojien keskuudessa olisi myös mieleltään sairaita henkilöitä, joiden tekoja on vaikea ymmärtää tai selittää. Kuitenkin lainrikkojat, joita olen tähän pro gradu -tutkielmaan haastatellut, eivät mielestäni olleet poikkeavia muulla tavoin kuin että heidän entinen elämänsä on esimerkki marginaalisesta ja riippuvuuden sävyttämästä elämäntavasta. Edellä kuvatut kulttuuriset merkitykset ovat siis läsnä haastateltavien puheessa. He puhuessaan omasta elämästään sekä hyväksyvät sekä kritisoivat kulttuurisia käsityksiä normaalista ja poikkeavuudesta.

Marginaalisuus ja syrjäytyminen

Marginaalisuus on yleinen käsite yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa ja tutkimuksessa. Sosiaalityöntekijät työskentelevät marginaalisessa asemassa olevien ihmisten kanssa tavoitteenaan saada ihmiset jälleen yhteiskunnan täysimääräisiksi jäseniksi. Sosiaalitieteellinen tutkimus taas keskittyy usein sosiaalisiin ongelmiin; niiden moniin seuraamuksiin sekä mahdollisiin ratkaisuihin. Kirjoittaessani marginaalisuudesta keskityn niihin seikkoihin, jotka liittyvät lainrikkojiin ja heidän asemaansa yhteiskunnassa. Tällöin marginaalisuus on marginaalisuutta suhteessa yhteiskunnan valtaväestön moraalisiin ja eettisiin arvoihin sekä yleisiin käsityksiin esimerkiksi työteosta ja päihteidenkäytöstä. Marginaalisuus lainrikkojien kohdalla on kuitenkin moniulotteista ja tilannekohtaista, joskin lainrikkojan asemaan liittyy myös pysyvämpiä marginaalisuuteen asettamisen mekanismeja – lainrikkojuutta on vaikea puhua itsestään pois ja saada valtaväestön luottamusta.

Marginaalisuuden käsitteellä viitataan yleisesti yhteiskunnasta sivussa olemiseen. Yhteiskuntatieteissä marginaalisuutta on selitetty yhteiskunnallisten muutosten nopeudella, jotka jättävät yksilön voimattomuuden tilaan. Yksilö ikään kuin seuraa sivusta mitä yhteiskunnassa tapahtuu. (Kuure 1996, 11.) Marginaalisuus on myös suhdekäsitys silloin kun kyse on yksilön suhteesta muihin ihmisiin, yhteiskuntaan. Nämä muut ihmiset kategorisoituvat normaaleiksi ihmisiksi, kunnan kansalaisiksi, jotka käyvät töissä, opiskelevat ja ovat yhteiskunnan aktiivisia jäseniä. Marginaalisuudessa ja syrjäytymisessä on kyse siis myös ihmisen suhteesta muihin ihmisiin sekä omaan itseensä.

Marginalisaation yhteydessä puhutaan usein syrjäytymisestä. Kuitenkaan kyse ei ole samasta asiasta. Syrjäytyminen liittyy marginalisaation prosessiin. Käsiteparin marginalisaatio ja ulossulkeminen kautta tämä ilmiö voidaan tehdä ymmärrettäväksi. Ulossulkemisella tarkoitetaan tilaa, jossa henkilö on osaton yhteiskunnassa määritellystä normaaliudesta. Marginalisaatio on puolestaan liikettä normaaliuden rajoilla. Eli henkilö voi olla sekä niin sanotusti normaaliuden sisä- että ulkopuolella. (Helne 2004, 170–174; Raunio 2006, 55.) Syrjäytyminen voidaan täten ymmärtää marginalisaation lopputuloksena. Jotta marginalisaation lopputuloksena on yhteiskunnasta syrjäytyminen, tulee sen läpäistä eri elämänalueita, kuten työnteko, terveys sekä sosiaaliset suhteet. Tärkeä seikka on myös yksilön kokemus ulkopuolisuudesta. Tästä ulkopuolisuuden tunteesta seuraa usein liittyminen alakulttuureihin, joissa yksilö voi kokea normaaliutta. (Raunio 2006, 19, 57.)

Syrjäytymistä on määritelty tieteellisessä keskustelussa kahden erilaisen lähestymistavan kautta. Ensimmäisessä lähestymistavassa syrjäytyminen määritellään prosessiksi, joka ei ole paikallaan pysyvä vaan jatkuvassa liikkeessä oleva. Syrjäytymisen ei ajatella myöskään liittyvän yksilön henkilökohtaisiin ominaisuuksiin. Yksilö jäädessä ulkopuolelle yhteiskunnan normaaleina pidetyistä palveluista, jää hän tätä kautta ulkopuolelle myös yhteiskunnan yhtenäisyysprosessista. (Juhila 2006, 54.) Tämä prosessinäkökulma on lähellä aikaisemmin esitettyä ajatusta, jossa syrjäytymisen tulee läpäistä useita elämänalueita, jotta yksilö voidaan määritellä syrjäytyneeksi. Toinen lähestymistapa syrjäytymiseen on ajatus huono-osaisuuden kasautumisesta. Tällä tarkoitetaan sitä, että syrjäytyneiltä henkilöiltä puuttuu niitä erilaisia elementtejä elämästään, joilla he voisivat taata itselleen täysipainoisen elämän. Nämä elementit ovat yleensä juuri materiaalisia ja

taloudellisia seikkoja. (Emt., 2006, 54.) Syrjäytymiseen liitetään materiaalistien ja taloudellisten seikkojen lisäksi usein myös muita ongelmia, kuten päihde- tai mielenterveysongelmia.

Kun tarkastelen marginaalisuutta ja syrjäytymistä entisten lainrikkajien näkökulmasta, on kyse ulkopuolisuudesta. Lainrikkajat kokevat itsensä muuhun väestöön nähden ulkopuolisiksi, mutta omassa yhteisössään he ovat tavallisia. Marginaalisuuteen liittyy myös muukalaisuutta (Helne 2004, 174). Haastattelusta käy ilmi se, että marginaalisuuden ja syrjäytymisen kokemus nousee haastateltavilla pintaan nyt, kun he reflektivat omaa lainrikkajamenneisyyttään. Haastatteluissa eivät ehkä tulisi esille samat teemat, jos olisin toteuttanut haastattelut vielä rikosmaailmassa kiinni olevien lainrikkajien parissa. Ehkä tällöin omaa elämää reflektoitaisiin enemmän suhteessa alamaailmaan, omaan rikolliseen identiteettiin ja lainrikkajan elämäntapaan, eikä identiteetin muuttuminen välttämättä tulisi esille.

Marginaalisuutta voidaan lähestyä myös kulttuurisesta näkökulmasta. Tällöin marginaalisuutta tarkastellaan niiden yleisten kulttuuristen puhetapojen sekä toimintatapojen kautta, jotka määrittelevät marginaalisuutta. Keskiössä on tällöin myös näiden puhe- ja toimintatapojen sekä marginaaliin asetettujen ihmisten välinen jännite. Tällöin puhutaan myös marginaalisuuden kulttuurisesta aspektista. (Jokinen & Huttunen & Kulmala 2004, 9.) Tuula Helneen (2004) mukaan syrjäytyminen on sosiaalinen konstruktio ja symbolinen kategoria (Helne 2004, 117). Tällöin syrjäytymistä ja marginalisaatiota hahmotetaan kuten muitakin yhteiskunnan ilmiöitä tehden erontekoja asioiden ja ilmiöiden välille. Erilaiset puhetavat, joissa syrjäytymistä tuotetaan, usein leimaavat syrjäytyneet niin sanotuiksi Toisiksi. Toiset ovat epäonnistujia ja heikkoja, joilla ei ole mahdollisuuksia itse päättää asioistaan tai kantaa itsestään ja elämästään vastuuta. Jos syrjäytyminen nähdään toiseutena, se leimaa koko kohteensa olemusta. (Emt., 2004, 117.) Tällöin tullaan mielestäni lähelle stereotypian ajatusta. Lainrikkajien kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että valtaväestö koettaa saada heidät tietynlaiseen muottiin, jonka mukaisesti heitä olisi helppo kuvata. Vaikka esimerkiksi lainrikkajia yhdistäviä tekijöitä onkin paljon, on syytä syrjäytymis- ja marginalisaatiokeskustelussa ottaa huomioon jokaisen ihmisen yksilöllisyys. Lisäksi keskeisiä ovat ne seikat, jotka ovat vaikuttamassa yhteiskunnasta syrjään joutumiseen. Lainrikkajien taustat ovat erilaiset, samoin ne syyt, joiden vuoksi he ovat ajautuneet rikolliseen maailmaan. Haastateltavani tuottavat puheessaan

marginaalisuuden asemaa, joskin tämä on vain yksi identiteettipuheen funktio. Marginaalisuuden asema ilmenee esimerkiksi erontekoina, joita haastateltavat tekivät suhteessa muihin ihmisiin ja omiin aikaisempiin toimintatapoihinsa.

Kun määrittelemme, keitä kuuluu marginaaliin ja keitä niin sanottuun yhteiskunnan keskiöön, rakennamme samalla identiteettiä niin itsellemme kuin toisillekin ihmisille. Usein yksilön identiteetti rakentuu esimerkiksi suhteessa etniseen taustaan, sukupuoleen tai asiakkuuteen tietyssä organisaatiossa. Tuotamme näitä identiteettejä ja ihmisten välisiä eroja niin puheessa kuin myös toiminnassa. Valta on keskeinen tekijä identiteettien tuottamisessa. Kun tutkimme ihmisten identiteettejä, tärkeä kysymys on, kenellä on valta määritellä kunkin ihmisen identiteettejä ja niihin kuuluvia merkityksiä. Tällöin kyseenalaistuu myös vahva kulttuurinen käsitys keskuksesta, jolla on oikeus määritellä marginaalisuuden ilmiötä. (Jokinen & Huttunen & Kulmala 2004, 10–11.)

Tutkielmassani marginaalisuus tulee esiin muun muassa ongelmina, joista haastateltavat kertovat. Näitä ongelmia ovat esimerkiksi päihdeongelmat, koulutuksen puute, asumisen epävarmuus, vaikeat perhesuhteet sekä huono terveydentila. (Lund 2006, 9.) Päihteet ovat suurin ongelma lainrikkojien keskuudessa. Päihteet voivat olla joko syy tai seuraus, mutta puhuttaessa syrjäytymisestä puhutaan usein päihdeongelmasta ja taas päihdeongelmasta puhuttaessa puhutaan usein köyhyydestä ja tietynlaisesta näköalattomuudesta. (Emt. 2006, 9.)

Lainrikkajat ovat kulttuurisesti klassinen esimerkki marginaaliin ajautuneesta ryhmästä, mutta myös sinne asetetusta ryhmästä. Lainrikkajien marginaalisuutta pidetään yhteiskunnassa jopa oikeutettua, koska lainrikkajat ovat itse rikkoneet yhteiskunnan asettamia normeja vastaan. Ja tästä syystä lainrikkajat ovat joutuneet rangaistusten ja kontrollitoimien kohteeksi. Suomen kulttuurisesta ilmapiiristä, joka on hyvin oikeustajuinen, kertoo myös se, että julkisuudessa on paljon vaadittu rangaistusten koventamista. Kaikesta huolimatta kuitenkin auttamisjärjestelmämme tavoitteena on auttaa rangaistuksen suorittamisen jälkeen lainrikkajia integroitumaan takaisin yhteiskuntaan, pois eristetyistä marginaalista. (Valokivi 2004, 115.) Asia ei kuitenkaan ole aina niin yksinkertainen. Usein vankilasta vapaudutaan tyhjän päälle – ei ole asuntoa, työtä tai koulupaikkaa. Auttaminen alkaa yleensä todenteolla vasta siviiliin päästyä, jolloin se saattaa olla jo liian myöhäistä, koska totutut toimintatavat helposti toistuvat, jos ei ole

muuta mihin tukeutua. Kuten Valokivi (2004) artikkelissaan toteaa, kohtaavat lainrikkajat yhteiskunnan auttamisjärjestelmässä sekä integroivia, yhteiskuntaan osallistavia, mutta myös syrjäyttäviä toimenpiteitä (Emt., 2004, 116).

3. Diskursiivinen identiteettitutkimus

Omassa tutkimuksessani tarkastelen identiteettiä diskursiivisena tutkimiskohteena. Haastateltavani ovat tietoisia edellä mainituista kulttuurisista merkityksistä ja sitä kautta ne tulevat diskursiivisten identiteettien resursseiksi. Tästä syystä näiden kulttuuristen merkitysten vaikutusta diskursiivisiin identiteetteihin ei voi vähätellä. Lähden luvussa liikkeelle siten, että tarkastelen diskursiivisen psykologian traditiota, johon myös tutkimukseni identiteettikäsitys perustuu. Luvun lopussa esittelen lyhyesti muita, erilaisia traditioita, joiden varassa eri tieteenaloilla on lähestytty identiteettiä. Tutkielmantekijä joutuu tekemään valintoja sen suhteen, miten ymmärtää ja määrittelee ihmisen ymmärrystä itsestään. Itse nojaudun ajatukseen, että identiteettiä ei anneta valmiina tai että se olisi koko elämän pysyvä ja samankaltainen. Lähtökohtani ilmentää konstruktionistista ajattelutapaa. Luvussa tarkastelen myös sosiaalista konstruktionismia, johon sekä diskursiivinen psykologia ja diskursiivinen identiteettitutkimus nojautuvat.

3.1 Identiteetti diskursiivisena tutkimuskohteena

Oman mielenkiintoni kohteena ovat ne erilaiset kielelliset tavat, joilla haastateltavani luovat identiteettiä haastattelutilanteessa. Nämä identiteetit ovat vaihtelevia ja päällekkäisiä. Kysymys on tällöin erilaisista diskursiivisista identiteeteistä. Diskursiivinen identiteetti pohjautuu osittain diskursiivisen psykologian tutkimuksen traditioon. Esittelen seuraavaksi lyhyesti, mitä diskursiivisella psykologialla tarkoitetaan.

Diskursiivinen psykologia

Diskursiivinen psykologia on brittiläinen sosiaalipsykologian suuntaus, jonka juuret ovat psykolingvistiikassa (Burr 2004, 123). Diskursiivisen psykologian mukaan me rakennamme aktiivisesti psykologista maailmaamme vuorovaikutuksessa ja puheessa. Se, millaisia valintoja teemme puhuessamme, vaikuttaa kokemusmaailmaamme ja päinvastoin. (Ruisniemi 2006, 60.) Vuorovaikutusta on diskursiivisessa psykologiassa lähestytty

etnometodologisesta näkökulmasta. Etnometodologiassa ollaan kiinnostuneita niistä erilaisista tavoista ja metodeista, joilla ihmiset tekevät elämästään ymmärrettävää. Etnometodologiassa ihminen on aktiivinen sääntöjen noudattaja, joka pystyy soveltamaan sääntöjä erilaisiin tilanteisiin. Samalla tavalla puhetta tutkitaan diskursiivisessa psykologiassa. Ihmisten ei ajatella olevan passiivisia kielenkäyttäjiä vaan aktiivisia kertomusten kertojia, jotka valitsevat parhaan tavan muotoilla tarina aina tilannekohtaisesti. Kiinnostuksen kohteena on myös ne tavat, joilla arjen vuorovaikutustilanteissa ihmiset valitsevat tarjolla olevista kielellisistä mahdollisuuksista ne, jotka ovat heidän näkökulmastaan järkeviä ja hyödyllisiä. Kielenkäytön katsotaan olevan tavoitteellista toimintaa, jolloin keskitytään tutkimaan ihmisten välistä vuorovaikutusta siitä näkökulmasta, miten vuorovaikutuksessa pyritään saavuttamaan haluttu tavoite. (Burr 2004, 125.)

Perinteisen ja uuden kognitiivisen psykologian suurin ero on siinä, miten ne käsittävät esimerkiksi tunteet ja ihmisen muistin tai muistelemisen. Perinteisessä psykologiassa on katsottu, että muun muassa ihmisen tunteet, asenteet, kognitiot ja motivaatio saavat ihmisen toimimaan, tekemään ja puhumaan asioita. (Burr 2004, 127–128.) Ero näiden yllämainittujen traditioiden välillä näkyy siinä, käsitetäänkö tunteiden ja muistin olevan osa ihmisen sisäisiä psyykkisiä prosesseja vai osa vuorovaikutuksellisia ilmiöitä. Diskursiivinen psykologia taas pyrkii purkamaan nämä erot ihmisen sisäisten ja ulkoisten prosessien välillä. Mitä kerromme esimerkiksi menneisyydestämme, on tulosta omasta sisäisestä sekä julkisesta neuvottelusta keskustelukumppaneiden mielipiteiden ja arvojen kanssa. Menneisyydestä puhuminen on subjektiivista muistelua eli oma versio mielen maailmasta, kuitenkin osana diskursiivista esitystä siitä miten asiat ovat menneisyydessä olleet. (Harré & Stearns 1995, 3-4.) Toinen ero diskursiivisen ja perinteisen psykologisen koulukunnan välillä on se, että diskursiivisessa psykologiassa ollaan kiinnostuneita niistä erilaisista retorisisista keinoista, joilla me saamme omat muistomme ja ajatuksemme esitettyä niin, että ne vakuuttavat kanssakuulijat (Burr 2004, 128).

Diskursiivisesta näkökulmasta katsottuna emotiot syntyvät kielenkäytön kautta. Meillä on hallussamme tietty sanasto, jonka avulla me korjaamme, selitämme ja hallitsemme omia emotioitamme ja niiden näyttämistä. Konstruktiivisesta näkökulmasta katsottua, tunteet ovat diskurssien ja kulttuurimme tuotetta. Se, miten jaamme omia tunteitamme muiden kanssa, vaihtelee kulttuurista toiseen ja aikakaudesta toiseen. Nykyään ilon jakaminen

muiden kanssa kollektiivisesti on yleisempää kuin surun. Nykyään suru ja sureminen katsotaan enemmän yksityiseksi asiaksi. (Harre & Steans 1995, 4.) Ei kuitenkaan voida lähteä siitä, että tunteemme ja muistomme olisivat täysin kausaalisessa suhteessa kielellisten valintojemme kanssa (Burr 2004, 127).

Diskursiivinen psykologia antaa yksilölle paljon valtaa korostaessaan ihmisten aktiivista osuutta tarinoiden rakentamisessa. Ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa on läsnä myös pysyvämpiä, ”kivettyneitä” merkityksiä. Erilaisille ihmisille tarjoutuu rajoitettu määrä mahdollisia representaatioita, ideoita ja repertuaareja. Kielenkäytössä sekä uusimme että muutamme vakiintuneita merkityksiä. Diskursiivista psykologiaa voidaan pitää sosiaalisen konstruktionismin yhtenä suuntauksena. Kumpikin metodologinen lähestymistapa korostaa sosiaalisen todellisuuden tulkinnallista luonnetta. (Burr 2004, 132.) Tästä syystä tuonnempana tutkielmassani paneudun sosiaalisen konstruktionismiin hiukan syvemmin. Sosiaalinen konstruktionismi on pro gradu -tutkielmani teoreettinen viitekehys, joka kulkee läpi työni.

Diskursiivinen identiteetti tutkimuksessani

Kun tutkimuskohteena on diskursiivinen identiteetti, on tutkimuksentekijän mielenkiinto tällöin kohdistunut erilaisiin kielellisiin erontekoihin ja luokituksiin, joita tutkimuskohteet tekevät puheessaan. Ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa yksi keskeisimmistä eronteista on itsen sekä muiden ihmisten välille tehtävä ero. Näiden erilaisten erontekojen kautta muodostamme kuvan omasta ja muiden identiteetistä. Tätä kautta syntyneet identiteetit kertovat siitä, mitä ajattelemme olevamme ja mitä emme ajattele olevamme. Identiteetin katsotaan määrittävän suhteessa keskustelun kontekstiin ja täten identiteetti on jatkuvassa liikkeessä ja täten myös muuttuva. (Zimmerman 1998, 87.) Don H. Zimmerman (1998) erottaa identiteetin kaksi erilaista ulottuvuutta, jotka ovat diskursiivinen ja tilannekohtainen identiteetti (Zimmerman 1998, 90).

Diskursiivinen identiteetti on kiinnittynyt vahvasti vuorovaikutustilanteeseen. Keskusteluun osallistuvat henkilöt luovat identiteettejä vuorovaikutustilanteessa ja ne voivat vaihdella tilanteen sisällä. Näitä identiteettejä voivat olla esimerkiksi tarinan kertoja, kuuntelija ja vaikkapa kyselijä. Arkipäiväinen vuorovaikutus sisältää aina oletuksia muiden ihmisten diskursiivisista identiteeteistä sekä näiden identiteettien kyseenalaistamista. Diskursiiviset

identiteetit ovat tärkeä osa vuorovaikutustilannetta. Ne auttavat ihmisiä huomaamaan, millaisia valintoja he tekevät ollessaan vuorovaikutustilanteessa muiden kanssa. Diskursiiviset identiteetit auttavat myös ymmärtämään vuorovaikutustilannetta ja kunnioittamaan niitä rooleja, joita vuorovaikutustilanteessa olevilla henkilöillä on. (Zimmerman 1998, 92.)

Diskursiiviset identiteetit eivät yksinään riitä selittämään erilaisten vuorovaikutustilanteiden ja niissä käytettävän vuorovaikutuksen eroja ja säännönmukaisuuksia. Ero diskursiivisen ja tilannekohtaisen identiteetin välillä on se, että diskursiiviset identiteetit vaihtelevat ja ovat päällekkäisiä, mutta tilannekohtainen identiteetti on kunkin henkilön kohdalla pysyvä koko vuorovaikutustilanteen ajan ja sen jälkeenkin. Nämä kaksi erilaista identiteettiä ovat kietoutuneet toisiinsa. Tilannekohtainen identiteetti kiinnittyy niihin sosiaalisiin rakenteisiin, jotka vallitsevat vuorovaikutustilanteessa. Tilannekohtainen identiteetti sisältää kussakin vuorovaikutustilanteessa mahdolliset diskursiiviset identiteetit, jotka ovat sopivia kyseiseen tilanteeseen, ja joita käyttämällä osallistujat suoriutuvat tilanteesta. (Zimmerman 1998, 94–95.) Tilannekohtaisia identiteettejä pidetään niin vakiintuneina, etteivät ne muutu, elleivät yhteiskunnassa hyvinä pidetyt ja arvostettavat toimintatavat muutu laajemmin (Virokangas 2003, 21).² Esimerkkinä tilannekohtaisesta identiteetistä otan vangin identiteetin. Kun ihminen joutuu vankilaan, täytyy hänen käyttäytyä vankeuden aikana tiettyjen sääntöjen mukaisesti. Tilannekohtainen identiteetti muodostuu vankilassa olevien sosiaalisten rakenteiden mukaisesti. Nämä sosiaaliset rakenteet liittyvät vankilaan ja vapauden menetykseen sekä rangaistuksen suorittamiseen. Vangin tilannekohtainen identiteetti määrittää myös vankilassa olevissa vuorovaikutustilanteissa ne käytössä olevat diskursiiviset identiteetit, joita henkilöillä on.

² Anssi Peräkylä (1990) määrittelee tutkimuksessaan Kuoleman monet kasvot, identiteetin erilaisten kehysten kautta. Erwin Goffmanin kehittämän kehysanalyysin mukaan käytännön toimeen arjessa määrittävät sen, minkä merkityksen annamme asioille. Kehykset vaihtelevat tilanteiden mukaan ja voivat olla päällekkäisiä. Jokaiseen kehykseen liittyy myös kehykseen kuuluva identiteetti. Tämä identiteetti määrittelee ne vuorovaikutuksen säännöt ja ne erilaiset velvollisuudet, joita meillä kussakin tilanteessa on. Myös muut ihmiset odottavat vuorovaikutuksessa kehyksien mukaista käyttäytymistä. Sosiaalinen maailma on rakentunut siten, että meiltä jokaiselta vaaditaan tilannekohtaisesti eri asioita. (Peräkylä 1990, 16–23.) Nostan kehysanalyysin idean esiin siksi, että mielestäni kehyksillä sekä Zimmermanin tilannekohtaisilla identiteeteillä on yhteys ja tietyllä tapaa kyse on samasta ilmiöstä. Teemme päivittäin valintoja siitä, millä tavoin puhumme, millaisia sanavalintoja käytämme ja miten käyttäydymme erilaisissa tilanteissa. Nämä valinnat perustuvat tietoon, joka on sosiaalisesti meille rakentunut eri tilanteista eli kehyksistä. Esimerkkinä kehyksestä voidaan pitää esimerkiksi opiskelijakehystä. Luentotilanteessa kehysanalyysin mukainen identiteetti on opiskelija. Tällöin vuorovaikutustilanteessa odotetaan ihmisen toimivan opiskelijakehysten mukaisesti eli kuuntelevan ja pyytävän puheenvuoroa luennoitsijalta. Jos sattuu tapahtuma, joka poikkeaa kehysanalyysin mukaisesti opiskelijakehystä, on se huomiota herättävää ja se voi herättää jopa paheksuntaa muiden samassa vuorovaikutustilanteessa olevien keskuudessa.

Millaisia identiteettejä luomme ja millaisia tunteita ja arvoja välitämme muille vuorovaikutustilanteissa, muodostuvat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa kielenkäytön ja siinä tehtyjen valintojen tuloksena. On siis ihmisen omien kielellisten valintojen varassa, millaisen kuvan muut ihmiset saavat kyseisestä ihmisestä. Tästä syntyy myös ongelma, koska omien tunteiden ja ajatusten välittäminen muille ei ole helppoa tai yksinkertaista. Jos valitsemme väärät ilmaisut, on vaara, että muut ihmiset eivät saa käsitystä siitä, mitä me todella tunnemme ja mitä haluamme muille viestittää.

Nämä vuorovaikutuksen ongelmat ovat myös läsnä haastattelutilanteessa. Koska tutkimukseni nojaa ajatukseen, että tunteet, identiteetit ja arvot tuotetaan kielenkäytön avulla ottaen huomioon vallalla olevat sosiaaliset rakenteet, on myös otettava huomioon ihmisten kyky tehdä valintoja puheessaan. Ihmiset tekevät valintoja sen perusteella, mitkä asiat he kokevat mielekkääksi ja mitkä seikat asettavat heidät vuorovaikutustilanteessa mahdollisimman suotuisaan valoon. Tällöin pohdinta siitä, ovatko haastateltavien identiteetit todellisia, muodostuu mahdottomaksi. Kun tutkimme diskursiivisia identiteettejä, emme siis pysty emmekä keskity paljastamaan mitään syvällisempää kuin puhetta identiteetistä.

3.2 Muut tavat lähestyä identiteettiä

Käyn seuraavaksi läpi kolme erilaista tapaa lähestyä identiteettiä. Nämä tavat ovat käsitys ihmisen sosiaalisesta identiteetistä, pohdinta identiteetin kehityksestä osana yhteiskunnallista muutosta sekä kokemuksellinen lähestymistapa identiteettiin. Syy, miksi tarkastelen myös nämä muut tavat lähestyä identiteettiä, liittyy vaikeuteeni asemoitua tämän päivän identiteettitutkimuksen ”viidakossa”. Identiteetti ja sen tutkimus ovat tietyllä tapaa tämän hetken muoti-ilmiö tieteellisessä keskustelussa. Laajemminkin nykyihmiset ovat hyvin kiinnostuneita identiteetistään ja sen rakentamisesta sekä kehittämisestä. Pohdin myös lyhyesti millaisia erilaisia näkökulmia lainrikkojuuteen olisi mahdollista ottaa, jos ilmiötä lähestyttäisiin näiden identiteettinäkemysten kautta.

Ihmiset muodostavat identiteettiään jatkuvasti ja ylläpitävät jo muodostuneita käsityksiä omasta itsestään ja omasta identiteetistään. Identiteetti laajimmillaan käsittää ihmisen

käsityksen omista kyvyistään, omista juuristaan ja siitä, millaisiin sosiaalisiin verkostoihin ja ryhmiin yksilö kuuluu. (Allard 1998, 45.) Käsitteet ihmiskuva, minäkuva, identiteetti, minuus ja persoonallisuus vilisevät ihmistä määrittävässä keskustelussa. Käsitteiden merkitykset vaihtelevat, mutta käsitteitä käytetään usein myös rinnakkain. (Ruisniemi 2006, 57.) Määrittelyn vaikeus piilee myös siinä, että identiteetillä voimme käsittää kahta eri asiaa. Identiteetillä viitataan sekä yksilöllisyyteen eli ihmisen erilaisuuteen suhteessa muihin ihmisiin, että yhteisöllisyyteen eli ihmisen jäsenyyteen tietyssä ryhmässä. Tämä eronteko ei ole ongelmaton, sillä nämä identiteetin ulottuvuudet ovat myös päällekkäisiä. Yksilö voi tuntea ryhmäidentiteetin vahvaksi varsinkin kun omaa ryhmää verrataan muihin ryhmiin. Myös yksilön yksilöllinen identiteetti tarvitsee kehittyäkseen tunnetta yhteenkuuluvuudesta, jota ryhmäidentiteetti tarjoaa. (Jacobson-Widding 1983, 13.)

Sosiaalinen identiteetti

Ajatus kehittyvästä sosiaalisesta identiteetistä nojaa siihen että, identiteettimme on muuttuva osa minuutta ja se muuttuu ja monipuolistuu elämämme aikana. Markku Ojanen (1994) kuvaa identiteetin kehitystä siten, että lapsena meillä on sosiaalisen identiteetti. Tämä identiteetti perustuu siihen, että olemme lapsia. Nimenannon jälkeen sukupuoli nousee keskeiseksi osaksi identiteettiämme. Lapsuudessa ja nuoruudessa myös perheen yhteiskunnallinen asema saattaa olla määrittämässä lapsen ja nuoren identiteettiä. Myöhemmin taas erilaista työtä, asemaa sekä sosiaalisia suhteita kuvaavat nimikkeet ovat tärkeässä osassa identiteettiä luonnehdittaessa. Näitä sosiaalisia asemia voivat olla esimerkiksi aviomies, opettaja sekä opiskelija. (Ojanen 1994, 32–33.)

Vivien Burr (2004) käsittelee teoksessaan sosiaalipsykologisia ihmiskäsityksiä, G. H Meadin ajatuksia identiteetin rakentumisesta. Meadin mukaan kieli ja sosiaalinen vuorovaikutus ovat välttämättömiä yksilön mielen, tietoisuuden ja minän kehitykselle. Hänen mielestään yksilöä ei myöskään ole olemassa ennen yhteiskuntaa vaan yksilön olemassa olo juontuu yhteiskunnasta. (Burr 2004, 23.) Arja Ruisniemi (2006) on myös käsitellyt väitöskirjassaan Meadin ajatuksia. Meadin kehittämässä symbolisessa interaktionismissa ihmisen psyykkisen kehityksen keskiössä on vuorovaikutus. Meadin mukaan minuus jakaantuu kaksijakoisesti toiminnalliseen oman toiminnan reflektointiin, jonka osa I eli subjektiminä perustuu vietti-impulsseihin ja oman toiminnan reflektointi Me-

eli objektiminä taas objektoivaan asenteeseen. Meadin mukaan kielellä on tässä kaikessa ratkaiseva merkitys, koska ihminen toimii vuorovaikutuksessa yhdessä toisten kanssa ja kieli tulee täten ymmärrettäväksi sosiaalisesti. Minuus syntyy siten, että yksilö omaksuu muiden ihmisten asenteet osaksi omaa itseään, ja yksilön minuus voidaan määritellä koostuvan monista minuuksista. Minuus tarvitsee osakseen sosiaalisen yhteisön, johon peilata itseään ja josta ammentaa rajoja. (Ruisniemi 2006, 59.)

Anna Kulmalan (2006) mukaan identiteetin juuret eivät välttämättä ole yksinomaan menneisyydessä vaan ihminen tuottaa identiteettiään vuorovaikutuksessa kertomalla muille omasta menneisyydestään ja tulevaisuudesta peilaten sitä ympäröivään todellisuuteen (Kulmala 2006, 58). Kulmala määrittelee yksilön identiteettiä käyttämällä apunaan käsitteitä henkilökohtainen ja sosiaalinen identiteetti. Henkilökohtaisella identiteetillä tarkoitetaan sitä minuuden osaa, jonka yksilö haluaa erilaisissa tilanteissa tuoda esiin. (Emt., 2006, 61.)

Muiden ihmisten mielipiteiden ja asenteiden kautta henkilökohtaiseen identiteettiin kietoutuu sosiaalinen identiteetti. Sosiaalinen identiteetti on ulkoapäin tuotettu määritelmä yksilöstä, jossa yksilöön liitetään tiettyjä ennakkokäsityksiä. Yksilöön voidaan esimerkiksi liittää tiettyyn ryhmään kuuluvia piirteitä kuten, opiskelija tai luontoaktiivi. Sosiaaliseen identiteettiin liitetyt ennakkokäsitykset syntyvät aiemmista kokemuksista. Näihin käsityksiin liittyy myös yhteiskunnassa vallalla olevat keskustelut koskien tiettyjä ihmisryhmiä. (Kulmala 2006, 61–62.) Ihminen itse voi myös olla luomassa omaa sosiaalista identiteettiään. Jokainen meistä luokittelee ja pohtii omaa käyttäytymistään ja sitä miten omaa identiteettiä tulisi tuoda esiin tilannekohtaisesti. Näin orientoidumme erilaisiin tilanteisiin. Vuorovaikutus muiden kanssa sujuu helposti niin kauan kun olemme tietoisia omasta ja muiden sosiaalisista identiteeteistä. (Juhila 2004, 23.)

Jos lainrikkojuutta ja lainrikkojan identiteettiä lähestyttäisiin sosiaalisen ja henkilökohtaisen identiteetin näkökulmasta, olisi lainrikkoisuus ja siihen liitettävät kulttuuriset merkityksenannot suuri osa lainrikkojan sosiaalista identiteettiä. Lainrikkojan identiteetti näyttäytyisi tällöin luultavasti negatiivisena ja marginaalisena. Lainrikkojan henkilökohtainen identiteetti voisi kuitenkin poiketa tästä. Tällöin valta siitä, millaisen henkilökohtaisen identiteetin lainrikkoja haluaa luoda, on hänellä itsellään. Tällöin

esimerkiksi oman lapsen syntymäpäiväjuhlilla tuotettu henkilökohtainen identiteetti olisi luultavasti isä, eikä lainrikkoja.

Identiteetti osana yhteiskunnallista muutosta

Identiteetti on myös dialektisessa suhteessa yhteiskuntaan. Kun ajattelemme, että identiteetti muuttuu sosiaalisissa prosesseissa, määrittää yhteiskunnan rakenne nämä prosessit. Tässä vuorovaikutuksessa syntyneet identiteetit reagoivat yhteiskuntarakenteeseen joko muuntaen, ylläpitäen tai jopa muovaten sen perusteellisesti uudelleen. (Berger & Luckmann 2002, 195–196.) Yhteiskunnallisessa keskustelussa ollaan oltu kiinnostuneita yksilöiden identiteeteistä ja varsinkin niiden murtumisesta. Stuart Hall (1999) tiivistää yhteiskunnallisen keskustelun siten, että kyse on sosiaalista todellisuutta vakauttavien identiteettien rappeutumisesta. Näiden vanhojen identiteettien tilalle tulevat uudet modernia yksilöä sirpaloittavat identiteetit. Tämä yksilön ”identiteettikriisi” on osa laajempaa yhteiskunnallista muutosprosessia, joka horjuttaa yhteiskunnan rakenteita ja prosesseja, jotka aikaisemmin olivat yksilölle vakaita tukipisteitä sosiaalisessa maailmassa. (Hall 1999, 19.)

Hall (1999) erottaa kolme erilaista käsitystä identiteetistä. Nämä ovat valistuksen subjekti, sosiologinen subjekti sekä postmoderni subjekti. Valituksen subjekti on muuttumaton. Ihminen on syntyessään varustettu tietyillä ominaisuuksilla, jotka pysyvät olemukseltaan samanlaisina koko yksilön olemassa olon ajan. Täten yksilön olemuksen keskus on identiteetti. Sosiologinen subjekti syntyi vastaamaan modernin maailman haasteisiin. Subjektin sisäinen ydin ei ole autonominen ja itseään kannatteleva vaan muodostuu suhteessa merkityksellisiin toisiin, jotka välittävät yksilölle arvot, merkitykset ja symbolit eli kulttuurin. Tämä ajatus perustuu G.H Meadin ja C.H Cooleyn symbolisen interaktionismin ajatukseen. Tämä interaktiivinen käsitys identiteetistä on klassinen sosiologinen käsitys, joka korostaa yksilön identiteetin syntyä yhdessä yksilön ja yhteiskunnan vuorovaikutuksen tuloksena. Yksilön minuus muokkautuu jatkuvassa dialogissa yhteiskunnassa olevien kulttuuristen maailmojen ja niiden tarjoamien identiteettien kanssa. (Hall 1999, 21–22.)

Vaikka yhteiskuntamme on useiden teoreetikoiden mukaan muuttunut pluralistiseksi, jossa yksilöt kokevat yksinäisyyttä, kuitenkin merkittävä on myös yhtenäisyyden tunne, jota

kansalaiset kokevat kun kyse on omasta kansakunnasta. Tätä ilmiötä kutsutaan kollektiiviseksi identiteetiksi. Kollektiiviset identiteetit muodostuvat historiallisissa prosesseissa osana kulttuuria. Yksilö sitoutuu noudattamaan oman kulttuurinsa tapoja ja arvoja lähes huomaamattaan. (Kaunismaa 1997, 40–41.) Sosiaalistumme lapsesta asti hyvin nopeasti kulttuurimme jäseniksi, tämä yhteiskuntaan ja kulttuuriin kuuluminen ovat myös suuri osa omaa identiteettiämme. Kollektiivisessa identiteetissä on kyse juuri tästä ilmiöstä, yhteisesti tunnistetuista merkityksistä, joita olemme itse omassa yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme rakentaneet. Kollektiiviset identiteetit koostuvat suurista tarinoista, myyteistä, joita kutsutaan myös symbolisiksi koodeiksi. Kun ajattelemme Suomea ja suomalaisuutta, nämä symboliset koodit luultavasti ovat sauna, Kalevala, ja sisu. Nämä ovat osa suomalaista identiteettiä, ja ovat saaneet suomalaisten ajattelussa jopa mystisenkin merkityksen. Jokaisella yhteisöllä on omat myyttinsä, joiden kautta ihmiset tekevät tärkeäksi itselleen sen yhteisön tai ryhmän, johon tahtovat kuulua. (Emt., 1997, 41–42.)

Jos lainrikkojan identiteettiä lähestytään kollektiivisen identiteetin ajatuksesta käsin, näyttäytyy lainrikkoisuus yhtenä yksilön identiteettinä, jonka ”rakennuspuina” ovat kuitenkin samat kollektiivisuuden tarpeet kuin muillakin ihmisillä. Lainrikkojan kollektiivinen yhteisö on tällöin ala-kulttuuri, jossa on omat symboliset koodinsa, joiden kautta yhteisö rakentaa omaa kollektiivista identiteettiään. Lainrikkojuutta voidaan tarkastella myös sosiologisen subjektuuden kautta. Tällöin voidaan ajatella alakulttuurin toimivan lainrikkojille merkityksellisenä toisena, joka tuottaa yksilölle arvot, symbolit ja kulttuurin. Jos henkilö on ajautunut alakulttuurin jäseneksi jo nuorena, on hän silloin vahvasti myös sosiaalistunut alakulttuurin jäseneksi ja identiteetti on tällöin syntynyt dialogissa alakulttuurin kanssa.

Kokemuksellinen identiteetti

Jollakin tasolla oma identiteettimme on meille annettua. Annettuun identiteettiin kuuluu muun muassa oma sukupuoli, etninen tausta, nimi ja ikä. Näitä identiteetin rakenteita ihminen ei pysty itse muuttamaan, mutta tarpeen tullen erilaisia identiteetin komponentteja voi korostaa tai tulkita uudelleen. (Liebkind 1988, 66.) Vaikka ihmisen identiteetti ei ole vakiintunut vaan muuttuva, kuuluu yllämainitut osat tiiviisti aina yksilön omaan kokemukseen itsestä. Kokemuksellinen identiteetti kehittyy yksilön peilattaessa itseään

suhteessa muiden antamiin määrittelyksiin omasta itsestä. Oman identiteetin rakentumista tapahtuu tilanteissa, joissa ihmiselle tarjoutuu tilaisuus puhua itsestään. Kyse on siis dialogista muiden kanssa. (Kulmala 2006, 58–59.)

Vilma Hännisen (1999) mukaan reflektoitu identiteetti on henkilön tietoinen vastaus kysymykseen kuka minä olen. Tämä reflektoitu identiteetti rakentuu silloin, kun ihminen kertoo itse itselleen tarinaa omasta itsestään. Tämä on myös se taso, jolloin henkilö voi tietoisesti rakentaa identiteettiään uudelleen. Tällaista uudelleen rakennusta tapahtuu yleensä vain silloin, kun ihmisen oma elämäntilanne on muuttunut. (Hänninen 1999, 61.) Identiteetti nousee keskustelussa usein esille silloin, kun se on jollakin tavalla kriisissä. Kysymykset identiteetin merkityksestä aktualisoituvat silloin, kun yksilö joutuu tavalla tai toisella irti omista juuristaan ja siitä minkä hän tuntee omakseen. Tällöin syntyy myös vieraantumisen ja toiseuden tunteita. (Rönholm 1999, 25.) Identiteetikriisistä voidaan puhua siis silloin, kun jotkin asiat uhkaavat omaa identiteettiämme. Nämä uhat voivat olla ulkoapäin tulevia tai sisäisiä uhkia. Ulkoisista uhista hyvänä esimerkkinä on työttömäksi jääminen. Yhteiskunnassamme on vallalla ajatus työnteosta hyveenä, ja tästä syystä myös työntekeo määrittää hyvin paljon yksilön identiteettiä. Myös työyhteisöön kuulumisen ja tätä kautta sosiaaliseen verkostoon liittyminen ovat tärkeitä ihmisen identiteetille. Työttömyyttä voidaan täten pitää myös sisäisenä uhkana ihmisen identiteetille. (Breakwell 1986, 47.)

Lainrikkoisuuden voidaan katsoa olevan reflektion tulosta. Lainrikkoajat eivät aina ole olleet lainrikkojia, vaan heidän elämässään on ollut myös monia muita identiteettejä. Voidaan päätellä, että lainrikkoisuus on muodostunut reflektion tuloksena osaksi yksilön identiteettiä silloin, kun tehdyt rikokset ovat aktualisoituneet, ja yksilö on joutunut esimerkiksi vankilaan. Vankila-aikana tehdyn oman identiteetin reflektion tuloksena on syntynyt lainrikkoajan identiteetti. Vapautuessaan vankilasta tai muutosprosessin tuloksena yksilön identiteetti reflektoituu suhteessa muuttuneeseen tilanteeseen. Tällöin tuloksena voi olla vaikka perheenisän identiteetti tai tavallisen ihmisen identiteetti.

4. Tutkimuksen tavoite ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni tavoitteena on ensinnäkin selvittää millaisia diskursiivisia identiteettejä entiset lainrikkijat tuottavat ja käyttävät puhuessaan elämästään. Tavoitteenani on analysoida erilaisia puhetapoja, joilla entiset lainrikkijat kuvaavat itseään haastattelutilanteessa. Näistä erilaisista puhetavoista syntyvät siis diskursiiviset identiteetit. Tutkimukseni toinen tarkoitus on pohtia ihmisen muuttumista ja muutoksen mahdollisuutta. Tarkoitukseni on analysoida ja pohtia sitä, millaisia muutoksen mahdollisuuksia lainrikkijien diskursiiviset identiteetit avaavat ja miten muutos lainrikkijasta entiseksi lainrikkijaksi on luettavissa aineistosta.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

1. Millaisia diskursiivisia identiteettejä haastateltavani tuottavat kertoessaan elämästään?
2. Millaisia muutoksen mahdollisuuksia näihin diskursiivisiin identiteetteihin liittyy?

4.1 Aineiston keruu

On erilaisia mahdollisuuksia hankkia hyvä ja kattava aineisto pro gradu – tutkimusta varten. Tässä tutkimuksessa lähdin ensin ajatuksesta, että keräisin aineistoni siten, että pyytäisin entisiä lainrikkijia kirjoittamaan siitä, millaisen muutoksen he ovat käyneet läpi elämässään ja miten he kokevat muuttuneensa. Olisi ollut mielenkiintoista tutkia omaelämäkerrallisia tekstejä, mutta minun oli vaikea löytää osallistujia tutkimukseeni. Ajattelin myös, että entisten lainrikkijien on ehkä vaikeampaa kirjoittaa kuin osallistua haastatteluun. Toisena vaihtoehtonani oli pyytää muutamaa tutkimukseeni osallistujaa sekä kirjoittamaan elämäntarinansa että osallistumaan haastatteluun. Kävi kuitenkin niin, että sain riittävästi eli kahdeksan kappaletta haastateltavia, ja päädyin kolmanteen vaihtoehtooni eli yksinomaan haastatteluiden tekemiseen.

Aineiston keruun alkaessa otin yhteyttä Kris Ry:n, koska tiesin yhdistyksen tekevän töitä entisten lainrikkojien parissa. Lähetin yhdistykseen sähköpostia ja kerroin kuka olen ja mitä olen tekemässä. Tätä kautta haastatteluun osallistujia löytyikin heti. Yhden haastateltavani löysin muutaman mutkan ja yhteisen tuttavan kautta eli niin sanotulla lumipallotekniikalla. Seitsemän haastatteluuni osallistunutta oli selviytynyt Kris Ry:n tuen kautta ja yksi haastateltavistani muun tuen ja avun kautta. Keräsin aineistoni helmimaaliskuun 2007 välisenä aikana. Tein haastatteluita yhteensä kahdeksan kappaletta, yhdessä ei-suuressa ja yhdessä keskisuuressa kaupungissa. Yksi haastateltavista oli nainen ja muut seitsemän miehiä.

Tutkimusmenetelmänäni käytin haastattelua. Haastattelut voidaan jakaa kysymysten perusteella strukturoituihin ja strukturoimattomiin. Erontekoja haastattelutapojen välillä tehdään haastattelukysymysten sitovuuden ja avoimuuden mukaan. (Tiittula & Ruusuvuori 2005, 11.) Oma haastattelurunkoni oli näiden kahden välimaastosta. Haastattelukysymykseni olin jaotellut kuuteen teemaan. Nämä haastatteluni teemat olivat: lapsuus ja nuoruus, ensimmäinen rikos ja sen merkitys, rikoskierre, vankila-aika, irtautuminen rikosten teosta sekä muuttunut minä. Jokaisen teeman alla oli tarkempia kysymyksiä, jotka kävin läpi jokaisen haastateltavan kanssa. (Kts. liite.) Oma haastatteluni oli puolistrukturoitu haastattelu, jossa haastatteluni näkökulma oli lyöty lukkoon, mutta vastausvaihtoehtoja ei kontrolloitu esimerkiksi siten, että olisin antanut lomakehaastattelun tavoin haastateltavilleni valmiit vastausvaihtoehdot. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 47.) Omasta haastattelustani löytyy myös useita teemahaastattelulle ja narratiiviselle haastattelulle ominaisia piirteitä.

Lapsuus- ja nuoruusajan kysymykset liittyivät lapsuuden perheeseen, koulu-aikaan sekä ystäviin. Ensimmäistä rikosta ja sen merkitystä lähestyin kysymyksillä itse rikoksesta, sen syistä ja seurauksista. Rikoskierteeseen sekä vankila-aikaan liittyvät kysymykset kietoutuivat toisiinsa, eikä minun näiden kysymysten kohdalla juuri tarvinnut kysyä tarkentavia kysymyksiä, vaan haastateltavat kertoivat entisestä elämästään avoimesti. Loput kysymyksistä liittyivät muutokseen, jolloin kysymykset käsitelivät muun muassa haastateltavien muuttuneita arvoja, ihmissuhteita sekä laajemmassa mittakaavassa heidän kokonaisvaltaista suhdettaan yhteiskuntaan nyt ja menneisyydessä.

Mennessäni ensimmäistä kertaa haastattelemaan tutkimushenkilöitäni, olin hyvin hermostunut. En ollut koskaan aiemmin tehnyt tämän tyyppisiä haastatteluja. Tiedostin sen, että asiat jotka minua kiinnostivat, eivät olleet helppoja eivätkä sellaisia, joita helposti jaetaan tuntemattomien ihmisten kanssa. Tein ensimmäisellä kerralla kolme haastattelua ja vietin Kris ry:n toimistolla useita tunteja. Aluksi lähes jokainen haastateltavani vastaili kysymyksiini hyvin lyhyesti ja varautuneesti, koska eivät olleet varmoja mistä tarkkaan ottaen keskustelussa oli kyse. Mutta mitä pidemmälle haastatteluissa mentiin, sitä avoimemmin he vastasivat vaikeisiin kysymyksiin. Kris ry:ssä otettiin minut hyvin vastaan. Kun menin nauhurini kanssa toimistolle, tuli minulle tunne, että olin tervetullut. Ensimmäisten haastattelujen jälkeen muut haastatteluuni lupautuneet tiesivät mitä on tulossa aiemmin haastatteluun osallistuneiden kokemusten perusteella. Tästä syystä haastattelutilanteet muodostuivat rennoiksi ja hauskoiksi hetkiksi. Muutamat haastateltavistani olivat konkareita oman tarinansa kertomisessa ja heille kysymyksiin vastaaminen oli helppoa.

4.2 Eettisiä pohdintoja

Tutkimuksen tekoon liittyy paljon eettisiä ongelmia ja niiden pohdintaa. Tutkimuksen teko ja erityisesti sosiaalitutkimus on prosessi, jossa ihminen kohtaa ihmisen. Tutkimus rakentuu vuorovaikutuksellisuudelle. Jokainen valinta, jonka tutkija tekee, avaa erilaisia näkymiä ja suuntia tutkimukselle, joten tutkimuksellisten valintojen tulisi olla harkittuja ja tietoisia. (Pohjola 2003, 54.) Erityisesti eettiset ongelmat tulevat eteen tutkimuksen teon analyysivaiheessa. Ensinnäkin harkintaa vaati kysymys, millaisia johtopäätöksiä aineistosta voi tehdä. Väistämätöntä on, että tutkija joutuu tulkitsemaan haastateltavien puhetta sekä tiivistämään analyysivaiheessa alkuperäisiä merkityksenantoja. Riskinä ovat tällöin haastateltavien näkökulmasta katsottuna heidän puheensa väärin tulkitseminen. Raporttia kirjoittaessa, myös sanavalinnat ovat olennaisia ja tärkeitä. Huomasin, kuinka vaikeaa oli löytää oikeita käsitteitä ja tapoja sanoa asioita, koska kieli on moniulotteista ja väärinymmärryksen vaara on aina olemassa.

Joan Sieber (1982) on määrittellyt tutkimuksessaan tutkimuseettisen ongelman siten, että tyyppillinen tutkimuseettinen ongelma syntyy silloin, kun tutkija on määritellyt ja kartoittanut

yhteiskunnallisesti kiinnostavan ongelman sekä löytänyt sen tutkimiseen tieteellisesti pätevän ja käyttökelpoisen menetelmän. Nämä menetelmät sisältävät kuitenkin riskejä, jotka mahdollisesti voivat häiritä tai vahingoittaa tutkimukseen osallistuvia henkilöitä. (Sieber 1982; ref. Mäkinen 2006, 10.) Tutkimusta tehdessä on siis tärkeää miettiä, miten aineistoa käsitellään ja raportoidaan, jotta se ei loukkaisi tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden yksityisyyttä. Analyysin tulee myös olla perusteltu ja oikeudenmukainen. Vaikka tutkimuksen tulokset eivät suoranaisesti loukkaisi tutkimukseen osallistuneita, voi tutkijan moitittava käyttäytyminen silti pilata tutkimuksen ja tutkijan maineen (Alasuutari 2004, 18). Sosiaalitutkimuksen tärkeimpiä eettisiä periaatteita ovat ihmisarvon kunnioittaminen, sosiaalinen vastuu ja välittäminen (Pohjola 2003, 58). Näiden periaatteiden tulisi olla läsnä kaikessa ihmisten kanssa tehtävässä työssä, ja myös tieteellisen tutkimuksen tekemisessä.

Sosiaali- tai yhteiskuntatutkimuksen tulisi olla monella tapaa sensitiivistä. Yleisesti tutkimuksen tekemisen sensitiivisyyteen liitetään neljä asiaa. Nämä ovat kontekstuaalinen, kulttuurinen, toiminnallinen ja subjektiivinen sensitiivisyys. Kontekstuaalisella sensitiivisyydellä tarkoitetaan tutkijan ymmärrystä ja herkkyyttä ottaa tutkimuksen teossa huomioon ne toimintaympäristöt, jotka liittyvät tutkimuksen kohteena olevien henkilöiden elämään. Tutkijan on tärkeää tiedostaa tutkittavien henkilöiden ja ilmiöiden ympäristö ja lähtökohdat. Tärkeitä ovat myös muut henkilöt, ajattelutavat ja asenteet, jotka liittyvät tutkittavan erilaisiin toimintaympäristöihin. Muut tutkittavalle tärkeät ihmiset tulevat esille haastattelutilanteissa usein tutkimukseen osallistuvan henkilön puheessaan tekemien valintojen kautta. Tutkimukseen osallistuvat henkilöt koettavat esimerkiksi löytää tapoja, joilla he vastaisivat kysymyksiin mahdollisimman sosiaalisesti suotavalla tavalla. Tämä käytännössä tarkoittaa usein sitä, että aroista, esimerkiksi perheeseen liittyvistä asioita puhutaan varoen. (Pohjola 2003, 55.)

Kontekstuaaliseen sensitiivisyyteen sisältyy myös kulttuurinen sensitiivisyys. Tällä ei tutkimuksen teon yhteydessä tarkoiteta vain makrotason kulttuurista tarkastelua eli esimerkiksi kansallisuuden tai alueellisen merkitysten reflektointia. Kyse on myös mikrotason tarkastelusta, jonka kautta tutkija pääsee lähelle ja tiedostaa tutkittavan henkilön arjen reunaehdot. Mikrotason tarkastelun kohteena ovat arjen toimintaympäristöt esimerkiksi perheiden toimintamallit ja elämäntavat. (Pohjola 2003, 54–55.) Toiminnallinen sensitiivisyys tulee taas lähelle tutkijan käytännön toimintaa. Ei ole yhdentekevää, millä

tavoin tutkija kohtaa tutkittavan henkilön tai ilmiön tai millä tavoin hän käsittelee tutkimusaihettaan. Tutkijan on kunnioitettava tutkimukseen osallistuvia ja heidän kulttuuriaan ja elämäntapaa. Tutkijan epäsopeva ja epäsensitiivinen käytös voi aiheuttaa tutkittavien keskuudessa epäluuloa ja epävarmuutta tutkimukseen osallistumista kohtaan. (Emt., 2003, 56.) Toiminnallinen sensitiivisyys on siis luottamuksen rakentamista tutkittavien henkilöiden ja tutkijan välille sekä tutkijan omaa tilannetta siitä, miten tietyissä tilanteissa on suotavaa käyttäytyä.

Subjektiiivinen sensitiivisyys voidaan ymmärtää tutkijan herkkyyden asteena, johon muut herkkyyden ulottuvuudet kulminoituvat. Parhaimmillaan tutkimuksen teossa on kyse kaksinkertaisesta subjektiivisuudesta, jossa sekä tutkija että tutkittavat ovat vastavuoroisessa vuorovaikutuksessa. On tärkeää miten tutkittavat kohdataan tutkimusprosessin aikana. Tutkijalle tutkittavat voivat olla vain joko objekteja eli tiedonkeruun välineitä ja välittäjiä tai subjekteja, yhteistyökumppaneita. (Pohjola 2003, 57.) Tavoittelin haastattelutilanteesta vuorovaikutuksellista tilannetta, jossa vastavuoroisuus toteutuisi. En myöskään missään vaiheessa kohdellut haastateltaviani vain tutkimukselleni tärkeinä tiedonantajina tai tiedon välittäjinä vaan pyrin kohtaamaan heidät juuri yhteistyökumppaneina.

Omassa tutkielmassani tärkeimmät eettiset pohdinnat liittyvät minun ja haastateltavieni väliseen suhteeseen. Tiesin osan haastatteluuni osallistuvista entisistä lainrikkojista työni kautta entuudestaan. Tästä syystä olin aluksi hyvin varovainen sen suhteen, miten analysoida aineistoa, etten loukkaisi heitä. Minun tehtävänä oli ottaa yhteyttä haastateltaviin ja saada muodostettua heihin luottamuksellinen suhde. Kuitenkin tutkija lopultakin itse päättää, millaisiin laajempiin konteksteihin hän liittyy haastattelupuheen. Tämä tarkoittaa myös sitä, että tutkittava ei voi tietää millaisia seuraamuksia tutkimuksella on sen valmistuttua. Vaikka tutkijan ja tutkittavan välinen suhde on tasavertainen, ei tutkittavat kuitenkaan loppujen lopuksi voi vaikuttaa tutkimusraportin sisältöön vaan se tutkijan tuotos, josta myös tutkijan on itse kannettava vastuu. Vaikka tutkija ottaa tutkimuksessaan esiin myös tutkittavaan ilmiöön liittyvät hankalat asiat, ei tämä tarkoita sitä, että hänellä olisi eettistä oikeutta esittää tutkimukseen osallistujat huonossa valossa. On tärkeää esimerkiksi varoa sitä, ettei tutkittavista tehdä lainauksien avulla ”hölmöjä” tai ”vähempiarvoisia”. (Alasuutari 2004, 18–20.)

Tutkimuksessa tulee kunnioittaa haastateltavien yksityisyyttä, joka on hyvän tutkimusetiikan mukaista. Olen poistanut aineistosta kaikki tunnistetiedot. Tutkijan tulee kunnioittaa tutkimukseen osallistuneita henkilöitä ja heidän autonomisuuttaan. Tutkija ei voi väistää sitä, että tutkimuksen tulokset edellyttävät hänen tekemiä valintoja ja tulkintaa. Esimerkiksi olen saanut tutkimustulokset käyttämällä tiettyä tutkimusmenetelmää ja lukemalla aineistosta tietynlaisia identiteettejä. Jos olisin toteuttanut tutkimukseni eri tavoin, olisivat myös tutkimustulokseni erilaisia. Tutkimuksen kieli on aina myös osin eri kuin tutkittavien kieli, mutta sen tulee antaa oikeudenmukainen ja relevantti kuva tutkittavasta ilmiöstä.

5. Diskurssianalyysi diskursiivisen identiteetin tutkimusvälineenä

Lähden etsimään vastausta tutkimuskysymyksiini diskurssianalyysin avulla. Kuitenkin ennen kun perehdyn tarkemmin diskurssianalyysiin, tarkastelen sosiaalista konstruktionismia, johon nojaavat niin tutkimukseni metodologia diskursiivisesta psykologiasta kuin myös diskurssianalyttinen analyysini (ks. luku 3.1 ja 5.2).

5.1 Sosiaalinen konstruktionismi

Sosiaalisen konstruktionismin juuret ovat Saussuren teksteissä. Yksi suurimmista filosofisista vaikuttajista on ranskalainen Michel Foucault ja hänen ajatuksensa dekonstruktionisesta teoriasta. (Burr 2004, 133.) Vivien Burr (2004) käsittelee teoksessaan Sosiaalipsykologisia ihmiskäsityksiä, Foucault'n ajatuksia yhteiskunnan poikkeavuuden ilmiöistä. Hän tutki muun muassa mielisairautta, rikollisuutta ja seksuaalisuutta yhteiskunnallisina ilmiöinä. Häntä kiinnosti ennen kaikkea ne sosiaaliset muutokset, joita yhteiskunnassa oli tapahtunut, näiden ilmiöiden ymmärtämisessä. Foucault lähtee siitä, että vaikka yhteiskunta on muuttunut lempeämmäksi ja liberaalimmaksi poikkeavuuden suhteen, tämä ei välttämättä ole vain hyvä asia. Hän perustelee väitettään sillä, että kun aikaisemmin ei puhuttu avoimesti seksuaalisuudesta tai mielisairaudesta, tämä ehkäisi myös sen, ettei puheessa tuotettu erontekoja normaaliuden ja poikkeavuuden välille. Näillä luokituksilla kun on seuraamuksia ihmisten kohteluun ja ihmisten arkeen. Yhteisöjen puhutavat ja erilaiset eronteot normaalin ja poikkeavan välillä sisältävät ja tuovat näkyväksi valtasuhteita. Foucault nimitti näitä erilaisia puhetapoja diskursseiksi. Perusajatus oli, että näiden diskurssien kautta rakennamme ja koemme subjektiivisen maailmamme. Maailma ei ole mitään, mitä voisimme tavoittaa välittömästi tai ”suoraan” vaan todellisuuskäsityksemme rakentuu ja muovautuu jatkuvasti uudelleen, suhteessa käytössä oleviin diskursseihin. (Emt., 2004, 134.)

Sosiaalinen konstruktionismin perusajatus on, että meidän tulisi olla mahdollisimman kriittisiä, kun koetamme ymmärtää maailmaa ja omaa itseämme. Mitään tietoa ei tulisi pitää itsestään selvänä, vaan meidän tulisi olla mahdollisimman epäileviä sen suhteen miten näemme ja koemme maailman. Ne kategoriat, joiden mukaan luokittelemme

maailmaa, eivät välttämättä ole tosia tai eettisesti kestäviä. (Burr 1995, 3.) Vivien Burr (1995) esittää esimerkin musiikista. Kun jaottelemme musiikkia klassiseen ja pop-musiikkiin, ei musiikin luonnossa ole mitään sellaista itsessään, joka viittaisi siihen, että musiikkia tulisi luokitella juuri näin ja vain näin. Nämä luokitukset ovat aina kulttuurisesti ja historiallisesti sidottuja. Ja tässä mielessä aina sopimuksen varaisia ja kontekstisidonnaisia. Täten myös asioiden ymmärtäminen on aina relatiivista. Ajatuksemme ja tapamme ymmärtää todellisuutta ympärillämme ovat aina sen aikakauden ja historiallisen hetken tuotteita. Meidän ei tästä syystä tulisi pitää omaa tapaamme ajatella ainoana mahdollisena. (Emt., 1995, 3-4.)

Mistä sitten sosiaalinen todellisuutemme ja ymmärtämisemme rakentuu? Sosiaalisen konstruktionismin mukaan ihmiset rakentavat todellisuutta ja ymmärrystä yhdessä. Jaettu todellisuus on vuorovaikutuksen tuotetta ja täten se on jatkuvasti liikkuva ja muuttuva. (Burr 1995, 4.) Puhe- ja toimintatavat vaikuttavat siihen, miten otamme haltuun todellisuutta ja toimimme eri tilanteissa (Hänninen 1999, 27). Tästä syystä erityisesti kieli ja puhe ovat sosiaalisen konstruktionismin kiinnostuksen kohteena. Todellisuus on neuvottelujen tulos ja täten näitä sosiaalisia todellisuuksia voi olla myös useita. (Burr 1995, 4-5.)

Sosiaalisen konstruktionismin sisällä on myös eroja siinä, miten määritellä kielellisiä konstruktoita. Puhutaan ns. ”tiukasta” tai ”vahvasta” suuntauksesta, jossa kyse on ajatteluvasta, jonka mukaan kielellisiä konstruktoita tarkastellaan osin irrallaan niistä viittaussuhteista, jotka liittyvät kielen ulkoiseen todellisuuteen. Tämän mukaan kaikki tavat konstruoida ympäröivää todellisuuttamme ovat yhtä tosia tai vakuuttavia. Toisessa suuntauksessa, jota kutsutaan myös ”heikoksi” tai kontekstuaaliseksi konstruktionismiksi, ajatellaan, että kielen avulla tuotetuilla rakennelmilla on perusta todellisessa käyttökontekstissa. Tästä syystä puhe- ja toimintatapoja voidaan myös empiirisesti arvioida. (Hänninen 1999, 27.)

Sosiaalisen konstruktionismin mukaan myös käsitys itsestä on sosiaalisesti tuotettu ja syntyy tilannekohtaisessa vuorovaikutuksessa. Jos katson olevani esimerkiksi ujo tai ystävällinen, saavat nämä luonteenpiirteet täsmällisemmän merkityksensä vain keskustelussa ja neuvotteluissa toisten ihmisten kanssa. Jos ihminen on erakko, on meidän vaikea nähdä häntä ujona tai ystävällisenä, koska on vähän sosiaalisia tilanteita,

joissa kyseiset luonteenpiirteet tulisivat esille. Toisaalta myös tapamme olla, on erilainen kun olemme eri ihmisten seurassa. Me luomme itseämme suhteessa muihin emmekä löydä identiteettiä jostakin itsemme ”sisältä”. (Burr 1995, 26–29.) Käyttäydymme päivittäisissä sosiaalisissa tilanteissa myös usein niiden oletusten mukaisesti, joita muilla on meistä. Se, millainen niin sanottu sosiaalinen maine meillä on, muodostuu muiden ihmisten kritiikistä sekä kehuista. (Gergen, 1999, 42.) Aineistostani käy ilmi, että entiset lainrikkoajat tuottavat uutta identiteettiään ja kuvaa itsestään muiden antaman positiivisen palautteen kautta ja sitä hyödyntäen. Tätä uutta identiteettiä toisaalta kyseenalaisti sellaisten henkilöiden palaute, jotka eivät täysin uskoneet muutoksen tapahtuneen.

Sosiaalisessa konstruktionismissa puhutaan usein persoonallisuuden sijasta erilaisista identiteeteistä. Kun ihminen antaa merkityksen jollekin asialle tai ihmiselle, tuottaa se myös aineksia identiteettiin. Tästä esimerkkinä on jaottelu tumma- ja vaaleaihoisiin, homo- ja heteroseksuaaleihin tai keski- ja työväenluokkaan. Nämä erilaiset kategoriat ja jaottelut ovat vaihtoehtoisia nimiä erilaisille sosiaalisille identiteeteille. Kyse ei välttämättä lainkaan ole ihmisen syvimmästä olemuksesta. (Burr 1995, 30.) Mediassa ihmiset esitetään usein näiden isompien kategorioiden mukaisesti. Ihminen tuntee tällöin itsensä hyvin voimattomaksi isojen mielikuva muokkauskoneistojen edessä. Kun puhumme naisista heikkoina, muslimeista kiihkoilijoina ja romaaneista varkaina, on kyse stereotyyppisistä sosiaalisista identiteeteistä. Media vaikuttaa myös suuresti poliittisiin päätöksentekoihin ja siihen, mitkä asiat nousevat milloinkin kansan huulille. Voimme siis todeta, että media ja erilaiset tekstit tuottavat sosiaalisia identiteettejä, joiden sisältöön ei aina voi asianomainen itse vaikuttaa. (Gergen 1999, 42–43.)

Lähden siitä, että lainrikkoisuus on konstruktivinen ilmiö. Tätä kautta lainrikkoisuus tulee tutkimuksessani lähelle rikoksen sosiologista määritelmää, jossa olennaista on rikoksen luonteen määrittely ja ennen kaikkea sen arvioiminen kuka kulloinkin määrittelee rikollisuutta. Haastateltavani puhuvat itselleen tietynlaista lainrikkojuutta, johon kietoutuu päihdeiden ongelmallinen käyttö. Päihdeongelma ja rikokset ovat heidän puheessaan niin lähellä toisiaan, että näiden kahden eri asian välille eron tekeminen on vaikeaa. Jos taas olisin haastatellut rikosmaailmassa tiiviisti mukana olevaa henkilöä, olisi hänen määrittelynsä lainrikkojuudesta ollut erilainen kuin entisten lainrikkojien kertoma määritelmä lainrikkojuudesta. Jokainen lainrikkoaja, entinen tai nykyinen määrittelee

lainrikkoisuuden eritavoin eri tilanteissa. Tämä tekee myös lainrikkoisuudesta kulttuurisena käsitteenä ja ilmiönä aina tilannekohtaisen ja konstruktivisen (ks. myös luku 2).

5.2 Diskurssianalyysi analyysin apuvälineenä

Aineistoni analyysitavaksi valitsin diskurssianalyysin. Diskurssianalyysin yksi keskeisimmistä kiinnostuksen kohteista on tutkia juuri sitä, miten ihmiset omassa kielellisessä toiminnassaan luovat itselleen erilaisia identiteettejä ja positioita (Juhila 1999, 201). Tästä syystä diskurssianalyysin sopikin hyvin tutkimukseeni analyysitavaksi.

Diskurssianalyysianalyysillä tarkoitetaan laajasti ottaen kaikkea kielen sosiaalista ja kognitiivista tutkimusta (Eskola & Suoranta 1998, 195). Diskurssianalyysin perusajatuksena on, että kielenkäyttöä tarkastellaan tekemisenä, joka muodostuu osana sosiaalisia prosesseja ja keskeistä on se, miten kieli tuottaa sosiaalista todellisuutta (Suoninen 1999, 17). Diskurssianalyysin ihmiskuva perustuu ajatukseen ihmisestä oppivana ja sosiaalisena olentona, mutta kuitenkin tietyllä tavalla tietämättömänä siitä, miksi hän toimii tietyissä tilanteissa tietyllä, sosiaalisesti opitulla tavalla. Diskurssianalyysi pyrkii tekemään näkyviksi ja ymmärrettäviksi ihmisen toimintatapoja. (Remes, 2006, 289.)

Diskurssianalyysiä luonnehditaan väljäksi teoreettiseksi viitekehykseksi, joka koostuu seuraavista teoreettisista lähtökohdista: a) kielen käyttö rakentaa sosiaalista todellisuutta, b) on olemassa monia rinnakkaisia ja kilpailevia merkityssysteemejä sekä c) merkityksellinen toiminta on aina kontekstisidonnaista. Diskurssianalyysissä oletetaan, että kielen käytöllä on seurauksia tuottava luonne ja toimijat kiinnittyvät merkityssysteemeihin. Jokapäiväisessä arjessamme rakennamme kielenkäytöllämme erilaisia merkityksiä. Me merkityksellistämme, järjestämme ja muutamme sitä sosiaalista todellisuutta, jossa elämme. Tämä tarkoittaa sitä, että emme ota mitään käsitettä itsestään selvänä. Meidän on kuitenkin vaikea havaita sanojen konstruktivisuutta, koska ne ovat niin tiivis osa omaa kulttuuriamme. Diskurssianalyysin tärkein tehtävä on tehdä näkyväksi arkisessa ja yhteiskunnallisessa vuorovaikutuksessa syntyviä ja muuttuvia merkityssysteemejä. (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 17–19.) Kieli koostuu useista erilaisista diskursseista, joilla on valtaa vaikuttaa siihen, miten me toimimme. Näiden erilaisten diskurssikategorioiden avulla myös tiedämme, kuinka erilaisissa tilanteissa tulee toimia ja

miten tiettyihin emootioihin tulee suhtautua. Omistamme siis jaettuja merkityksiä asioista ja tilanteista. (Burman & Parker 1993, 1.)

Konstruktiivisuuden ajatukseen liittyy kielen jäsentäminen sosiaalisina merkityssysteemeinä. Merkitykset syntyvät aina suhteessa ja erotuksena toisiinsa. (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 19.) Ajatus näistä konstruktiivisista merkityssysteemeistä sisältää ajatuksen ei-heijastavuudesta. Tällä tarkoitetaan sitä, että kieli ja kielenkäyttö eivät ole sama asia kuin todellisuuden kuva. Tämä ei-heijastavuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei oltaisi kiinnostuneita siitä, mitä yhteiskunnassa tapahtuu. Diskurssianalyysin avulla pyritään löytämään vastausta siihen, millaisin erilaisin keinoin ihmiset tuottavat puheessaan asioita ja niiden merkityksiä. (Emt., 1993, 20–21.) Diskurssianalyysissä ollaan myös kiinnostuneita siitä, mitä ihmiset yrittävät saavuttaa puheellaan ja niillä valinnoilla, joita he tekevät puhuessaan tietyistä asioista (Burr 1995, 47).

Diskurssianalyysi ei tarkastele kielenkäyttäjiä informantteina, jotka paljastavat suoraviivaisesti tutkijoille esimerkiksi asenteensa, kulttuurinsa tai elämäntapansa. Tutkija ei myöskään vedä haastateltavien kertomuksista kausaalisia päätelmiä koskien esimerkiksi sitä, miksi tietyssä kulttuurissa toimitaan siten kun siinä toimitaan. Sen sijaan kiinnostus kohdistuu sen pohtimiseen, miten ja millä erilaisilla tavoilla haastateltava tekee ymmärrettäväksi asioita. Oletuksena diskurssianalyysissä on se, että samaa ilmiötä voidaan tehdä ymmärrettäväksi monin eri tavoin ja monesta näkökulmasta. Absoluuttisen totuuden oletamus samalla kyseenalaistuu. Tarkastelun keskipisteessä on se, miten erilaiset kuvaukset ja selitykset ovat eri tilanteissa ja keskustelukohdissa ymmärrettäviä sekä millaisia seurauksia ja erilaisia asiantiloja puhettavat tuottavat. Diskurssianalyysissä ei siis etsitä teoille ja ilmiöille syitä, vaan tutkitaan niitä tapoja, joilla haastateltavat kuvaavat ilmiöitä ja nimeävät itse niille syitä. (Suoninen 1999, 18.)

Puhettavat eli diskurssit

Diskurssin käsite on väljä ja sen käyttäminen vaatii tarkennusta tilanteesta riippuen (Törrönen 2005, 139). Tilanteesta riippuen voidaan puhuja ymmärtää esimerkiksi opiskelijana, äitinä, valko- tai tummaihoisena ja sosiaalityöntekijänä. Lisäksi sama kielenkäyttäjä voi samassakin tilanteessa liikkua monilla merkitysalueilla.

Diskurssianalyttisesta näkökulmasta katsottuna kyse on kilpailevista merkityssysteemeistä, jotka antavat maailmalle ja siinä vallitseville suhteille erilaisia merkityksiä. Rinnakkaisia termejä merkityssysteemille ovat diskurssi ja tulkintarepertuaari. (Jokinen & Juhila & Suoninen 1993, 25–26.) Diskurssit voivat asettua keskenään kilpailusuhteeseen, jossa jokin niistä voi saada muita vahvemman sijan valtasuhteiden verkostossa. Näin merkitysjärjestelmä saa aseman yleisenä totuutena ja faktana. (Emt., 1993, 29.) Voidaan myös puhua hegemonisen aseman saaneista diskursseista. Nämä diskurssit ovat yleisesti jaettuja ja ne ovat saaneet pysyvän aseman vuorovaikutuksessa ja ihmisten tavassa ymmärtää todellisuutta. Samassa merkityksessä puhutaan luonnollisista ja kyseenalaistamattomista diskursseista, jotka ottavat elintilaa muilta diskursseilta. Kyse on asioiden institutionalisoitumisesta, jolloin tietyt konstruktiot ovat muuttuneet itsestään selväksi tiedoksi yhteiskunnassamme. (Jokinen & Juhila 1996, 54.)

Käsite diskurssi voidaan määritellä erilaisten tulkintojen, merkitysten ja tarinoiden asetelmaksi, joka tuottaa asioista tai ilmiöistä tietyn version. Jokainen ihminen kuvaa samaa ilmiötä erilailla, käyttäen erilaisia diskursseja. Täten jokainen katsoo maailmaa eri näkökulmasta. (Burr 1995, 48–49.) Diskursseja voimme siis löytää niin puheesta kuin myös kirjoitetuista tarinoista tai vaikka sanomalehdistä. Diskurssit liittyvät tiettyyn kontekstiin, joka on muuttuva. On myös muistettava, että diskursseihin sisältyy aina niin kielenkäyttäjän kuin kielen käytön tulkitsijan omia ajatuksia, tulkintoja sekä asenteita. (Hakulinen 1989, 52.)

Ian Parker (2002) esittelee teoksessaan *Critical Discursive Psychology*, kaksi erilaista tapaa, joilla diskursiivisen psykologian traditiossa on pyritty määrittelemään sitä, mitä diskurssianalyysi on ja mitä tarkoittaa käsite diskurssi. Nämä traditiot ovat Michel Foucault'n näkemys diskursseista ja tulkintarepertuaarinen näkemys diskursseista. (Parker 2002, 125–126.)

Michel Foucault'n mukaan yhteiskuntamme ilmiöt ja yksilön niin psykologiset kuin sosiaaliset tapahtumat ja niiden merkitykset voivat vaikuttaa hyvinkin vähäpätöisiltä ellei niitä tutkita ja tarkkailla osana vallitsevaa kulttuuria. Foucault kritisoi muun muassa psykologialle tyypillisiä laboratorioissa tehtäviä kokeilta, jolla pyritään löytämään vastaus, jonkin ilmiön todellisesta olemuksesta. Diskursiivista näkemystä noudattava tutkija ei pyri löytämään vastausta tietyn ilmiön todellisuudesta ja sen olemuksesta, vaan haluaan saada

tietoa siitä, miten kyseisestä ilmiöstä tai asiasta tuli sellainen kuin se on. Foucault'n näkemyksen mukaan erilaiset diskurssit, jotka ovat vallalla yhteiskunnassa tarjoavat vastauksen tähän kysymykseen ja tekevät täten ilmiöstä ymmärrettävän. Tutkimuksen kohde ei siis ole ilmiö itsessään, vaan nämä erilaiset diskurssit – puhetavat – joiden avulla ilmiötä kuvaillaan. (Parker 2002, 125–126.)

Toinen suuntaus – ns. tulkintarepertuaarinen – lähestymistapa kehitettiin sosiaalipsykologiassa 1980-luvulla. Tarkoituksena oli tarjota vaihtoehtoinen lähestymistapa vallalla olevaan määrällisen tutkimuksen perinteeseen. Lähtökohtana oli tarjota tapa tutkia todellisuutta kuvauksellisemmalla tavalla määrällisten faktojen sijaan. Tarkoituksena oli luoda tutkimuksellinen viitekehys, joka ottaisi huomioon sen, että on monta erilaista tapaa sanoittaa tutkittava ilmiö eli on olemassa erilaisia tulkintarepertuaareja. (Parker 2002, 126–127.)

Diskurssit kuvaavat siis tietyn ilmiön erilaisia merkityksellistämisen tapoja ja samalla diskurssit tuottavat ilmiön tietynlaiseksi. Diskursseilla on myös muunlaisia seuraamuksia; ne muun muassa omaavat valtaa ja ovat sidoksissa tiettyihin instituutioihin. Tästä esimerkkinä ovat sairaala ja siellä käytettävät lääketieteelliset diskurssit. (Parker 2002, 154–155.) Lääketieteen maailmassa on valta sillä, kuka osaa ja saa käyttää tiettyjä puhetapoja. Esimerkiksi sairaanhoitajan käyttämät lääketieteelliset diskurssit eivät kulttuurisesti ole niin laajalti ihailtuja, eikä sairaanhoitajan kielenkäyttöön liity niin paljoa valtaa kuin lääkäreiden vastaaviin diskursseihin. Diskurssien hallinta tuottaa siis myös valtaa omistajalleen. Kaikkia diskursseja ei myöskään kyseenalaisteta niin helposti kuin toisia. Sairaalamailma ja siellä käytössä olevat erilaiset diskurssit ovat myös tästä hyvä esimerkki.

Omassa tutkimuksessani etsin diskurssianalyysin avulla haastatteluista erilaisia puhetapoja eli diskursseja, joiden avulla haastateltavani kuvaavat itseään ja omaa elämäänsä. Olen nimennyt nämä puhetavat diskursiivisiksi identiteeteiksi. Ihmisen oma sisäinen maailma ei välity meille suoraan vaan ihmisen on kyettävä sanoittamaan omat ajatuksensa ja tunteensa, siten että ne välittyvät kanssaihmisille riittävän hyvin. Tässä onkin kielenkäytön tutkimuksen hankaluus ja samalla haastavuus. (Leino 1989, 26.) Lähtökohtanani on, että puhetta ja erilaisia diskursseja ei voi ajatella homogeenisenä kokonaisuutena vaan diskurssien muotoutumiseen vaikuttaa aina puhetilanne (Hakulinen

1989, 57). Haasteltavani siis kertoivat itsestään tietyssä erityisessä tilanteessa tietyn tavoin. Jos tilanne olisi ollut toinen tai haastattelija olisi ollut joku muu kuin minä, olisivat puhettavat voineet poiketa niistä, joita kuulin.

5.3 Aineiston analyysi: diskurssitaulukoita ja perusteluja

Laadullisen tutkimuksen analyysiä aloitettaessa käytetään usein kahta erilaista tapaa lähestyä aineistomassaa. Nämä kaksi tapaa ovat a) aineiston lähestyminen vain tietystä näkökulmasta käsin ja b) erilaisten havaintojen yhdistely. Tietystä näkökulmasta käsin lähtevä tarkastelu tarkoittaa sitä, että aineistoa luetaan ”puhtaasti” tutkimuksen viitekehys ja tutkimuskysymys mielessä. Havaintojen yhdistely samankaltaisuuksien mukaan erilaisiin kategorioihin ei kuitenkaan taas tarkoita sitä, että tämänkaltaisen työtavan tarkoituksena olisi määritellä vain tyyppitapauksia ja keskivertoyksilöitä. Laadullisessa analyysissä yksikin poikkeus kumoaa säännön ja tutkijan on mietittävä asia uudelleen. (Alasuutari 1994, 30–33.) Näiden lähestymistapojen valossa katson myös omaa aineistoani. Haastatteluaineisto on mielestäni mielenkiintoinen, ja olisin tahtonut tutkia siitä useita erilaisia asioita. Tutkimuskysymykseni vaihtelivatkin tutkimusprosessin aikana, ennen kuin saavuttivat nykyisen muodon. Pidin analyysiä tehdessäni mielessäni sen, että nyt tahdon löytää vastausta siihen, millaisia diskursiivisia identiteettejä haastateltavillani on ja millaisia muutoksen mahdollisuuksia niihin sisältyy.

Litteroitua haastattelumateriaalia minulla oli noin 80 sivua. Litteroin haastatteluni lähes sanatarkasti, joitain katkelmia jätin pois, joissa keskustelu poikkesi aiheen sivuun. Haastattelut numeroin juoksevin numeroin yhdestä kahdeksaan (1-8). Litteroituani haastattelut luin materiaalin useaan kertaan läpi etsien tekstistä erilaisia puhetapoja, joilla entiset lainrikkojat puhuvat omasta elämästään ja itsestään. Alleviivasin mielestäni tärkeitä kohtia ja kirjoitin marginaaliin sen identiteetin, johon haastattelussa kulloinkin tukeudutaan. Jokaisella lukukerralla koin löytäväni aineistostani jotakin uutta ja vähitellen opin katsomaan aineistoa identiteettipuheen näkökulmasta.

Aluksi luokitteluni myötä syntyi 20 identiteettikategoriaa. Tässä vaiheessa noin 80 sivun mittainen aineistoni oli supistunut 16 sivun mittaiseksi. Koska erilaista identiteettipuhetta oli aineistossa paljon, aloin seuraavaksi yhdistellä puhetapoja. Aloin etsiä alustavasta

luokittelusta samankaltaisuuksia ja miettiä laajempia kokonaisuuksia, joihin eri puhetavat viittasivat. Yhdistelyn tuloksena syntyi lopulta yhdeksän erilaista diskursiivista identiteettiä, joista tein alustavan diskurssitaulukon. Koska diskursseja oli vieläkin liian monta tutkielmassa analysoitavaksi, yhdistin vielä seuraavat neljä puhetapaa: roolidiskurssi, identiteettityödiskurssi, reflektiivinen diskurssi ja rikosdiskurssi osaksi hyvän ihmisen, tavallisen ihmisen, ja menestyvän rikollisen diskursiivisia identiteettejä näiden samankaltaisuuksia perusteella. Näin syntyi viisi erilaista diskursiivista identiteettiä tarkempaa analyysiäni varten. Tämän jälkeen muodostin näistä viidestä diskurssista uuden diskurssitaulukon johon kokosin jokaisen diskursiivisen identiteetin kohdalta tiedot siitä, miten kyseisessä identiteetissä haastateltavat puhuvat suhteestaan muihin ihmisiin, muutoksesta ja itsestänsä. Tätä taulukkoa apuna käyttäen aloitin varsinaisen analyysin kirjoittamisen. Myöhemmin tein vielä diskurssitaulukot, jossa pohdin identiteetteihin liittyviä muutoksen mahdollisuuksia. Tähän taulukkoon tiivistin ne kulttuuriset merkitykset, joihin identiteetit tukeutuvat ja joita ne tuottavat.

Analyysiä tehdessäni oli haastattelukatkelmien valitseminen vaikeaa. Tutkielmaan päätyivät identiteettipuhetta hyvin kuvaavat aineistoesimerkit, mutta tekstin ulkopuolelle jäi vielä monia, mahdollisesti yhtä kuvaavia aineistoesimerkkejä. Korostin alleviivauksen avulla aineisto-otteissa niitä kohtia, joissa mielestäni tuli parhaiten esille kyseinen identiteetti ja sen perustelutavat. Analyysini etenee siten, että ensin keskityin puhetavallisiin piirteisiin, jotka ovat tyypillisiä kullekin diskursiiviselle identiteetille. Sen jälkeen mietin kysymystä, miten aineistossa kutakin identiteettiä perustellaan tai pyritään vahvistamaan mahdollisten vastaväitteiden varalta. Arkikielessä puhutaan usein myös asioiden selittämisestä. Diskurssianalyysille on ominaista tarkastella niitä retorisia keinoja, joita haastateltavat käyttävät vakuuttaakseen kuulijan esitetyn asian todenmukaisuudesta ja kannattavuudesta. Tällöin kyse on puolustavan retoriikan keinoista. Kun diskurssianalyttisessä tutkimuksessa analysoidaan näitä erilaisia retorisia keinoja, on olennaista keskittyä siihen, mitä niiden avulla saadaan aikaiseksi vuorovaikutustilanteessa. (Jokinen 1999,131.)

Nimesin nämä retoriset argumentaatiokeinot identiteetin perustelutavoiksi. Analysoin identiteettejä neljänlaisten perustelutapojen valossa: a) kontekstiperustelu b) diagnostisen perustelu, c) toimijuusperustelu sekä d) luonneperustelu. Käyttäessään kontekstiperustelua haastateltava perustelee identiteettiään konteksti- ja

ympäristötekijöillä. Tällöin puheessa tuotettu identiteetti on osana jotakin laajempaa kokonaisuutta, johon yksilön identiteetti kiinnittyy. Identiteetin diagnostinen perustelutapa tuottaa haastateltavan toiminnasta ymmärrettävää tietyn lääketieteellisen diagnoosin valossa, kuten esimerkiksi nimeämällä itsensä adhd-nuoreksi. Tällöin ihminen vahvistaa ja rakentaa omaa identiteettiään joko diagnoosin avulla tai sen puutteella. Kun ihminen aktiivisesti pyrkii kohti tiettyä toimintatapaa, viiteryhmää ja identiteettiä, on kyse ihmisen identiteetin perustelemisesta oman toiminnan tuloksena. Jos taas ihminen kokee jonkin identiteetin olevan luonnostaan osa itseä, on kyse identiteetin perustelusta luonneperustelutavan kautta. Tällöin identiteetti näyttäytyy luonnollisena osana itseä, kuten viittaaminen pysyviin luonteenpiirteisiin tai biologiseen ikään. Luonneperustelu tuottaa identiteetistä pysyvän, ehdottoman ja muuttumattoman.

6. Lainrikkojuuteen liittyvät diskursiiviset identiteetit

Haastattelukysymykseni koskivat suurimmaksi osaksi entisten lainrikkojen menneisyyttä. Tämä johti siihen, että haastateltavieni oli reflektoitava omaa menneisyyttään ja saatava kiinni niistä erilaisista ajattelutavoista, joita heillä on aikaisemmin elämässään ollut. Näistä pohdinnoista syntyi lainrikkojuuteen liittyvät diskursiiviset identiteetit. Olin menneisyyden lisäksi kiinnostunut haastateltavien ajatuksista ja heidän asemaastaan yhteiskunnassa – miten he jäsensivät yhteiskunnallista asemaansa silloin, kun he elivät valtaväestöön nähden marginaalissa ja millainen on heidän suhteensa yhteiskuntaan nyt. En kuitenkaan lähesty lainrikkojen marginaalisuutta itsestään selvänä asiana vaan pyrin lukemaan aineistoa avoimesti. Marginaalisuus tilana liittyy analyysissäni ennen kaikkea entisten lainrikkojen elämäntapaan sekä tämän elämäntavan marginaalisuuteen suhteessa tavallisuuteen ja kulttuurisesti jaettuun tavalliseen elämäntapaan. Marginaalisuus on siten kulttuurisesti tuotettu tila ja ilmiö sekä suhdetta kuvaava käsite.

Analyysiluvut etenevät niin, että ensiksi analysoin aineistossa ilmenevän diskursiivisen identiteetin. Toiseksi tarkastelen perustelutapoja, joilla haastattelupuheessa identiteettiä tehdään ymmärrettäväksi ja viimeiseksi analysoin kunkin identiteetin osalta relevanttia kulttuurista kontekstia ja kulttuurisia merkityksiä. Käytän läpi analyysiluvun käsitettä identiteetti synonyyminä käsitteelle diskursiivinen identiteetti. Kirjoitan analyysiluvut preesensissä, vaikka haastateltavat puhuivat osan identiteeteistä kuluvaksi heidän menneisyyteensä.

6.1 Ongelmanuoren identiteetti

Ongelmanuoren identiteetti on jaettavissa kahteen alaidentiteettiin. Nimesin ensimmäisen ongelmanuoren identiteetin villin nuoren identiteetiksi. Toinen alaidentiteetti on erityisnuoren diskursiivisen identiteetti. Näihin kahteen ongelmanuoren identiteetin alalajiin liittyvät erilaiset puhetavat, perustelut sekä kulttuuriset merkitykset.

Villin nuoren identiteetti

Jaahas, syntyny kivi kädessä (asuinpaikka), en mä koskaa oikein hyvä ollu koulussa ku mä oon kaks kertaa jääny luokalleni ja kerran saanu ehdot. Ja tai kai mä olin sellanen villi kakara. Ainaki äitee ja isä oli vakaasti sitä mieltä että mä olin aika villi. Sitten ne eros. Mentii (asuinalue) äidin kyydissä yhentoista vanhoina ja edelleen tai oikeestaan paheni se juttu, ku (kyseinen asuinalue) oli sellanen paikka, siellä asu niinku epäsosiaalista nuorisoo ja sitte se muu lähti siitä kulkee.

(Mies 6)

Villin nuoren identiteettiin liittyy niin kuvaukset koulussa ilmenneistä vaikeuksista kuin myös luonteen näkeminen ”villinä” ja ongelmia tuottavana. Aineisto-otteessa haastateltava sanoo olevansa ”villi kakara”. Haastateltava mainitsee hänelle 11-vuotiaana tapahtuneet vanhempien eron ja muuton, ja hän katsoo, että näiden tapahtumien seurauksena ”paheni se juttu”. Aineisto-otteessa villin nuoren identiteetin perustelutavat ovat omaan itseen liittyviä eli haastateltava käyttää luonneperustelua, jolloin villinä nuorena olemisen ja siihen liittyvät luonteenpiirteet ovat luonnollisia ja hänelle ominaisia. Samalla vastuu teoista on ikään kuin hänen ulkopuolellaan, sillä villi luonne on jotakin, jolle haastateltava ei voi mitään. Esimerkiksi koulussa esiintyneet ongelmat selittyvät aineisto-otteessa puhujan luonteella ja sen ei toivotuilla piirteillä. Identiteettiä perustellaan myös toisten ihmisten näkemyksillä, kuten oman isän ja äidin mielipiteillä. Tällöin jää epäselväksi, missä määrin haastateltava itse sitoutuu villin nuoren identiteettiin. Määrittääkö hän itse itseään villinä nuorena vai onko se enemmänkin muiden antama sosiaalinen identiteetti, josta tulee osa hänen elämäntarinaansa.

Haastateltavan tuodessa esille asuinpaikan vaihdoksen ja merkityksellistäänsä sen olennaiseksi asiaksi, perustelee hän villin nuoren identiteettiä kontekstilla. Tällöin identiteetin luonneperustelun rinnalle tulee toinen perustelutapa. Kun diskursiivista identiteettiä perustellaan tekijöillä, jotka ovat oman itsen ulkopuolella, puhuja tarkastelee elämänsä ulkoapäin määriteltynä. Tällöin villin nuoren identiteetti saa kohtalomaisen sävyn. Identiteetti näyttää asialta, johon haastateltava on ajautunut. Mielenkiintoinen seikka haastateltavani identiteettipuheessa on se, että hän päätyy käyttämään termiä epäsosiaalinen nuoriso. Epäsosiaalinen nuoriso kun on sosiaalialan ammattitermi. Siten

ammattikieli tuottaa resursseja entisen lainrikkojan tapaan puhua itsestään ja menneisyydestään.

Ongelmanuoren identiteetissä hyödynnetään kulttuurisia merkityksiä poikkeavasta ja tavallisesta nuoruudesta. Kulttuurisesti ajatus villistä nuorisosta on laajalti jaettu ja siihen liittyy mielikuva poikkeavuudesta. Suomessa käydään jälleen kolmannen vuosituhaten alussa keskustelua nuorten pahoinvoinnista, nuorten tekemistä rikoksista ja nuorten häiriökäyttäytymisestä. Syitä haetaan vanhemmista ja vapaan kasvatuksen kurittomuudesta. Muun muassa kasvatusvastuun ja kasvatusauktoriteettien on pelätty kadonneen. (Nieminen 2003, 261.) Tällöin syitä nuoren poikkeavuuteen etsitään siis hänen perheestään ja olosuhteista. Kilttiys ja rauhallisuus taas kuuluvat niin sanotun tavallisen lapsen piirteisiin. Kun lapsi on villi tai käyttäytyy muuten yleisestä poikkeavalla tavalla, täytyy tämänkaltaiselle käytökselle antaa ja löytää perusteltu syy. Myös haastateltavani perustelevat, miksi he olivat nuorena tietynlaisia tai miksi elämässä tapahtui mitä tapahtui. Samalla he tekevät omaa itseään ymmärrettäviksi ja järjelliseksi.

Yksinhuoltaja perheen poika, et sillee et isä oli alkanu dokaileen jo sillon ku mä olin ihan nappula. Ja sitte mutsi oli lähteny mun kans menea. Ja sit siinä jossakin kohtaa oli vähän sellasta, et ei ollu kauheesti auktoriteetteja, oli vähän sellanen villi luonne. Et mä rupesin jo siinä kymmenen vanhana touhuileen kaikennäköstä, et mejän mutsilla oli aikalaila vaikeuksia pitää mua aisoissa. (Mies 5)

Yllä olevassa aineisto-otteessa haastateltava perustelee villin nuoren identiteettiä auktoriteetin puutteella ja sillä, että hän sai elää hyvin vapaasti jo lapsena ja ”touhuilla”. Haastateltava käyttää siten oman villin nuoren identiteetin rakennus- ja perustelutapoina kontekstiin liittyviä seikkoja. Haastateltava kuvaa itseään yksinhuoltaja äidin poikana ja ottaa esille myös isänsä alkoholiongelman. Tällöin villiyttä perustelevat perheessä esiintyvät ongelmat. Haastateltava tukeutuu, niin kuin aikaisemmassakin aineisto-otteessa, villin nuoren identiteetin perustelemisessa itsensä ulkopuolisiin tekijöihin. Haastateltava kuitenkin käyttää lisäksi luonneperustelua ja käyttää itse käsitettä villi nuori. Tässäkin aineisto-otteessa kilpailee kaksi erilaista perustelutapaa sille, miksi entinen lainrikkoja oli nuorena villi. Lisäksi otteesta käy ilmi yhteiskunnallisen normaaliuden määrittely vanhemmuuden ja siihen liitettävien odotusten ja velvollisuuksien kautta. Vanhempien tehtävänä on pitää lapsensa niin sanotusti ”aisoissa” ja olla heille auktoriteetti.

Yhteiskunnallinen normaalius tuottaa peilin, jota vasten tulee näkyväksi oman lapsuuden poikkeavuus.

Haastateltavani hyödynsivät puheessaan yleisiä nuoruuteen liitettäviä kulttuurisia merkityksiä. Näistä erilaisista kulttuurisista merkityksistä haastateltavat valitsivat omaan puheeseensa sopivat termit ja käsitteet, joiden kautta he kuvasivat itseään. Samalle he tuottivat erontekoja itsensä ja niin sanottujen normaalien nuorten ja lasten välille. Ongelmanuoreen liittyvät kulttuuriset merkitykset liittyvät myös rikollisuuteen. Ei ole harvinaista, että villi nuori – varsinkin poika – mielletään helposti ”automaattisesti” nuorisorikolliseksi.

Erityisnuoren identiteetti

Siitä mä menin sit sinne kouluun ja jäin heti ekalla luokalla heti luokalleni. Et mulla oli, nykyään tunnetaan adhd:na mut ei sillon 1980-luvulla ollu sitä termiä. Et sillon oli tarkkaavaisuus ja ylivilkkaushäiriö, ja mulla todettiin sellanen. Mä aina häsläsin siellä luokassa. Mä en ollu yhtään paikallani ja koko ajan äänessä enkä pystynyt yhtää keskittyy. (Mies1)

Erityisnuoren identiteetti muodostuu aineisto-otteessa viittauksista oppimisvaikeuksiin, luokalle jäämiseen ja ”häsläykseen”. Näin syntyy kuva haastateltavan poikkeavuudesta tai erityisyydestä verrattuna muihin nuoriin. Haastateltava käyttää ongelmiansa perusteluna oppimis- ja tarkkaavaisuushäiriötä. Tällöin hän tuottaa ymmärrystä omaan tilanteeseensa diagnoosin avulla. Diagnostinen perustelu lähtee liikkeelle diagnostisen kielen muuttumisesta ajansaatossa; aikaisemmin entistä lainrikkojaa kutsuttiin ylivilkkaaksi lapseksi, nyt ehkä sama lapsi nimettäisiin adhd-lapseksi. Diagnostinen perustelutapa tuottaa puolustusta ja hyväksyntää omalle käytökselle. Yhteiskunnan kulttuurinen konteksti ja kulttuuriset merkityksenannot aktivoituvat haastateltavan kuvatessa käyttäytymistään, ”häsläämistä”. Tätä kautta syntyy myös ero tavallisesti, koulussa sopivalla tavalla käyttäytyviin nuoriin. Erona aikaisempaan ongelmanuoren identiteettiin on, se että erityisnuoren identiteetin perusteleminen oppimis- ja keskittymishäiriön avulla tekee poikkeavuudesta lääketieteellisen ongelman. Sairaus ja sitä kautta poikkeavaksi tulo on yhteiskunnallisesti hyväksyttävämpää ja ymmärrettävämpää kuin vain oman käytöksen

kautta muodostunut poikkeavuus suhteessa yhteiskunnassa vallitsevaan ajatukseen normaalista nuoresta.

6.2 Menestyvän rikollisen identiteetti

Haastateltavat ottavat haltuun lainrikkojuus aikaa elämässään menestyvän rikollisen identiteetin avulla. Entisiä lainrikkoja yhdistää se, että alakulttuuri ja rikollisuus ovat olleet menestystä tuova elämäntapa, kunnes tilanteen hallinta on vaikeutunut ja rikollisuuden lieveilmiöt lisääntyneet. Menestyvän rikollisen identiteetti sisältää aktiivista toimijuutta ja on aktiivisen toiminnan tulosta. Se on jotakin, jota haastateltavat ovat ihailleet ja halunneet omalle kohdalleen.

Ja tota, tietysti ajatusmaailma oli muotoutunu sitten kuitenkin, ku oli alta 15-vuotiaana lähteny niinku siihen jengielämään. Ja vähän niinku ihannoinu sitä rikollista elämää, sitä ala-kulttuuria. Ja tota, oli lähteny rakentumaan sellanen rikollinen identiteetti. Ja tota, kyl mä sit niinku siihen aikaan parikymppisenä katsoin hyvinkin halveksuen henkilöitä, mitkä joi paljon viinaa, vaikka itseki join. Koska mä näin, et mulla ei ollu ongelmaa koska mä poltin pilvee tai käytin jotain muuta. Et mulla oli homma hienosti hanskassa. Että katsoin, et noihan on tyhmiä ku ne tollai käyttäytyy et ne menee aamulla kaheksaks töihin ja pääsee neljältä. Et rahaa saa helpomminkin elikä asetin itseni muiden yläpuolelle. Näin että mua ei sillälailla yhteiskunnan lait ja asetukset koske, et ne oli ne alakulttuurin lait olemassa ja ne istu hyvin vahvasti. Ja niiden lainalaisuuksien mukaan elettiin. (Mies 7)

Aineisto-otteessa menestyvän rikollisen identiteetti on vahva ja tärkeä osa itseä. Menestyvän rikollisen identiteettiin liittyy paremmuuden tunne suhteessa muihin ihmisiin. Oma elämä oli täysin omassa hallinnassa ja omat ongelmat aktiivisesti kiellettiin. Haastateltava perustelee menestyvän rikollisen identiteettiään rikollisuutta ihannoivalla ajatusmaailmallaan. Jengin jäsenyys perustelee rikollisen identiteetin muodostumista. Menestyvän rikollisen identiteetin perusteluna käytetään aineisto-otteessa yhtäältä toimijuuteen liittyvää perustelutapaa ja toisaalta taas kontekstiin liittyvää perustelutapaa. Haastateltavan toiminta näyttäytyy aktiivisena hakeutumisena alakulttuurin jäseneksi sekä oman rikollisen toiminnan avulla paikan lunastuksena alakulttuurissa. Alakulttuurin jäsenyyden kautta myös menestyvän rikollisen identiteetti vahvistuu. Menestyvän rikollisen

identiteetissä alakulttuurin ja yhteiskunnan lait ovat asettuneet vastakkain. Haastateltava on aktiivisen toiminnan kautta valinnut alakulttuurin lait noudatettavakseen. Toisaalta myös ajolehtivuuus kohti alakulttuuria on luettavissa aineisto-otteesta. Tällöin identiteettiä perustellaan kontekstilla, jolloin haastateltava etsii omalle tilanteelleen syitä itsensä ulkopuolelta. Jengielämä ja siihen liittyminen ovat osaltaan muokanneet haastateltavan identiteettiä.

Rikollinen elämä näyttäytyy mielekkäänä, eikä haastateltava ole pitänyt itseään lainrikkojuusaikana huono-osaisena vaan päinvastoin. Kun yksilö sitoutuu alamaailmaan ja sen lakeihin ja toimintamalleihin, alkaa myös yhteiskunnan sanelemat säännöt tuntua kaukaisilta. Haastateltava tekee erontekoja alakulttuurin ja yhteiskunnan välille asettuen yhteiskunnasta etäälle. Menestyvän rikollisen diskursiivisesta identiteetistä katsottuna tavallisen ihmisen elämä on oikeastaan täynnä tyhmiä ja ei-rationaalisia valintoja. Menestyvän rikollisen identiteetti sisältää käsityksen asioiden hallittavuudesta ja oikeiden valintojen teosta.

Menestyvän rikollisen identiteetissä tuotetut kulttuuriset merkitykset ovat kahdenlaisia. Yhtäältä puhuja ei määriy huono-osaiseksi, mutta ei kuitenkaan rinnastu myöskään keskiverto kansalaiseen. Ulkoapäin yhteiskunnan keskuksesta käsin katsottuna menestyvän lainrikkojan identiteetin kulttuuriset merkitykset liittyvät marginalisaatioon. Tällöin marginaalisuus näyttäytyy erontekoina yleisiin kulttuurisiin toimintatapoihin. Menestyvän lainrikkojan identiteetti on tätä taustaa vasten marginaalinen suhteessa yhteiskunnassa tavallisena pidettyihin asenteisiin ja ajatuksiin esimerkiksi työnteosta ja yhteiskunnan säännöistä. Menestyvä rikollinen katselee yhteiskuntaa ulkoapäin, eikä halua olla osallinen ”8–16” yhteiskunnassa.

Mä aloin heti sit niihin, alamaailman piireihin ja muihin. Ja vaikka mä olin töissä siinä aluksi, niin mä olin päivällä töissä ja sit mä olin yöllä töissä. Ja tota, mä nautin suunnattomasti siitä, et mä käytin päihteitä ja käydä töissä ja käydä varkaissa. Et mulla oli suuret suunnitelmat siitä, että rahaa tulee ja rahaa menee. Mutta et mä jotenkin rikastun sillä asialla. Siinä tuli varastetun tavaran kätkemistä ja myymistä ja aineiden samaa juttua tuli siihen mukaan. Jotenki siinä tuli sellanen voittamaton olo, et pysty käyttään aineita paljon ja olemaan silti tolkuissaan ja käymään varkaissa. Et se oma unelma oli jostain kummisetä elokuvasta tai Tony Montana jutusta, joka tippuu nokalleen siihen

kokkelikasaan. Et maailma on minun, rahaa tulee ja näin. Et loppujen lopuks, mä hain niin kovasti sellasta yhteyttä ja yhteisöllisyyttä, että niinkun siihen väärään porukkaan. Et mulle tuli hirveen tärkeeks se kuuluminen siihen porukkaan. Rupes tekee ihan mitä tahansa et pääsi niihin porukoihin. Et mä olin aina ensimmäisenä joka paikassa, et sellasta kauheeta sankariroolia ja urotaistelua. Et minä eka ja minä hoidan. Mä inhosin tavallista elämää, sellasta 7-17 töitä. Mä en uskonu perhe-elämään tai parisuhteeseen. (Mies 8)

Menestyvän rikollisen identiteettiin liittyvät yksilölliset mielihyvän, voiman ja voittamattomuuden merkitykset. Identiteetin tukipilarit koostuvat kuitenkin lähes aina myös yhteisöllisyydestä eli tavoitteesta ja halusta kuulua johonkin. Aineisto-otteessa menestyvän rikollisen identiteettiä perustellaan monin eri tavoin muun muassa yhteisöön kuulumisella. Tällöin diskursiivisen identiteetin perustelutapana on oma toimijuus ja halu liittyä ryhmään. Haastateltava on halunnut itselleen paikan rikollisesta maailmasta hinnalla millä hyvänsä. Hän on halunnut kuulua johonkin. Täten hän on ollut valmis toimimaan, jotta lunastaisi oman paikkansa. Lainrikkoisuus näyttäytyy aineisto-otteessa myös visiona, johon haastateltava on tietoisesti pyrkinyt, unelmana, joka melkein toteutui. Tavallinen elämä ei ole ollut haave eikä tavoitettu tila. Aineisto-otteista käy ilmi se, että rikollinen elämä ja menestyvän rikollisen identiteetti määrittyy vaihtoehtona tavalliselle arjelle. Menestyvän rikollisen mukaan elämäntapa tuottaa positiivisia "saavutuksia", jotka vahvistavat menestyvän rikollisen identiteettiä. Näitä saavutuksia ovat esimerkiksi ihailu yhteisössä, tuottoisan liiketoiminnan pyörittäminen sekä hyvän rikollisen maine.

Kulttuurinen konteksti, johon puhetapa kiinnittyy, on rikollinen maailma ja siihen liittyvä alakulttuuri. Menestyvän rikollisen identiteetin merkitykset uusivat ja ylläpitävät niitä käsityksiä, joita kulttuurissa yleisesti liitetään lainrikkojuuteen ja rikolliseen elämäntapaan. Aineisto-otteessa haastateltava sijoittaa itsensä muun muassa yhteiskunnan marginaaliin kertomalla vierastaneensa tavallista elämää, johon kuuluu esimerkiksi tavallinen päivätyö. Rikollisuus on elämäntapana valinta, jonka hän on itse tehnyt. Marginaalisuus määrittyy erontekojen kautta suhteessa yhteiskunnassa tavallisena pidettyyn elämään.

Yhteiskunta, se oli kauheen rajottava elementti. Se saneli mulle, et miten mun pitää olla ja miten mun pitää toimia. Ja mä en jotenki ymmärtäny sitä ollenkaan. Mun mielestä ihminen sai tehdä sitä mitä se haluaa. Ja mua vaan yritettiin vaan estää toteuttamasta mua itteeni. Mä olin jotenki, kauheen sellanen et kaikki auktoriteetit oli mulle kauhee kirosana. Mä en

voinu käsittää niitä ollenkaan, niitä toimintamalleja. Et kaikki vaan vittuilee mulle, ja tämmöstä näin. Ja mitä enemmän niitä mulle yritettiin laittaa, sitä enemmän mä tappelin niitä vastaan. (Mies, 5)

Yhteiskunnan rajoittavuus näyttäytyy aiemmissa aineisto-otteissa siten, että tavallista, normaalia elämää vieroksutaan ja halveksutaan. Menestyvän rikollisen identiteetissä aktiivisesti taistellaan yhteiskunnan lakeja, asetuksia ja muita yhteiskunnan sääntöjä vastaan. Menestyvän rikollisen identiteetti on myös yllä olevassa aineisto-otteessa rakentunut aktiivisen toimijuuden kautta. Haastateltava on aktiivisesti ja tietoisesti taistellut sääntöjä ja lakeja vastaan. Menestyvän rikollisen identiteetin lähtökohtana on tulkinta yhteiskunnan säännöistä yhdentekevinä. Yhteiskunnan säännöt ovat rikolliselle henkilökohtainen asia ja niiden vastustaminen on tärkeää. Menestyvän rikollisen identiteetti pitää sisällään tulkinnan yhteiskunnasta kahlitsevana elementtinä, joka estää lainrikkoojaa toteuttamasta itseään. Tällä tapaa voidaan menestyvän rikollisen identiteetin osoittaa olevan poikkeava suhteessa yhteiskunnassa vallalla olevaan ajatukseen yksilöstä ja hänen arvoistaan. Kuitenkaan aineisto-otteista haastateltavat ei tuota aktiivisesti poikkeavuutta puheessaan. Lakeja ja auktoriteetteja vastaan kamppailu on ainut toimintatapa, jonka haastateltava osaa. Muut tavat elää tuntuivat vierailta ja ahdistavilta. Sen sijaan aineisto-otteissa käy ilmi irtiotto yhteiskunnassa tavallisena pidetystä elämäntavasta. Menestyvän lainrikkoojan identiteetissä aktivoituu jaettua kulttuurista tietoa siitä, miten yhteiskunnassa ajatellaan kunnan kansalaisen elävän.

6.3 Päihdeidenkäyttäjän identiteetti

Päihdeidenkäyttäjän identiteetti on aineistossani vallitseva. Jokainen haastateltava kertoi päihdeiden käytöstään ja asian ongelmallisuudesta. Kun aloin tekemään analyysiä, oli minun vaikea löytää pelkästään lainrikkojuuteen liitettäviä diskursiivisia identiteettejä. Päihdeongelma on vahvasti läsnä jokaisen haastateltavani kerronnassa. Päädyinkin melkein vallan tutkimaan päihdeongelmaa ja päihdeongelmaisen diskursiivisia identiteettejä.

Niihinhan mä karkuun lähin. Ja niiden piikkiin mä sain laitettua niinku omat tekoni. Et ku mä olin niin kännissä, en mä muista. Tai et sen takia et mä sain pussukan niin mä tein

niinku tai. Mähän käytin paljo sitä, et mähän olin kännissä, en mä muista mitää. Et se oli sillä tavalla oli heitetty pois siitä, et mennää tästä nyt vaan eteenpäin, et antaa nyt olla. Halunnukkaan myöntää, koska itteki häpes niitä tekojaan eikä niitä halunnu ees ajatella. Se oli ainoo keino tavallaan pullolla tai jollain pillereillä tukahduttaa se tunne. (Mies 3)

Päihteidenkäyttäjän identiteetti määrittyy aineisto-otteessa tässä pakona. Päihteet ovat asia, jonka ”piikkiin” saattaa laittaa omia tekoja. Identiteettiä perusteellaan tarpeella löytää jokin pakokeino, jonka avulla omat tunteet ja teot pystyy unohtamaan ainakin hetkellisesti. Tällöin identiteetin perustelutapa on aktiivinen toimijuus ja tarve tehdä jotakin. Aineisto-otteessa päihteet veivät tarpeen ajatella ja pohtia omaa elämää ja siinä tapahtuneita asioita. Identiteettiä rakennetaan myös käyttäen kontekstiin liittyvää perustelutapaa. Kontekstina on rikollinen elämäntapa, jonka seurauksia haastateltava ei pysty kohtaamaan ilman päihteitä. Päihteiden käytöllä on siis aineisto-otteessa tietty funktio; tunteiden turruttaminen ja oman syyllisyyden tunteen tukahduttaminen. Myös vastuunottoa omista teoista paetaan päihteiden avulla. Päihteidenkäyttäjä voi aina sanoa, ”ettei muista mitään”. Rikosten teon ja päihteidenkäytön välinen yhteys on ilmeinen. Joten samassa aineisto-otteessa hän myös käyttää menestyvän rikollisen identiteettiä, puhuessaan teoista, joita ei edes halunnut ajatella. Haastateltava perustelee päihteidenkäytöllä omaa rikollista käyttäytymistään. Kulttuurisesti usein ajatellaan, että päihteidenkäyttäjän ajatusmaailma ja tapa käsitellä ongelmia, on hyvin erilainen kuin raittiilla ihmisillä. Päihteet ovat tapa paeta asioita, silloin kun henkilöllä ei ole olemassa muita keinoja asioiden ratkaisemiseen. Päihteet määrittyvät turvallisena ja tuttuna tapana ratkaista ongelmat. Se, että päihteidenkäyttäjä ”ei muista mitään”, on selityksenä ja perustelutapana kulttuurisesti jaettu.

Ja sit se tietty mielenvikasuus, joka mulla ol kun lapsi oli syntynyt. Niin muistan yhen aamun ku meillä ei ollu kun 50mk rahaa ja lapsilla ei ollu ku lautaselliset puuroo. Ja sit mä muistan kuinka mä lähin kauppaan ja ostin sit matkalla sillä rahalla kamaa. Ja sit ku mä tulin takasin, niin ihmeteltiin et mistäs nyt sitä ruokaa lapsille. Et siinä näkee, et se kama meni kaiken edelle. (Mies1)

Aineisto-otteessa päihteidenkäyttäjän diskursiivista identiteettiä perustellaan ”mielenvikaisuudella”, joka on hallitseva termi haastateltavan puhuessa päihdeongelmastaan myös muissa kohdissa haastattelua. Tällöin identiteetin perusteluna

käytetään luonneperustelua. ”Mielenvikaisuutta” puhuja konkretisoi sillä, että jopa omien lasten tarpeet jäivät päihteiden käytön varjoon. Luonneperustelun rinnalla haastateltava käyttää myös diagnostista selitystapaa. Päihteidenkäyttäjän identiteetin diagnostinen perustelutapa helpottaa ymmärtämään haastateltavan tekemiä valintoja. Hän perustelee käytöstään sillä, että ”kama meni kaiken edelle”. Tällöin kerrontatapa vakuuttaa kuulijaa siitä, että haastateltavan käytös on ikään kuin oman kontrollin ulkopuolella.

Päihteidenkäyttäjän identiteetin kulttuurinen konteksti sisältää ajatuksen, että päihteidenkäyttäjän elämäntapa on marginaalinen suhteessa valtaväestöön. Usein puhuttaessa päihdeongelman pahentumisesta tuodaan esille, miten aktiivinen osallistuminen yhteiskunnan toimintaan vähenee ja miten yksilö syrjäytyy yhteiskunnasta. Päihteidenkäyttäjän identiteetti haastaa kulttuurisen vaatimuksen ottaa vastuuta omasta ja toisten elämästä. Yhteiskunnassa vanhemmuus ja siihen liittyvät kulttuuriset merkitykset kiinnittyvät huolenpidon ja vastuunoton odotukselle. Päihteidenkäyttäjän identiteetti tekee näkyväksi ja rikkoo hyvän vanhemmuuden normia. Vanhemmuuden ja perheessä esiintyvien ongelmien kautta haastateltava kuvaa ja perustelee tilanteen äärimmäisyyttä.

Päihteidenkäyttäjän identiteetti on osaltaan myös lääketieteellinen identiteetti. Suomessa on vallalla tulkintatapa, jossa päihdeongelma ymmärretään sairautena. Tällöin päihdeongelmasta kärsivien ihmisten ajatellaan olevan sairauden riepotelevana. Kun haastateltavat puhuvat itsestään päihdeongelmaisina, he myös tulkitsevat tekojaan päihteidenkäytön syinä ja seurauksina. Tällöin heidän oma tahto ja asettuminen tekojensa taakse, jää päihdeongelman varjoon.

Edelleen pelkäsin ja olin jollain tapaa arka selvin päin. Ja nyt sitten raittiina on tajunnut sen, et aina mä oon jollakin lailla katunu tekojani. Et se on varmaan johtanu siihen kielteiseen, et on tarvinnu sekottaa se pää jotenki, ku ei oo kestäny sitä. (Mies, 4)

Aineisto-otteessa päihteidenkäyttäjän identiteettiin liittyy rohkeuden saavuttamista ja oman arkuuden peittämistä. Päihteidenkäyttäjän identiteettiä perustellaan jälleen luonteenpiirteillä. Haastateltava kuvaa itseään araksi ja pelokkaaksi ja näiden tunteiden tukahduttamiseen hän tarvitsee päihteitä. Toisaalta päihteidenkäyttö kuitenkin näkyy aktiivisena unohtamisen ja tunteiden turruttamisen välineenä, jolloin identiteetin perustelut ovat myös toiminnallisia. Päihteidenkäyttö on aktiivista toimintaa, sillä on tavoite.

Kulttuuriset merkitykset liittyvät aineisto-otteessa yksilön vastuuseen. Yhteiskunnassa ajattelemme yleisesti, että yksilö on vastuussa teoistaan ja esimerkiksi lapsistaan. Jos yksilö jostakin syystä poikkeaa tästä yhteiskunnassa vallalla olevasta kulttuurisesta normista, tulee hänen selittää toimintaansa.

Kulttuuriset merkitykset, jotka liittyvät päihteidenkäyttäjän identiteettiin, tuovat ilmi ihanteen yksilön vastuunotosta omasta elämästään. Päihteidenkäyttäjien tapa kertoa elämästään piiloutumisena ongelmien taakse ja olemisena päihteiden vietävinä, ovat yhteiskunnassa yleisesti tuomittavia orientaatioita. Yhteiskunnassa korostetaan yksilön rationaalisuutta ja vastuunottoa, ja jos siihen ei henkilö syystä tai toisesta kykene, leimataan hänet herkästi poikkeavaksi. Toisaalta päihdeongelmaa pidetään nykyisin myös sairautena, joka puolestaan tekee hyväksyttävämmäksi päihteiden käyttäjien toimintatapoja.

6.4 Tavallisen ihmisen identiteetti

Tavallisuus ja tavallinen arki ovat haastateltavilleni jotain, mitä heillä ehkä ei aina ole ollut lapsuudessaan, mitä he eivät ole aina halunneetkaan tai jotain, minkä he olivat menettäneet jossakin elämänsä vaiheessa. Tavallisuus määrittyy muutosprosessista. Yhtä kaikki tavallisuus ja ”taviksena” oleminen, kuten eräs haastateltavani kuvaa nykyistä elämäänsä, ei ole haastateltavilleni itsestään selvä asia. Haastatteluissa puhutaan tavallisuudesta usein ja puhetapaan kiteytyvät kulttuuriset merkitykset normaaliudesta. Tavalliseen arkeen liittyvät työssä käynti, opiskelu ja perhe-elämä.

Noo, mä oon sellanen 1960-luvun lapsi. Elikkä. (asuinpaikka) kotosin. Vietin lapsuuteeni (kotikaupungin) lähiössä. Ja kaveripiiri muodostustu siitä porukasta ja tota. Perhetausta on ihan normaali, isä, äiti ja pikkusisko ja tota. Paljon töitä vanhemmat teki siihen aikaan, et kaikin puolin sellanen normaali perhetausta sen ajan lapsille. (Mies 7)

Aineisto-otteessa tavallisen ihmisen identiteetti liittyy omaan perheeseen. Haastateltava kuvaa normaaliksi ydinperhettä ja työntekoa. Ydinperhe ja työnteko ovat ne perustelut, joiden kautta haastateltava rakentaa puheessa itselleen normaalin ja tavallisen lapsuuden eli hän käyttää identiteettinsä perusteluina kontekstiperustelutapaa. Tavallisuudesta puhuminen on kuitenkin ristiriitaista. Aineisto-otteessa haastateltava mainitsee

kaveripiirinsä, joka muodostui ”siitä porukasta”. Painottaessaan puheessaan tätä ilmaisua, voidaan päätellä, että kaveriporukka ei enää kuulu tavallisen ihmisen identiteettiin vaan tällä määritelmällä hän johdattelee haastattelutilanteessa kohti tulevaa lainrikkojuusaikaa ja siihen liittyvää identiteettiä. Työläisperhe liitetään vahvasti 1960-lukuun. Työläisyys ja ahkera työnteko ovat myös tämän aineisto-otteen kulttuurinen konteksti.

No onhan se muutos aika iso. Ja tota, sanotaan näin et jos ajatellaan, jos mitataan mun elämää jollakin ulkoisilla tunnusmerkeillä niin musta on tullu tavis. Siinä mielessä, että mä ajan farmarilla, mulla on pari koiraa, mä asun rivitalossa, mä käyn töissä kahdeksasta neljään. Mä olen tavis. Ja tota, ei se itse asiassa mua haittaa tänä päivänä, et mä olen tavis. Että tota noin, mä olen tyytyväinen elämäni ja mä koen olevani yhteiskunnan jäsen ja mä en häpeä historiaani. (Mies 7)

Tavallisuuden kulttuuriset merkitykset ovat vahvasti luettavissa tästä aineisto-otteesta. Haastateltava liittää tavallisen ihmisen identiteettiin tiettyjä ulkoisia tunnusmerkkejä, joita nimitän tässä kulttuurisiksi tavallisuuden merkityksiksi. Kun kyse on tavallisuudesta yhteiskunnallisella tasolla, ovat juuri rivitalo, työpaikka ja pari koiraa niitä seikkoja, joiden kautta yksilö voi olettaa saavuttavansa yhteiskunnallista arvostusta. Tavallisen ihmisen identiteetin perustelut ovat tällöin kontekstiin liittyviä perustelutapoja. Puhujan saavuttamat ulkoiset ja materiaaliset seikat ovat vahvistaneet haasteltavan näkemystä omasta tavallisuudestaan ja yhteiskunnan jäsenyydestä, koska kulttuurissamme vallitsee jaettu ajatus siitä, että ihmisen tulee arjessaan omistaa ja omata tiettyjä asioita. Identiteetin toiminnallinen perustelutapa tulee esiin aiemman aineisto-otteen tavoin työn kautta. Työ, perhe ja muut tavallisuuden kulttuuriset merkitykset ovat luoneet haastateltavalle tunteen yhteiskunnan täysimääräisestä jäsenyydestä. Kulttuurinen konteksti, johon tavallisen ihmisen identiteetti kiinnittyy, on yhteiskunnan normaalius ja yhteiskunnan täysimääräinen jäsenyys.

Nyt mulla on koira ja oma koti. Siis oikee koti niinku siis se ei oo mikään veto luukku. Se ihan tuntuuki kodilta. Ekaa kertaa elämässä. Koira on 2v. nytten. Oon ekaa kertaa ollu työelämävalmennuksessa yli vuoden ja tällee näin. Jotain ehkä opiskeluaki haaveilen ja ajokorttiaki pitäis ruveta hankkiin. (Mies 3)

Koti on tavallisen ihmisen identiteetissä olennainen saavutus. Meille keskivertokansalaisille se on kuitenkin jotakin, joka on usein hyvinkin itsestään selvä asia. Tästä poiketen aineisto-otteessa tavallisen ihmisen identiteettiä tuotetaan painokkailla viittauksilla omaan kotiin. Haastateltava korostaa kotia erontekona entiseen: ”se (koti) ei ole mikään vetoluukku.” Oman kodin saaminen ja siitä huolen pitäminen ei ole haastateltavalle itsestään selvä asia, vaan jotain, mitä hän on saavuttanut. Tavallisen ihmisen identiteetin perustelut ovat aineisto-otteessa kontekstiin ja omaan toimintaan liittyviä. Kontekstina toimii oma koti. Kun on koti, on tavallinen. Aktiivinen toimijuus näkyy koirasta ja kodista huolehtimisena sekä muun muassa tulevaisuuden suunnittelussa. Identiteetin saavuttaminen ja sen ylläpito on siis aktiivisen toiminnan tulosta. Aineistossa yleisestikin tavallisen ihmisen identiteetti määrittyi hyvin samankaltaisten asioiden kautta. Ymmärrys tavallisuudesta on siis jotakin laajasti jaettua yhteiskunnassamme. Tavallisuuden kulttuurinen konteksti liittyy elämänhallintaan työn, koulutuksen ja kodin kautta. Nämä ovat myös yhteiskunnassa niitä seikkoja, joita syrjäytymis- ja marginaalisaatiokeskustelussa usein otetaan esille ihmisen syrjäytymistä ehkäisevinä seikkoina.

6.5 Hyvän ihmisen identiteetti

Aineistosta on luettavissa kerrontaa siitä, millainen on se elämänmuutos, jonka entinen lainrikkaja on kohdannut. Entisillä lainrikkajilla on erilaisia muutostarinoita kerrottavanaan. Entinen ja nykyinen elämä tulevat esiin erilaisina erontekoina ja vertailuina. Viimeisin käsittelemäni diskursiivinen identiteetti on hyvän ihmisen identiteetti, johon tiivistyy lainrikkajan muutos entiseksi lainrikkajaksi.

Mutta sit jossain vaiheessa huomas sen, et ku ei oo muuta identiteettiä, et on vaan sen narkomaanin ja rikollisen identiteetti. Mut sit ku lähti tälle toiselle puolelle, niin pikku hiljaa huomas, et se oma minäkuva muuttu, et minäkin olen myös rehellinen ja vastuullinen ihminen ja pyrin niihin ja sitä kautta rakentaa sitä omaa itseluottamusta ja kaikkee niitä. Muista aina sen päivän kun kävin ruokakaupassa t-paidalla ja en edes huomannu sitä. Se oli aiva mieletön juttu. Kun aina ennen meni korvat luimussa, et perkele kohta hälyyttimet huutaa vaikka ei ollu enää vuosiin varastanu. Et kuinka syvällä se oli, et aina katto et

missä on hälytin ja tuolla on kannettava ja näin. Et onhan se mieletön juttu, ku se elämä on ollu sitä. (Mies, 8.)

Aineisto-otteessa rakentuu aluksi menestyvän rikollisen ja päihteiden käyttäjän identiteetit. Aineisto-otteessa hyvän ihmisen identiteetti rakentuu erotekojen kautta. Hyvän ihmisen identiteetti tarvitsee perusteluikseen erotekoja ja esimerkkejä; jotain mihin muuttunutta identiteettiä voi verrata. Hyvän ihmisen diskursiivisen identiteetin perustelut ovat luonteeseen liittyviä perustelutapoja. Hyvän ihmisen identiteettiä rakentaessaan on haastateltavan tarvinnut luopua jostakin vanhasta itseän liittyvästä, jotta hän on voinut ottaa tilanne jotakin uutta. Oman luonteen ja arvomaailman muuttumiseen liittyy myös identiteetin rakentumisen toiminnallinen perustelu. Aineisto-otteessa identiteetin kehitystä kuvataan hyvin käytännönläheisesti uuteen elämään ja uusiin elämäntapoihin liittyvänä opetteluna. Hyvän ihmisen identiteetin kulttuuriset merkitykset liittyvät rehellisyyteen ja yhteiskunnan lakien ja normien mukaiseen toimintaan. Kulttuuriset merkitykset, joihin hyvän ihmisen identiteetti kiinnittyy, ovat rehellisyys ja vastuullisuus. Hyvän ihmisen identiteetin kulttuuriset merkitykset ovat vastakohtia sille, mitä entisen lainrikkojan elämä on aikaisemmin ollut. Identiteetti rakentuu niiden yhteiskunnallisten odotusten pohjalta, joita vankilasta vapautunut kohtaa.

Mä en hyväksyny muita ihmisiä niinku ympärilleni. Tai hyväksyin mie ympärilleni, mutta niin mie en niinku kunnioittanu kenenkään mielipiteitä. Minä olin ainut oikea. Ja miun mielipiteitä piti niinku kunnioittaa ja juoksin päin seinää asioissa. Niin tänä päivänä, mie annan muiden ihmisten pitää mielipiteensä. Koska jokaisen mielipide on ainutlaatunen ja omanlainen ja sitä pitää kuunnella ja kunnioittaa. Ei tarvi olla samaa mieltä ihmisten kanssa. Mutta niin, ei saa vääntää toista oman muotin mukaan. (Nainen 2)

Aineisto-otteessa haastateltava kertoo olleensa aikaisemmin ihminen, joka ei kunnioittanut muiden ihmisten mielipiteitä ja oli omasta mielestään aina oikeassa. Hyvän ihmisen identiteetti koostuu muutoksesta muiden ihmisten huomioon otossa ja heidän kunnioituksestaan. Hyvän ihmisen identiteettiä perustellaan oman luonteen muutoksella. Täten identiteetin perustelut ovat toiminnallisia. Haastateltava on aktiivisesti muuttanut omaa ajatusmaailmaansa. Hyvän ihmisen identiteetin kautta haastateltavan suhde muihin ihmisiin on muuttunut. Aineisto-otteen kulttuuriset merkitykset liittyvät ennen kaikkea muiden ihmisten huomioonottamiseen ja kulttuurisiin olettamuksiin siitä, miten muita

ihmisiä tulisi kohdella. Sosiaalistumme jo hyvin nuorena hyväksyttäviin käyttäytymismalleihin ja sääntöihin. Jos oma käytöksemme poikkeaa oletetusta, pidetään meitä usein huonokäyttöisinä. Aineisto-otteessa esiintyvä haastateltavan käytöksen muutos suhteessa muihin ihmisiin on niin iso, että se muuttaa myös koko haastateltavan identiteettiä.

No sanotaan näin, et mä nöyryin itseni edessä. Mä en nöyristelly ketään vaan nöyryin itseni edessä ja myönsin sen, et tässä kilpailussa mä olen jäänyt hopealle. (Mies 7)

Hyvän ihmisen identiteetti muodostuu tässä aineisto-otteessa oman itsensä edessä nöyryymisen kautta. Aineisto-otteessa identiteettiä perustellaan luonteeseen liittyvällä perustelutavalla. Muutos omassa identiteetissä on tapahtunut luonteen muuttumisen ansiosta. Toisaalta nöyryminen itsensä edessä on myös identiteetin selittämistä omalla toiminnalla. Tätä toimintaa ovat ne teot, joita haastateltava on mahdollisesti tehnyt nöyryymisen tuloksena ja joiden kautta haastateltava on luonut muutosta elämässään. Aineisto-otteessa elämää verrataan kilpailuun, jossa on jääty hopeamitalille. Tällöin luodaan mielikuvaa siitä, että hyvän ihmisen identiteetti on kehittynyt myös luovuttamisen tai tietyllä tapaa myös häviämisen kautta. Hyvän ihmisen identiteetti on siis syntynyt luopumisen ja luovuttamisen tuloksena.

Aineisto-otteen kulttuurinen konteksti ja siihen liittyvät kulttuuriset merkitykset viittaavat vahvasti aikaisempaan marginaaliseen elämään. Aineisto-otteen vahva muutospuhe viestittää sitä, että hyvän ihmisen identiteetin tuloksena on yhteiskunnan täysimääräinen jäsenyys. Tätä taustaa vasten kulttuurinen konteksti viittaa myös normaaliuteen ja täysimääräiseen kansalaisuuteen.

7. Diskursiivisiin identiteetteihin liittyvät muutoksen mahdollisuudet

Toinen analyysiluku käsittelee entisten lainrikkojen elämässä tapahtunutta muutosta ja haen vastausta toiseen tutkimuskysymykseeni. Pohdin niitä muutoksen mahdollisuuksia, joita liittyy erityisesti päihteidenkäyttäjän ja menestyvän rikollisen diskursiivisiin identiteetteihin. Analyysiluku poikkeaa edellisestä analyysiluvusta siten, että analyysini muutoksen mahdollisuudesta nojaa vielä enemmän omaan pohdintaani. Käytän analyysini apuna taulukkoja, joihin olen kerännyt ne kulttuuriset merkitykset, joita kuhunkin diskursiiviseen identiteettiin liittyy, sekä ne muutoksen mahdollisuudet, joita katson keskeisiksi. Muutoksen mahdollisuudet ovat kätkeytyneet identiteettien kulttuurisiin merkityksiin ja perusteluihin.

Haastattelut ovat yhdessä suhteessa samankaltaisia. Ne kaikki ovat tarinoita elämänmuutoksesta. Tarinat ovat sisällöltäänkin huomattavan samankaltaisia. Useat tarinat jäsentyvät seuraavasti: koulu ei nuoruudessa suju, päihteet tulevat osaksi elämää, alakulttuuriin hakeudutaan aktiivisesti tai sitten päihteidenkäytön rahoittaminen ”pakottaa” rikosten pariin. Päihdeongelman muodostuessa yhä suuremmaksi ongelmaksi, murtuu myös haastateltavieni menestyvän rikollisen identiteetti. Rikollinen elämä ei enää toteudu suunnitellulla tavalla, vaan elämä alkaa riistäytyä hallinnasta. Hallinnan tunne on yksi menestyvän rikollisen identiteetin kulmakivistä, sen murentuessa alkaa koko identiteetti menettää yksilölle merkitystään. Kuitenkin myös päihteet ja siihen liittyvä päihteidenkäyttäjän identiteetin tulee kriisiytyä, jotta kokonaisvaltainen muutos on mahdollista. Aineistosta tulee esille se, että päihteidenkäyttäjän identiteetti kriisiytyy usein vasta jonkin hyvin vahvan tapahtuman johdosta. Jokaisella haastateltavalla on tapahtunut elämässään jotain, joka murtaa heidän menestyvän lainrikkokojan ja päihteidenkäyttäjän identiteettinsä. Näiden tapahtumien ja identiteettien murtumisen myötä muutosta elämään halutaan ja apua lähdetään hakemaan aktiivisesti.

7.1 Päihteidenkäyttäjän identiteettiin liittyvät muutoksen mahdollisuudet

Päihteidenkäyttöön liittyvät ongelmat ovat Suomessa hyvin yleisiä. Myös päihdeongelman kulttuuriset merkitykset ovat yhteiskunnassamme laajalti jaettuina. Päihdeongelma kietoutuu usein ihmisten puheessa marginaaliseen ja poikkeavaan elämäntapaan. Päihdeongelman vaikeutuessa ihminen on usein myös kyvytön asioimaan yhteiskunnan palvelujen piirissä ja tätä kautta hän myös saattaa syrjäytyä yhteiskunnan täysimääräisestä jäsenyydestä. Päihteidenkäyttäjän identiteetin resurssina käytetään myös diagnosoivaa puhetapaa. Tällä tarkoitan sitä, että yhteiskunnassamme päihdeongelma ymmärretään sairaudeksi. Siten myös päihdeongelmaan liitettävät poikkeavuuden määritelmät ovat erilaisia kuin esimerkiksi lainrikkojuuteen liitettävät poikkeavuuden määritelmät.

Diskursiivinen identiteetti	Kulttuuriset merkitykset	Muutoksen mahdollisuus
Päihteidenkäyttäjän diskursiivinen identiteetti	marginaalisuus, diagnostinen poikkeavuus, päihdeongelma sairautena	päihdeongelman hoito, uusien ratkaisutapojen löytäminen ongelmiin, tunteiden kohtaaminen, yhteiskuntaan kiinnittyminen

Taulukko 1. Päihteidenkäyttäjän diskursiiviseen identiteettiin liittyvät muutoksen mahdollisuudet.

Päihteidenkäyttäjän identiteetin perustelut liittyvät aineistossa tunteiden tukahduttamiseen. Päihteiden käytön funktio on tällöin pään sekoittaminen, joka taas on keino paeta omia tekoja ja niiden seurauksia sekä syyllisyyden tunteita. Kertomuksissa päihteillä ja rikoksien teolla on selvä yhteys. Kertomuksissa päihdeongelman syventyessä, myös rikoksien teko lisääntyy.

Päihteidenkäyttäjän identiteetin kohdalla muutoksen mahdollisuus liittyy valmiuteen siirtyä päihdeongelman hoitoon ja tätä kautta päihteidenkäyttäjän identiteetistä luopumiseen. Lähes jokaisessa elämäntarinassa muutosprosessi lähtee liikkeelle päihdehoitoon hakeutumisesta. Kuntoutuminen ja siihen hakeutuminen ovat osa yksilön voimaantumisen prosessia. Voimaantuminen on laaja-alaista ihmisenä kasvua. (Karsikas

2005, 43.) Kun akuuttipäihdeongelma on saatu hoidettua kuntoutuksen avulla, on myös omien tunteiden ja tekojen kohtaaminen rakentavalla tavalla helpompaa. Kerronnasta tulee esiin, että päihdehoidon avulla opitaan uusia ongelmaratkaisumalleja ja omia tunteita pystytään kohtaamaan ilman päihteitä. Ongelmanratkaisutaitojen opettelu ja omien tunteiden kohtaamisen kautta, päihteidenkäyttäjän identiteetin toiminnallinen perustelu ja funktio horjuvat ja murtuvat. Tällöin myös päihteidenkäyttäjän identiteetti murtuu. Päihteillä ei enää täten ole samaa funktiota haastateltavien elämässä. Jos päihdeongelma jatkuu, täytyy henkilön etsiä ja arvioida perustelut päihteidenkäytölleen uudestaan.

Päihdeongelmaan liittyy poikkeavaan elämäntapaan ja sen kautta myös oman roolin muuttumiseen suhteessa yhteiskuntaan. Yhteiskunnan täysimääräisen jäsenen ajatellaan olevan aktiivinen toimija, joka huolehtii omista asioistaan. Siten hoitoon hakeutumisen ja päihdeongelman hoitamisen jälkeen entiselle lainrikkojan on helpompi liittyä yhteiskunnan täysimääräiseksi jäseneksi. Päihteidenkäyttäjän diskursiivisen identiteetin muuntuminen tavallisen ihmisen identiteetiksi on juuri näiden erilaisten tekojen ja elämänmuutoksen tulos.

7.2 Menestyvän rikollisen identiteettiin liittyvät muutoksen mahdollisuudet

Lainrikkominen on yhteiskunnassa rangaistava teko. Tästä syystä lainrikkojuuteen liitettävät kulttuuriset merkitykset ovat myös kielteisiä. Marginaalisuus liittyy ennen kaikkea rikollisen elämäntavan valintaan ja siihen, että yksilö elää yhteiskunnan keskiöstä erillään, ala-kulttuurin jäsenenä. Ala-kulttuurin jäsenyyteen liittyy rikoksien teon lisäksi myös ihmissuhteet ja oletus niiden erilaisuudesta suhteessa valtaväestön ihmissuhteisiin. Tämä oletus sai vahvistusta myös aineistostani, jossa haastateltavat itse tekivät vertailua sen aikaisten ihmissuhteiden ja nykyisten ihmissuhteittensa välille.

Diskursiivinen identiteetti	Kulttuuriset merkitykset	Muutoksen mahdollisuus
Menestyvän rikollisen diskursiivinen identiteetti	marginaalisuus, etäisyydenotto valtakulttuurista sekä alakulttuurin jäsenyys	yhteiskunnan täysimääräiseksi jäseneksi tulo, lakien ja normien noudattaminen, rangaistuksen suorittaminen, kunnollisen kansalaisen identiteetti

Taulukko 2. Menestyvän rikollisen identiteettiin liittyvät muutoksen mahdollisuudet.

Menestyvän rikollisen identiteetissä muutos mahdollistuu nykytilanteen kriisiytyessä. Lainrikkoisuus esiintyy kertomuksissa elämäntapana, jota haastateltavat haluavat, koska kokevat sen tarjoavan kiinnostavia mahdollisuuksia. Alakulttuuriin jäsenyys aukenee aineistossa myös osaamisen näkökulmasta käsin. Haastateltavat kertovat, että rikoksien teko on ainoa asia, jonka he osaavat ja jossa he ovat olleet hyviä ja jonka kautta he ovat saaneet osakseen muiden ihmisten kunnioitusta. Aineisto-otteissa identiteettiä perustellaan toimijuuden kautta eli haastateltavat ovat aktiivisen toiminnan kautta pyrkineen lujittamaan omaa menestyvän rikollisen identiteettiään. Kun tämä aktiivinen toimijuus ajautuu kriisiin ja osoittautuu yksilön oman edun kannalta hyödyttömäksi, on yksilön arvioitava toimintansa tuloksia uudelleen. Aineistosta käy ilmi, että oman rikollisen elämän kannattamattomuuden ymmärtämisen jälkeen, haastateltavat alkoivat aktiivisesti suunnata omaa toimintaansa siten, että uuden identiteetin kehitys on mahdollista.

Rikoksien tekoon ja alakulttuurin jäsenyyteen liittyy myös yksilön identiteetin ja sen vahvistamisen kannalta useita positiivisia seikkoja. Jotta ihminen haluaa muuttaa omaa identiteettiään, täytyy identiteetin jollakin tavalla kohdata uhkaa ja kriisiytyä. Menestyvän rikollisen identiteetin kriisiytymiseen liittyy vahvasti päihdeongelman paheneminen ja tehdyistä rikoksista kiinni jääminen ja tulevat vankeusrangaistukset. Haastateltavieni päihdeongelman pahentuessa ja rangaistusten koventuessa, ei rikollinen elämä ollut enää heidän hallinnassaan. Tunne omasta voittamattomuudesta ja elämönhallinnasta alkoi kadota ja tarve elämänmuutokselle tulla näkyväksi.

Menestyvän rikollisen identiteetin muutoksen mahdollisuudet liittyvät elämänmuutoksen ja uusien identiteettien haltuunottoon. Elämänmuutoksen tavoitteena on yhteiskunnan

täysimääräinen jäsenyys ja rikollisen alakulttuurin jättäminen taakse. Jotta tavoite yhteiskunnan täysimääräisestä jäsenyydestä toteutuu, on lainrikkojan suoritettava rangaistus tekemistään rikoksista ja myös sitouduttava noudattamaan tulevaisuudessa yhteiskunnan lakeja ja asetuksia. Menestyvän rikollisen identiteetti tarvitsee muuttuakseen myös kokemuksia yhteiskunnan mahdollisuuksia antavasta luonteesta, ei vain siitä, että yhteiskunta koetaan kahlitsevana elementtinä. Myös yhteisöllisyyden tunteminen ja kokemus siitä, että onnistumisen tunteita voi saada osallistumalla yhteiskuntaan täysimääräisenä jäsenenä, ovat tiukasti kiinnittyneitä siihen, että yksilö voi luopua menestyvän rikollisen identiteetistä.

Ihmissuhteiden merkitystä muutokselle ei voida vähätellä. Yhteisö ja siihen kuuluminen ovat suuri osa menestyvän lainrikkojan identiteettiä ja syitä alamaailmaan aktiivisesti hakeutumiselle. Kuitenkin aineistosta nousi esiin vahvasti se, että ihmissuhteet eivät alakulttuurissa ole vastavuoroisia ja perustu ihmisten keskinäiselle kunnioitukselle. Ihmissuhteet ovat vaihdon välineitä ja niiden arvo itsessään on hyvin vähäinen. Menestyvän rikollisen identiteettiin liittyvät muutoksen mahdollisuudet liittyvät tervehdyttävien ja tasapainoisten ihmissuhteiden luontiin. Tukea antava ja tasapainoinen ihmissuhteiden verkosto tulee niiden yhteisöllisten kokemusten tilalle, joita menestyvän rikollisen identiteetissä vahvasti haettiin alakulttuurista. Muutoksen mahdollisuus kiteytyy uusien ihmissuhteiden ja sosiaalisten verkostojen hyväksyvään luonteeseen ja siihen, että yhteisö koetaan turvalliseksi ja sellaiseksi, jossa entinen lainrikkoja voi olla rehellisesti ja aidosti oma itsensä.

7.3 Tavallisen ihmisen ja hyvän ihmisen identiteetit muutosprosessin tuloksena.

Tavallisen ihmisen ja hyvän ihmisen identiteettien voidaan ajatella olevan muutosprosessin tuloksia. Aikaisemmin mainitut diskursiiviset identiteetit olivat ongelmakeskeisiä ja yhteiskunnan täysimääräiseksi jäseneksi tulo vaatii muutoksen tekoa identiteetteihin. Aineistosta nousi vahvasti esiin nämä kaksi diskursiivista identiteettiä, tavallisen ihmisen ja hyvän ihmisen, juuri niinä identiteetteinä, joihin haastateltavat ovat päätyneet elämänmuutoksen tuloksena.

Diskursiivinen identiteetti	Kulttuuriset merkitykset	Muutoksen mahdollisuus
Tavallisen ihmisen identiteetti	normaali, yhteiskunnan jäsenyys, perhe, työ, koti	muutosprosessin tulos.
Hyvän ihmisen identiteetti	normaali, yhteiskunnan jäsenyys ja sitä kautta kunnan kansalaisuus	muutosprosessin tulos.

Taulukko 3. Tavallisen ihmisen ja hyvän ihmisen identiteetit muutosprosessin tuloksena.

Tavallisen ihmisen identiteetin perustelut liittyvät yhteiskunnassa normaaleina pidettyjen asioiden saavuttamiseen. Tavallisuus rakentuu siis työn, koulutuksen, perheen ja oman kodin kautta. Kun päihteidenkäyttäjän ja menestyvän rikollisen identiteetit heikkenevät ja alkavat kriisiytyä, aineistosta alkoi nousta tarve muokata omaa elämäänsä ja identiteettiä siihen suuntaan, että elämässä turvallisuuden tunnetta antaisivat tavalliset, yhteiskunnassa yhteisesti jaetut asiat. Nämä ovat myös niitä asioita, joiden kautta yhteiskunnan täysimääräinen jäsenyys rakentuu. Kun kyse on tavallisuudesta identiteettinä ja ennen kaikkea muutosprosessin tuloksena, tuottavat haastateltavat hyvin aktiivisesti kulttuurista puhetta ja yhteisesti jaettuja merkityksiä. Erontekoja tai kulttuurisista merkityksistä poispuhumista ei esiinny silloin, kun haastateltava on ottanut haltuunsa muutosprosessin tuloksena tavallisen ihmisen identiteetin.

Hyvän ihmisen identiteetti on enemmän kiinnittynyt ihmisessä itsessään tapahtuneisiin muutoksiin. Nämä muutokset ovat tapahtuneet haastateltavien omissa ajatuksissa sekä asenteissa. Aineisto-otteissa näkyy vahvasti oman arvomaailman ja ihmissuhteiden muutoksen välinen yhteys. Kun haastateltavien arvot ja käsitys ihmisestä ovat muuttuneet, ovat muuttuneet myös haastateltavien ihmissuhteet. Ihmissuhteet hyvän ihmisen identiteetissä ovat vastavuoroisia ja kunnioittavia. Hyvän ihmisen diskursiivinen identiteetti on tulosta omien tunteiden, ajatusten, arvojen ja asenteiden reflektoinnista ja uusien ajatus- ja käyttäytymismallien haltuunotosta. Hyvän ihmisen identiteetti rakentuu myös hyvin vahvasti hyvyyspuheen tuottamisen kautta. Haastateltavien oma kuva omasta identiteetistä on muuttunut ja heille itselleen oma identiteetti näyttäytyy positiivisena asiana ja jonakin sellaisena, jonka eteen he ovat tehneet töitä.

Vaikka aineistosta vahvasti nousi esiin muutos ja muutostarinat, on hyvä pohtia myös sitä ”kummittelevatko” vanhat identiteetit vielä uusien identiteettien taustalla. En ota kantaa

siihen, onko muutos pysyvää vai ei, vaan pohdin sitä, millä tavalla uudet identiteetit ovat asettuneet osaksi haastateltavieni nykyisyyttä. Aineistosta käy ilmi se, että uudet identiteetit ja niiden omaksuminen osaksi itseä on vaatinut paljon töitä ja opettelua. Vaikka ulkopuoliset ihmiset eivät tietäsi haastateltavieni taustoja, joutuivat he muutosvaiheen alussa työstämään itse omaa arkeaan siten, etteivät vanhat käyttäytymismallit ota yliotetta. Aineistosta nousi esiin, että haastateltavieni elämässä tilanteet, joissa he kokevat itsensä jollakin tavalla epävarmaksi tai uhatuiksi, ovat myös niitä tilanteita, jolloin menestyvän lainrikkokojan tai päihteidenkäyttäjän identiteetteihin vahvasti kiinnittyneet toimintatavat nousevat esiin. Tällöin he joutuvat tekemään myös valintoja sen suhteen, kuinka he toimivat tilanteessa. Tämän aineistosta nousevan asian varjolla voisin todeta, että vanhat identiteetit ovat vielä osa itseä ja uusia identiteettejä, vaikkakin passiivinen osa. Vanha päihteidenkäyttäjän identiteetti ei ehkä koskaan ole enää aktiivinen, mutta arjen tilanteissa kuten erilaisissa virastoissa asiointin tai ravintolassa käynnin kautta, ne saattavat nousta esiin ja tätä kautta haastateltavat joutuvat olemaan tekemisissä vanhojen identiteettiensä kanssa. Se, minkä roolin vanhat identiteetit saavat haastateltavien elämässä, on jokaisen oman valinnan tulos.

8. Johtopäätökset

Analyysini tuloksena löysin aineistostani viisi erilaista diskursiivista identiteettiä. Nämä viisi erilaista identiteettiä tuotettiin haastattelutilanteessa, jonka sosiaaliset rakenteet loivat haastateltavilleni heidän sen hetkisen tilannekohtaisen identiteetin. Tilannekohtainen identiteetti muodostui vuorovaikutustilanteessa entisen lainrikkojan identiteetiksi. Entiset lainrikkojat puhuivat elämästään vuorovaikutustilanteessa viiden identiteetin avulla; ongelmanuoren, päihteidenkäyttäjän, menestyvän rikollisen, tavallisen ihmisen sekä hyvän ihmisen diskursiivisen identiteetin. Nämä kaikki viisi erilaista identiteettiä ammensivat sisältönsä entisen lainrikkojan tilannekohtaisesta identiteetistä käsin. Jos haastateltavieni tilannekohtainen identiteetti olisi ollut jonkin muu, kuten vaikka isä, olisivat myös diskursiiviset identiteetit muodostuneet muuksi haastattelukysymysten ja vuorovaikutustilanteen tavoitteen ollessa toinen. Tällöin myös haastattelutilanteessa tuotetun puheen tavoite olisi ollut toinen. Tällöin isyys ja isyyden määrittelemine ja oman isyyden perustelu olisi ollut puheen tavoite. Tilannekohtainen identiteetti loi siis haastattelutilanteessa entisten lainrikkojien puheelle tietyn funktion, jonka kautta myös vuorovaikutustilanne muodostui. Koska puheen funktio keskittyi nimenomaan lainrikkojuuteen muutoksen näkökulmasta käsin, oli haastattelutilanteessa muutos koko ajan läsnä. Se näkyi haastateltavien tavassa puhua asioista, heidän äänenpainoistaan sekä tietystä ironiasta, joka oli vastauksissa läsnä kun he puhuivat varsinkin lainrikkojuusajastaan.

Ongelmanuoren diskursiivinen identiteetti rakentui hyvin vahvasti kulttuuristen merkitysten varaan. Ongelmat koulussa ja villi luonne ovat asioina yhteiskunnassamme hyvinkin jaettuja silloin kun ajattelemme lainrikkojuutta ja sitä, miten siihen ihminen on mahdollisesti ajautunut. Nämä kulttuuriset merkitykset eivät kuitenkaan voi olla itsestään selviä, koska kaikkien lainrikkojuuteen ajautuneiden henkilöiden kohdalla nämä seikat eivät varmasti toteudu ja päinvastoin, ei jokaisesta villistä nuoresta tule rikollista. Haastateltavat kuitenkin käyttivät aktiivisesti puheessaan niitä kulttuurisia puhetapoja, joiden kautta nuorta, mahdollisesti tulevaa lainrikkojaa yhteiskunnassa määritellään. Ongelmanuoren diskursiivisessa identiteetissä haastateltavat tekivät puheessaan erontekoja suhteessa normaaliin nuoruuteen ja näiden erontekojen pohjalta nimesivät itsensä villeiksi nuoriksi tai erityisnuoriksi. Oppimis- ja keskittymishäiriöt ovat lainrikkojien keskuudessa hyvin yleisiä.

Kansainvälisten tutkimusten mukaan jopa kaksi kolmesta vangista kärsii oppimisvaikeuksista. Osalla joukkoon kuuluvista vangeista lukemistaidot ovat jääneet kehittymättä sosioemotionaalisista syistä tai kasvuolosuhteista johtuen. Osalla on kyse synnynnäisestä lukivaikeudesta. (Oikeusministeriö 2008.) Myös oppimis- ja keskittymisvaikeuksien osalta oma aineistoni vahvisti niitä jo olemassa olevia oletuksia, joita lainrikkojiin liitetään.

Diskursiiviset identiteetit kilpailivat ja olivat usein päällekkäisiä toistensa kanssa. Menestyvän rikollisen ja päihteidenkäyttäjän diskursiiviset identiteetit olivat niin kiinnittyneitä toisiinsa, että eron tekeminen niiden välille tuntui jopa mahdottomalta. Päihteidenkäytön ja rikoksien teon välillä oli selkeä syy-seuraus – yhteys. Pelkästään menestyvän rikollisen identiteettiä oli puheesta vaikea löytää, koska siihen oli kuitenkin lähes aina kiinnittynyt vahva päihteidenkäyttäjän identiteetti. Menestyvän rikollisen identiteetti koostuu alakulttuurin jäsenyydestä ja oman elämän hallinnan kokemuksesta. Päihteidenkäyttö on osa elämäntapaa, mutta menestyvän rikollisen identiteetissä päihteidenkäyttö on jotakin, jonka he kokivat olevan heidän omassa hallinnassaan. Menestyvän rikollisen identiteetti koostuu voittamattomuuden tunteista ja oman paremmuuden kokemuksesta suhteessa muuhun yhteiskuntaan. Tämä näkyi esimerkiksi välinpitämättömyytenä lakeja ja asetuksia kohtaan. Päihteidenkäyttäjän identiteetti eroaa menestyvän rikollisen identiteetistä siten, että päihteidenkäytön funktio on siirtynyt hauskanpidosta omien syyllisyudentunteiden ja pahan olon tukahduttamiseen. Oma voittamattomuuden tunne on hävinnyt ja rikoksien tekoon ja niiden seurauksien kohtaamiseen tarvitaan päihteitä. Päihteiden hallittu käyttö on muuttunut rikoksien teon kautta hallitsemattomaksi, ja päihteiden ongelmallisen käytön kautta myös rikoksien teko on lisääntynyt ja aikaisempi tunne oman elämän hallinnasta on murentunut. Päihteidenkäytön muuttuminen ongelmalliseksi kriisiyttää myös menestyvän rikollisen identiteetin, jonka seurauksena alakulttuuri ja sen jäsenyys ei enää näyttäydä mielekkäänä haastateltaville.

Toinen tutkimuskysymykseni liittyi muutokseen ja niihin muutoksen mahdollisuuksiin, joita diskursiivisiin identiteetteihin liittyy. Pohdin muutosta taulukoiden avulla, joihin olin diskursiivisen identiteetin lisäksi pohtinut identiteettiin liittyviä kulttuurisia käsityksiä. Muutoksen mahdollisuus liittyy vahvasti kulttuuriin käsityksiin ja niistä irtautumiseen. Lähes jokainen diskursiivinen identiteetti, jota entisiin lainrikkojiin liittyi, oli jollakin tavalla

yhteiskunnan näkökulmasta käsin ongelmakeskeinen. Muutoksen mahdollisuudet liittyivät vahvasti käytännön toimien kautta yhteiskunnan täysimääräisen jäsenyyden saavuttamiseen. Marginaalisuus, syrjäytyminen ja poikkeavuus olivat tutkimukseni kulttuuriset käsitteet, jotka kietoutuivat identiteetteihin. Jotta identiteetti murtuisi marginaalista ja syrjäytymisprosessi voitaisiin katkaista, ovat käytännön teot ja toiminta niitä, jotka ovat ratkaisevassa asemassa. Päihteidenkäyttäjän identiteetissä muutos liittyi vahvasti päihdeongelman hoitoon, jonka kautta kiinnittyminen yhteiskuntaan on helpompaa. Menestyvän rikollisen identiteettiin liitettävät muutoksen mahdollisuudet taas liittyivät rangaistuksen suorittamiseen, alakulttuurista irtautumiseen, lakien ja asetusten noudattamiseen ja tätä kautta oman paikan löytämiseen yhteiskunnasta. Yhteiskunta näyttäytyi menestyvän rikollisen diskursiivisesta identiteetistä käsin myös joltain, joka kahlitsee yksilöä. Yhteiskunnan roolin muutos kahlitsevasta elementistä mahdollistavaan, on myös tärkeää muutoksen syntymisen kannalta. Muutoksen mahdollisuus kiteytyy myös yllä mainittujen identiteettien kriisiytymiseen. Identiteetin täytyy jollakin tavalla kriisiytyä ja menettää yksilölle merkitystään, jotta yksilö voi ja haluaa luopua siitä. Menestyneen rikollisen identiteetti kriisiytyi silloin, kun rikosten teko ja oma elämä ei ollut enää omassa hallinnassa. Voittamattomuuden tunne, joka liittyy vahvasti menestyvän rikollisen identiteettiin, alkoi murtua. Päihteidenkäyttäjän identiteetin murtuminen liittyy päihteidenkäytön funktion murtumiseen ja muuttumiseen. Kun päihteillä aikaisemmin haluttiin turruttaa omia tunteita, on päihdehoidon kautta tunteiden käsittelyyn löytynyt uusia keinoja, joten päihteidenkäytön funktio ei enää ole pätevä.

Tavallisen ihmisen ja hyvän ihmisen identiteetit olivat ikään kuin vastaus kysymykseeni siitä, millainen muutos on mahdollinen löytämieni diskursiivisten identiteettien sisällä. Tavallisen ihmisen diskursiivinen identiteetti nousi aineistosta niiden erilaisten ponnistusten tuloksena, joita entiset lainrikkojat ovat muutosprosessin aikana käyneet läpi omassa elämässään. Jotta haastateltavat olivat päässeet tavallisuuden tilaan ja muokanneet identiteettiään tavallisen ihmisen identiteetiksi, olivat he luopuneet aiemmista päihteidenkäyttäjän ja lainrikkojan identiteeteistä. He ovat käyneet päihdehoitoja, kärsineet tuomionsa, hakeutuneet työelämään, koulutukseen, perustaneet perheitä ja saaneet oikeita koteja. Nämä kaikki asiat ovat yhteiskunnassa tavallisuuteen ja tavallisena ihmisenä elämiseen liitettäviä asioita. Tavallisuus rakentuu hyvin pitkälle juuri yhteisesti jaettujen asioiden kautta. Jos ihminen poikkeaa tavalla tai toisella näistä yhteisesti jaetuista tavallisuuden tuntomerkeistä, leimataan hänet usein poikkeavaksi tai hänen

elämäntyyliinsä marginaaliseksi. On tärkeää huomata, että myös lainrikkoisuus marginaalisena elämäntapana on ulkoapäin tuotettua. Lainrikkoajat, jotka ovat kiinni vahvasti alakulttuurin elämäntavassa ja niissä toimintatavoissa, jotka siellä vallitsevat, eivät koe elävänsä yhteiskunnan marginaalissa tai olevansa syrjäytyneitä. Syrjäytyneisyys ja marginaalisuus luodaan yhteiskunnassa niiden määrittelyjen kautta, jotka olemme päättäneet liittyvän yksilön syrjäytymiseen ja marginalisaatioon. Yksilön oma tunne voi olla täysin päinvastainen.

Hyvän ihmisen diskursiivinen identiteetti on enemmän keskittynyt asioihin, joita entisten lainrikkoajien maailmankuvassa ja arvoissa on tapahtunut. Hyvä ihmisen diskursiivinen identiteetti on myös vahvasti kunnollisen ihmisen identiteetti. Hyvän ihmisen identiteetti koostuu moraalista sekä rehellisyydestä niin itseään kuin muitakin ihmisiä kohtaan. Ihmisen sisäisiin arvoihin ja niiden muutokseen on ollut vaikuttamassa ne kaikki käytännön asiat, jotka lainrikkoajien elämässä muuttuneet ja vieneet heidän identiteettiään kohti tavallisen ihmisen identiteettiä. Täten myös nämä kaksi eri identiteettiä, hyvän ihmisen ja tavallisen ihmisen, ovat kiinnittyneitä toisiinsa.

On mielenkiintoista pohtia, miksi entisillä lainrikkoajilla on tarvetta tuottaa hyvän ihmisen identiteetissä esiintynyttä hyvepuhetta. He ovat eläneet osan elämästään siten, että heidän käytöksensä on ollut tuomittavaa ja he ovat satuttaneet useita ihmisiä. Onko hyvyyspuhe jotakin, joka on todellista ja kumpuaa heistä itsestään muutoksen tuloksena, vai onko se jotain jota he ovat muutosprosessin tuloksena oppineet tuottamaan. Vai onko se kenties jotain, mitä yhteiskunta vaatii heiltä. Voiko entinen lainrikkoaja tehdä muutosta ja alkaa elämään normaalia elämää ilman selityksiä, ilman oman muutoksen puolustelua tai ilman hyvepuhetta itsestä. Yhteiskuntamme vaatii selityksiä asioille. Poikkeavaan käytökseen vaaditaan selityksiä, mutta sitä vaaditaan myös poikkeavan käytöksen muuttamiseen. Yksilön muutokseen on vaikea uskoa, jollei sitä ole meille millään tavalla perusteltu. Yhteiskunta vaatii erilaisia todistuksia ja todisteita ihmisen halusta muuttua. Ehkä tämä onkin osaltaan myös vaikuttamassa siihen, että entiset lainrikkoajat oppivat tuottamaan hyvyyspuhetta itsestään, jotta he voisivat olla uskottavia yhteiskunnan täysimääräisiä jäseniä.

Diskursiiviset identiteetit, joita löysin aineistostani ovat tietyllä tapaa hyvinkin itsestään selviä. Nämä viisi diskursiivista identiteettiä ovat jotakin, mitä lähes jokainen voisi

lainrikkojuuteen ja lainrikkojan elämään liittää. Pohdin sitä, miksi juuri nämä identiteetit nousivat aineistosta niin vahvasti ja miksi en ehkä löytänyt tutkimuksessani mitään kovinkaan uutta. Vastaukseni löysin siitä, että lainrikkojuuteen liitettävät kulttuuriset merkitykset ovat niin vahvasti kiinnittyneitä yhteiskuntaamme. Entiset lainrikkoajat käyttävät puheessaan näitä samoja jaettuja merkityksiä ja syitä, joita lainrikkojuuteen liittyy, ja rakensivat näitä merkityksiä hyödyntäen myös omia diskursiivisia identiteettejään. Mietin myös sitä, onko auttamisorganisaatioilla jotakin osuutta siihen, miten entiset lainrikkoajat tai päihdeongelmaiset puhuvat itsestään. Kun henkilö on jonkin auttamispalvelun, kuten esimerkiksi päihdehuollon, asiakkaana oppii hän puhumaan asioista tietyllä tavalla. He omaksuvat tietyn hoitomuodon ihmiskuvan ja hoitopaikan ajatuksen ihmisen elämästä ja muutoksesta, samoin kuin asioista, jotka ovat olleet osallisena ongelmien syntyyn. Tämä taas tuottaa tietynlaista puhetta. Suomessa erilaisia päihdehoitomuotoja ei ole kovinkaan useita ja tästä syystä monet hoidon tarpeessa olevat käyvät saman hoitoprosessin läpi. Tämä taas vaikuttaa siihen, että tarinat ja puhutavat ovat hyvin samanlaisia.

9. Pohdintaa

Pro gradu- tutkielman tekoprosessi lähti liikkeelle syksyllä 2006. Matka on ollut pitkä, mutta kuitenkin antoisa ja ennen kaikkea hyvin opettavainen. Ensimmäinen tavoite, jonka tutkimukselleni asetin, oli se, että tahdoin tuoda lainrikkajien elämässä tapahtuvan muutoksen ja sen mahdollisuuden esille tutkielmassani. Lainrikkajien elämänmuutos on näkymättömämpää kuin päihdeongelmasta toipuneiden. Entisten lainrikkajien mahdollisuudet yhteiskunnassa ovat rajoittuneempia kuin esimerkiksi päihdeongelmasta kärsineiden. Rikostausta on myös jotain, mitä ei helposti jaeta tuntemattomien kanssa. Ennakkoluulot ja asenteet ovat yhteiskunnassa tiukassa ja tästä syystä oman rikollisen taustan myöntäminen ei ole aina helppoa. Päihdeongelman myöntäminen ei leimaa henkilöä niin pahasti kuin rikollinen tausta. Uskon, että lainrikkajien elämänmuutos saa yhteiskunnassa enemmän näkyvyyttä kun entisiin lainrikkajiin liitettävät ennakoasenteet murtuvat, ja he saavat mahdollisuuden myös olla näkyvä osa yhteiskuntaa.

Tutkimuskysymykseni muuttuivat tutkielman teon yhteydessä useaan otteeseen. Jossakin kohtaa tunsin jo hukanneenikin oman ajatukseni muutoksesta ja sen mahdollisuudesta kun olin niin syvällä erilaisten identiteettien maailmassa. Myös identiteetit ovat kiinnostaneet minua aina ja eritoten se, miten ne muodostuvat ja muuttuvat ihmisten elämässä. Päädyin tutkimaan diskursiivisia identiteettejä siksi, että olin myös kiinnostunut siitä, miten me ihmiset omassa puheessamme ja erilaisissa vuorovaikutustilanteissa luomme itsellemme erilaisia identiteettejä. Jopa samassa vuorovaikutustilanteessa kuten tutkielmani haastattelutilanteessa ihminen tuottaa useita erilaisia identiteettejä. Puheemme on aina tavoitteellista ja halumme saavuttaa puheellamme jotakin. Saavuttaaksemme puheemme tavoitteen käytämme erilaisia retorisia keinoja omien väitteidemme tueksi, kuten omassa tutkielmassani haastateltavat käyttivät erilaisia perustelutapoja vahvistaakseen omia puheessa tuotettuja identiteettejään. Oli mielenkiintoista huomata kuinka paljon haastateltavat käyttivät identiteettiensä perustelutapoina yhteisesti jaettuja kulttuurisia merkityksiä. Myös entisen lainrikkajan identiteetit, joita aineistosta löysin, olivat kaikki sellaisia, jotka mielestäni ovat hyvin pitkälle kulttuurisesti jaettuja yhteiskunnassamme. Pohtiessani mahdollisia jatkotutkimuksen aiheita, kiinnostuin jälleen muutosteemasta. Omassa tutkimuksessani tutkin entisten lainrikkajien koko elämää lapsuudesta tähän päivään etsien identiteettejä. Minusta olisi hyvin mielenkiintoista tutkia vain lainrikkajien

muutosta ja sitä, mitä kaikkea muutosprosessiin liittyy. Pääteidenkäyttäjistä tämän tyyppistä tutkimusta on varmasti tehty, mutta lainrikkajista tämän kaltainen tutkimus on harvinaista. Oma mielenkiintoni heräsi myös rikollista alakulttuuria kohtaan. Olisi mielenkiintoista tutkia sitä, mikä vaikutus tämän kaltaisella yhteisöllä on ihmiseen, koska alakulttuuri ja siihen hakeutuminen nousivat aineistossani esiin. Myös omassa työssäni olen kohdannut asiakkaita, jotka ovat aktiivisesti hakeutuneet alakulttuurin jäseneksi. Mitä tämän kaltaiset yhteisöt antavat yksilölle ja heidän identiteeteilleen.

Tutkielman teko on ollut minulle antoisaa, mutta myös haastavaa aikaa. Minulle prosessikirjoittaminen ainaisine takapakkeineen oli aluksi hyvin vaikeaa. Kun ymmärsin sen, mihin prosessikirjoittamisella pyritään ja mitä mahdollisuuksia se minulle tutkijana antaa, aloin pitää tämän kaltaisesta työskentelystä. On monia asioita, joita tekisin nyt toisin, jos voisin aloittaa tutkielman teon uudestaan. Nämä seikat liittyvät ennen kaikkea siihen, että ottaisin itselleni kunnolla aikaa tutkielman tekemiseen, enkä tekisi sitä töiden lomassa. Töiden teko samaan aikaan pro gradu – tutkielman kanssa on ollut raskasta. Kuitenkin loppujen lopuksi olen tyytyväinen niihin metodologisiin valintoihin, joita tein tutkimukseni alussa. Olen myös tehnyt tutkielmani sellaisesta teoreettisesta viitekehystä käsin, jonka koen mieleisekseni. Myös aineiston keruu haastatteluilla oli mielestäni onnistunut valinta. Myös lähdekirjallisuuden löytäminen oli aluksi vaikeaa, koska tutkimusta juuri lainrikkajien identiteeteistä ja muutoksesta on tehty vähän. Analyysivaiheessa koin suurimmat ongelmat, koska diskurssianalyysin teko ei ole ollut helppoa. Kuitenkin kun pääsin sisälle analyysin tekoon, oli se tutkimuksen teon antoisin vaihe.

Haluaisin kiittää pro gradu – tutkielmani ohjaajaa Suvi Raitakaria hyvästä ohjauksesta ja neuvoista. Ilman Suvun neuvoja, olisin ollut pulassa. Suuret kiitokset myös perheelleni ja ystäväilleni heidän antamastaan tuesta ja kannustuksesta.

Lähteet

Alasuutari, Pertti (2004) Yhteiskuntatutkimuksen etiikasta. Teoksessa: Pekka Räisänen & Anu-Hanna Anttila & Harri Melin (toim.) Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. Jyväskylä: PS-kustannus, 15–28.

Alasuutari, Pertti (1994) Laadullinen tutkimus, 2. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.

Allard, Erik (1998) Hyvinvointi ja elämänpolitiikka. Teoksessa: J.P Roos & Tommi Hoikkala (toim.) Elämänpolitiikka. Helsinki: Gaudeamus, 34–53.

Anttila, Inkeri & Törnudd, Patrik (1983) Kriminologia ja kriminaalipolitiikka. Juva: WSOY.

Berger, Peter L. & Luckmann Thomas (2002) Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. 3.painos. Suom. Vesa Raiskila. Helsinki: Yliopistopaino.

Breakwell, Glynis M. (1986) Coping with threatened identities. London: Methuen.

Burman, Erica & Parker, Ian (toim.) (1993) ” Discourse analytic research. Repertoires and Readings of Text in Action”. London: Routledge.

Burr, Vivien (2004) Sosiaalipsykologisia ihmiskäsityksiä. Suom. Jyrki Vainonen. Tampere: Vastapaino.

Burr, Vivien (1995) An Introduction to Social Constructionism. London: Routledge.

Castells, Manuel (1997) The Power of Identity. Second Edition. United Kingdom: Blackwell Publishing.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Foucault, Michel (1975) Tarkkailla ja rangaista. Suom. Eevi Nivanen. Helsinki: Otava.

Gergen, Kenneth J. (1999) An invitation to Social Construction. London: Sage.

Hakulinen, Auli (1989) Mies, nainen ja kieli. Teoksessa: Tommi Hoikkala (toim.) Kieli, kertomus ja kulttuuri. Helsinki: Gaudeamus, 52–70.

Hall, Stuart (1999) Identiteetti. Suom. Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.

Harrè, Rom & Stears, Peter (toim.) (1995) Discursive Psychology in Practice. London: Sage.

Heikkinen, Anja (2002) Yhdyskuntaseuraamukset. Teoksessa: Markku Salminen & Klaus Tuominen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Helsinki: Tietosanoma, 250–259.

Helne, Tuula (2004) Syrjäytymisen yhteiskunta. Helsinki: Stakes.

Hester, Stephen & Eglin, Peter (1992) A sociology of Crime. London: Sage.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hänninen, Vilma (1999) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. 8.painos. Tampere: Tampereen Yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis; 696.

Jacobson-Widding, Anita (edited.) (1983) Identity: Personal and Socio- Cultural. A Symposium. Uppsala: Acta Universitatis.

Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala (2004) Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa: Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta: neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 9-19.

Jokinen, Arja (1999) Vakuuttelevan ja suostuttelevan retoriikan analysoiminen. Teoksessa: Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 126-159.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (1996) Merkitykset ja vuorovaikutus. Poimintoja asunnottomuuspuheiden kulttuurisesta virrasta. Tampere: Tampereen yliopisto.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (1993) Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa: Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 17–47.

Juhila, Kirsi (2006) Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.

Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa: Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta: neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.

Juhila, Kirsi (1999) Tutkijan positiot. Teoksessa: Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen. Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 201–232.

Karsikas, Vuokko (2005) Selvin päin olosta tulee hyvä fiilis. Päihdeongelmaisten vankien voimaantumisen. Helsinki: Rikosseuraamusvirasto, Rikosseuraamusalan julkaisuja 3/2005.

Kaunismaa, Pekka (1997) Mitä on kollektiivinen identiteetti? Teoksessa: Kalle Virtapohja (toim.) Puheenvuoroja identiteetistä. Jyväskylä: Atena kustannus, 37–54.

Kris-Suomi Ry:n verkkosivut. <http://www.kolumbus.fi/kris.kid/>. Viitattu 24.3.2008.

Kulmala, Anna (2006) Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä. Tampere: Tampereen Yliopistopaino.

Kuure, Tapio (1996) Marginaalin politiikkaa, marginaalin murtumisen vaihtoehtoiset strategiat. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kyntäjä, Timo (1998) Rikollisuus ja rangaistusjärjestelmä. Teoksessa: Keijo Koskinen (toim.) Sosiologisia karttalahtiä. Tampere: Vastapaino, 211–231.

Kääriäinen, Juha (1994) Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Helsinki: Painatuskeskus. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja, 1/1994.

Laine, Matti (1991) Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan. Helsinki: Tietosanoma.

Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko (2005) Rikollisuus ja kriminologia. Tampere: Vastapaino.

Laitinen, Ahti & Aromaa, Kauko(1994) Näkökulmia rikollisuuteen.3.painos. Helsinki: Hanki ja jää.

Leino, Pentti (1989) Kieli ja maailman hahmottaminen. Teoksessa: Tommi Hoikkala (toim.) Kieli, kertomus ja kulttuuri. Helsinki: Gaudeamus, 26–51.

Liebkind, Karmela (1988) Me ja muukalaiset – ryhmäraajat ihmisten suhteissa. Helsinki: Gaudeamus.

Lund, Pekka (2006) Torjuttu toivottomuus. Jyväskylä: PS-kustannus.

Mäkinen, Olli (2006) Tutkimusetiikan ABC. Helsinki: Tammi.

Nieminen, Juha (2003) Vanhempain valvottavista asiantuntijain analysoitavaksi. Teoksessa: Sinikka Aapola & Mervi Kaarinen (toim.) Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 32, 261-282.

Nouko-Juvonen, Susanna(1999) Poikkeavuus sosiologisena käsitteenä. Teoksessa: Keijo, Koskinen (toim.) Sosiologisia karttalehtiä. Tampere: Vastapaino, 231–236.

Oikeusministeri Tuija Brax Vankien oppimisvaikeudet -seminaarissa 26.2.2008. <http://www.valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/puheet/puhe/fi.jsp?oid=222131>. Viitattu 23.3.2008.

Oikeusministeri Tuija Braxin puhe Sosiaali- ja terveysturvan päivillä Turussa 15.8.2007. <http://www.valtioneuvosto.fi/ajankohtaista/puheet/puhe/fi.jsp?oid=202841>. Viitattu 12.9.2007.

Ojanen, Markku (1994) Mikä minä on? Minän rakenne, kehitys, häiriöt ja eheytyminen. Tampere: Kirjatoimi.

Parker, Ian (2002) Critical Discursive Psychology. New York: Palgrave Macmillan.

Peräkylä, Anssi (1990) Kuoleman monet kasvot. Tampere: Vastapaino.

Pohjola, Anneli (2003) Tutkijan eettisen sitoumukset. Teoksessa: Anneli Pohjola (toim.) Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino, 53–67.

Pösö, Tarja (1993) Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa. Tampere: Tampereen yliopisto, Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 388.

Raunio, Kyösti (2006) Syrjäytyminen: sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.

Remes, Liisa (2006) Diskurssianalyysin perusteet. Teoksessa: Jari, Metsämuuronen (toim.) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Helsinki : International Methelp.

Rikosseuraamusvirasto (2006) Kriminaalihoitolaitos & Vankeinhoitolaitos. Vuosikertomus 2005. Vammala: Vammalan kirjapaino.

Ruisniemi Arja (2006) Minäkuvan muutos päihderiippuvuudesta toipumisessa. Tutkimus yhteisöllisestä päihdekuntoutuksesta. Tampere: Tampere University Press, Acta Universitas Tamperensis 525.

Rönholm, Raimo (1999) Identiteetin lähteillä: kulttuurijuuret minuuden ja opiskelun osana. Turku: Turun yliopisto, Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C. Scripta lingua Fennica, osa 152.

Sieber, Joan E. (1982) The Ethics of Social Research. Surveys and Experiment. New York: Springer.

Suoninen, Eero (1999) Näkökulmia sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa: Arja Jokinen & Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 17–36.

Tiittula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna (2005) Johdanto. Teoksessa: Liisa Tiittula & Johanna Ruusuvuori (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 9-21.

Törroenen, Jukka(2005) Puhetapoja analysoimassa. Rajankäyntiä kriittisen diskurssianalyysin ja semioottisen sosiologin välillä. Teoksessa: Pekka Räsänen & Anu-Hanna Anttila & Harri Melin, (toim.) Tutkimusmenetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. Jyväskylä: PS-kustannus, 139–162.

Valokivi, Heli (2004) Lainrikkokojan ääni auttamisjärjestelmässä. Teoksessa: Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 115–133.

Vironkangas, Elina (2003) Tiedon tuottaminen ja yllättävät käännteet huumeyksikön nuorten haastatteluissa. Nuorisotutkimus 3/2003.
http://www.nuorisotutkimusseura.fi/tiedoston_katsominen.php?dok_id=343. Viitattu 3.10.2007.

Zimmerman, Don H.(1998) Identity, Context and Interaction. Teoksessa: Charles, Antaki & Sue, Widdicombe (edited.) Identities in Talk. London: Sage, 84–106.

Liite 1

Haastattelukysymyksiä

Lapsuus

- Kertoisitko lapsuudestasi? Sekä perheestäsi
- Koulu-aika? Koulumenestys? Kaveripiiri?
- Harrastuksesi nuorena?
- Nuoruus? Ja nuoruuden kaveripiiri?

Ensimmäinen rikos ja sen merkitys

- Milloin rikosten teko alkoi?
- Millainen oli ensimmäinen rikoksesi?
- Miksi teit sen?
- Mikä on jäänyt siitä mieleen?

Rikoskierre

- Miten kuvailisit omia rikoksiasi?
- Kuvaako rikoskierre tilannettasi?
- Miten rikoskierre alkoi? Mitkä olivat syyt siihen?
- Mitkä tekijät olivat positiivisia/negatiivisia rikosten teossa?
- Millaista elämäsi oli silloin? Suhteesi muihin ihmisiin? Yhteiskuntaan?
- Millainen on hyvä rikollinen?

Vankila-aika

- Millainen oli vankila-aikasi?
- Mikä on vankilan merkitys elämässäsi?

Irtautuminen rikosten tekemisestä

- Miten kuvailisit sitä aikaa kun pohdit rikollisen elämän jättämistä?
- Milloin päätit lopettaa rikosten teon? Mitä silloin tapahtui? Oliko irtautuminen helppoa?
- Miten kuvailisit elämääsi nyt?
- Miten kuvailisit muutosta, joka on tapahtunut elämässäsi näiden vuosien aikana?

Muuttunut minä

- Onko maailmankuvasi muuttunut? Entä arvot?
- Missä menneisyys tulee sinua vastaan?
- Millaista on elää entisenä rikollisena yhteiskunnassa?
- Mitä kertoisit oudolle ihmiselle itsestäsi?

- Joudutko perustelemaan muutostasi?
- Tuleeko tilanteita, jolloin ”horjut” kahden maailman välissä?
- Mitä selviytyminen rikos/päihdekierteestä on Sinun mielestäsi?
- Mikä olisi sinusta sopiva termi kuvata lainrikkooja? Millaisena pidit itseäsi?